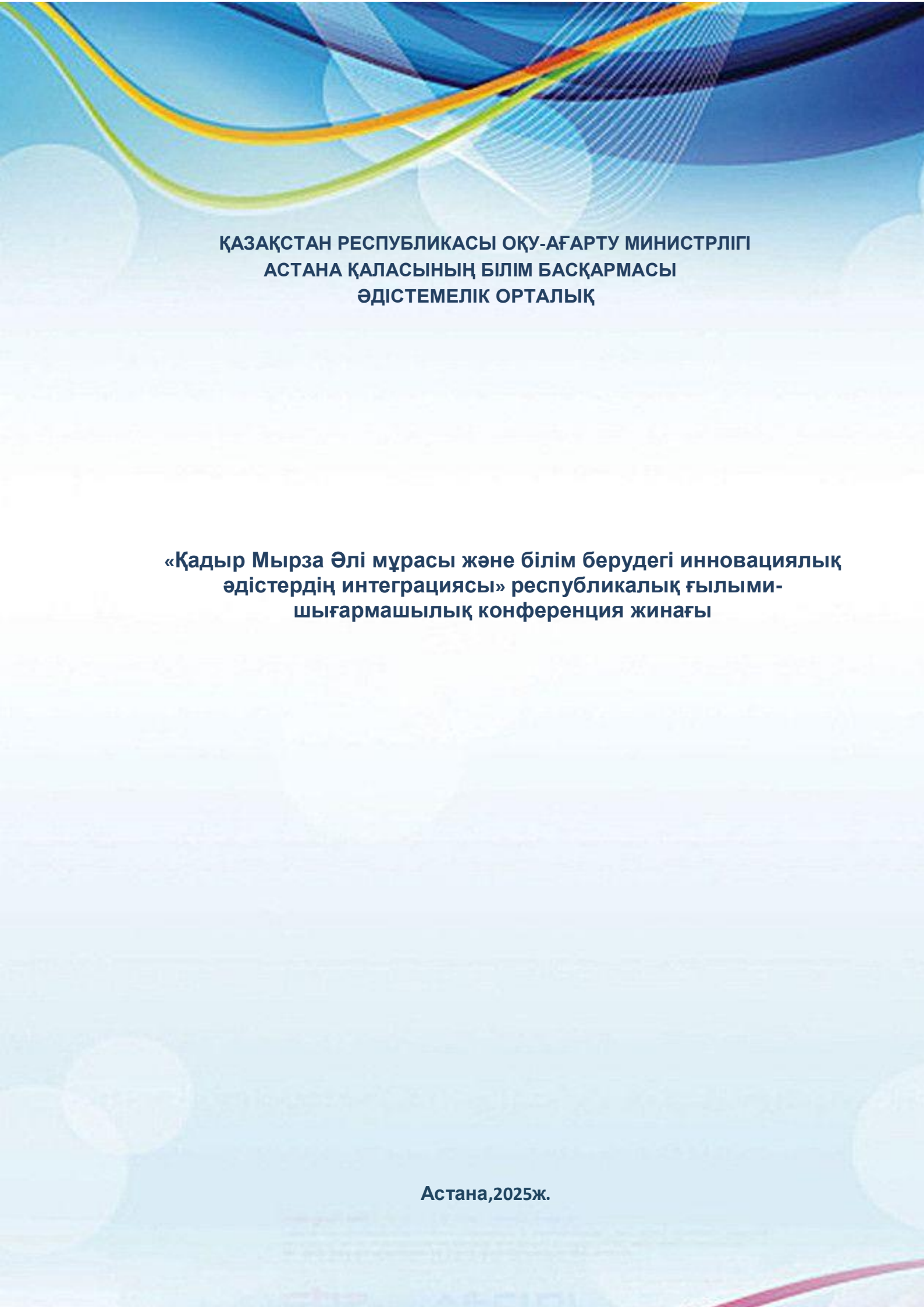




**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ОҚУ-АҒARTУ МИНИСТРЛІГІ
АСТАНА ҚАЛАСЫНЫҢ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫ
ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҚ**

**«Қадыр Мырза Әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық
әдістердің интеграциясы» республикалық ғылыми-
шығармашылық конференция жинағы**

Астана, 2025ж.

УДК 821.512.122.0
ББК 83.3 (5Қаз)
Қ14

«Қадыр Мырза Әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық әдістердің интеграциясы» республикалық ғылыми-шығармашылық конференция материалдары. Астана қаласы әкімдігінің «Әдістемелік орталығы» МКҚК, 2025ж. 159 б.

ISBN 978-601-12-6542-3

Жинақ «Қадыр Мырза Әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық әдістердің интеграциясы» республикалық ғылыми-шығармашылық конференция материалдарын қамтиды. конференция қатысушыларының қазақ әдебиеті мен мәдениетінің дамуындағы Қадыр Мырза Әлі мұрасының рөлі, сондай-ақ заманауи білім беру үдерісінде инновациялық әдістерді қолдану тәжірибесі мен интеграциялық бағыттары туралы ғылыми мақалалары, баяндамалары және шығармашылық ізденістері енгізілді.

Бұл жинақ білім беру ұйымдарының педагогтеріне, колледж және жоғары оқу орындарының студенттеріне, жас ғалымдарға, сондай-ақ әдебиет пен білім саласына қызығушылық танытқан көпшілік оқырманға арналған.

Редакция алқасы:

С.М.Дауешова – төрайымы, Астана қаласы әкімдігінің «Әдістемелік орталығы» МКҚК басшысы.

Мүшелері:

1. К.Б.Кипчакбаева – Астана қаласы әкімдігінің «Әдістемелік орталығы» МКҚК бөлім басшысы;
2. Ж.М.Кайркенова – Астана қаласы әкімдігінің «Әдістемелік орталығы» МКҚК, әдіскер;
3. М.Т.Есбаева – Астана қаласы әкімдігінің «28 мектеп-лицей» ШЖҚ МКК, бейінді оқыту жөніндегі орынбасар.

Әдістемелік орталығының оқу-әдістемелік кеңесінің шешімімен бекітілді және басылымға ұсынылды. Хаттама 04.11.2025 ж. №2

Конференция ұйымдастырушылары мен редакция алқасы мақаладағы көзқарастар мен фактілердің нақтылығы үшін, авторлардың жіберген стилистикалық және грамматикалық қателеріне жауап бермейді.

ISBN 978-601-12-6542-3

©«Әдістемелік орталығы» МКҚК.
2025

АЛҒЫ СӨЗ

Қолдарыңыздағы жинақ — «Қадыр Мырза Әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық әдістердің интеграциясы» атты республикалық ғылыми-шығармашылық конференция материалдарының жинағы. Бұл басылымда конференцияға қатысқан ғалымдар мен зерттеушілердің, педагогтер мен шығармашылық тұлғалардың ғылыми мақалалары мен баяндамалары топтастырылған.

Максаты – ұлы ақын Қадыр Мырза Әлінің әдеби мұрасын терең зерделей отырып, оны қазіргі білім беру жүйесіндегі инновациялық әдістермен ұштастыру, жас ұрпақтың рухани дүниесін байыту және ұлттық құндылықтарды жаңаша көзқараспен насихаттау.

Пленарлық отырыста оқылған баяндамалар ішінде шешендіктанушы ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор Абат Сатыбайұлы Қыдыршаевтың «Қадыр Мырза Әлі философиясы: сөз арқылы ойлауды дамыту» атты баяндамасы, Қызылорда облысы бойынша Қадыр Мырза Әлі атындағы қордың өкілі Сәби Әбдіқадырұлының «Қадыр Мырза Әлі даналығы – ұлттық руханият пен ғылымның түйіскен тұсы» атты баяндамасы және «Қадыр Мырза Әлі» қоғамдық қорының директоры, әнші, композитор Д.Қажымовтың «Қадыр Мырза Әлі шығармалары – ұлттық таным мен ғылым сабақтастығы» тақырыбындағы баяндамасы қатысушылар тарапынан жоғары бағаланды.

Аталған баяндамаларда Қадыр Мырза Әлі шығармашылығының ұлттық ойлау жүйесіндегі орны, сөз өнері мен философиялық дүниетанымының сабақтастығы, сондай-ақ ақын мұрасының қазіргі рухани және ғылыми кеңістіктегі мәні жан-жақты талданды.

Мақалалар Қадыр Мырза Әлі поэзиясының көркемдік және ғылыми қырларын, өмірлік кеңес пен теңдік тағылымын, адамгершілік құндылықтар мен заманауи технологияларды сабақтастыру мәселелерін қамтиды.

Конференция төрт секциясы да Бұқар жырау шығармашылығы мен тұлғасын әр қырынан тануға бағытталған:

Жинақ материалдары төмендегі тақырыптық бағыттар бойынша топтастырылды:

«Қадыр поэзиясының көркемдік және ғылыми қырлары» бөлімінде Қадыр Мырза Әлі поэзиясының тілдік, стильдік, бейнелеу құралдары мен олардың әдебиеттану тұрғысынан зерттелуі қарастырылды;

«Өмірлік кеңес пен теңдік тағылымы» бөлімінде ақын шығармаларындағы өмір философиясы, адам мен қоғамның өзара қатынасы, ақынның тәлімдік, тәрбиелік ой-толғамдары талданды;

«Қадыр шығармашылығындағы адамгершілік ұстанымдар» бөлімінде ақын поэзиясындағы ізгілік, әділдік, мейірім, ұлттық рух сияқты адамгершілік құндылықтар жүйесі зерттелді.

«Қадыр мұрасы мен заманауи технологияның өзара байланысы» бөлімінде Қадыр мұрасын қазіргі цифрлық дәуірде насихаттау, оны заманауи білім беру және медиа кеңістікте қолдану мүмкіндіктері талқыланды.

Жалпы жинақта көтерілген ғылыми және шығармашылық ізденістер қазақ әдебиетінің заманауи даму бағыттарын айқындауға, педагогикалық тәжірибеде инновациялық әдістер мен шығармашылық тәсілдерді енгізуге ықпал етеді.

Бұл еңбек білім беру мекемелерінің педагогтеріне, колледж және жоғары оқу орындарының студенттеріне, жас ғалымдарға, сондай-ақ әдебиет пен өнерге қызығушылық танытқан барша оқырманға арналған.

Конференцияға қатысып, баяндамаларын ұсынып, осы басылымның жарық көруіне үлес қосқан барша ғалымдар мен мамандарға шынайы алғыс білдіреміз.

Конференцияның ұйымдастыру комитеті

ҚАДЫР ПОЭЗИЯСЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ ҚЫРЛАРЫ

Өлеңмен ойлату: Қадыр Мырза Әли шығармаларын бастауыш сыныпта оқытудың тиімді әдістері

*Сулейменова Улданай Даниярқызы, Шымкент қаласы әкімдігінің «№91
жалпы орта білім беретін мектебі» КММ*

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың ойлау қабілетін дамыту мен ұлттық құндылықты қалыптастыру мәселесі басты назарда. Әдебиет пен тіл сабақтарының түпкі мақсаты – баланың тек оқып, жаттап қана қоймай, көркем сөз арқылы терең ой түйіне, өз ойын көркем жеткізе білуіне жағдай жасау. Осы бағытта қазақ поэзиясының көрнекті өкілі Қадыр Мырза Әлидің шығармаларын бастауыш сынып оқушыларына оқыту ерекше мәнге ие.

Қадыр поэзиясы – қазақ тілінің байлығын, сөздің сиқырлы мүмкіндігін, ұлттық дүниетаным мен адамгершілік құндылықтарды ұштастырған рухани мектеп. Ақынның балаларға арналған өлеңдері жеңіл ұйқасқанымен, ойға терең, тәрбиелік мазмұнға бай. Мұндай шығармалар арқылы баланы «ойлатуға», яғни өлеңнің сыртқы пішінінен ішкі мәнін іздеуге, талдауға және салыстыруға үйрету – бүгінгі бастауыш мұғалімінің кәсіби шеберлігін айқындайтын маңызды бағыттардың бірі.

Бұл баяндамада Қадыр Мырза Әли шығармаларын бастауыш мектеп тәжірибесінде тиімді оқытудың заманауи әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Сондай-ақ өлеңдер арқылы баланың ойлау мәдениетін, тіл байлығын және рухани әлемін дамыту жолдары талданады.

Қадыр Мырза Әли- балалар әдебиетіне ерекше үлес қосқан ақындардың бірі. Оның «Балдәурен, шіркін, балалық», «Ана тілің – арың бұл», «Өлең деген – өмірдің өзі» сияқты туындылары оқушының жас ерекшелігіне сай, тілдік және тәрбиелік әлеуеті мол шығармалар.

Бастауыш жастағы балалар үшін поэзия — дүниені танудың бейнелі формасы. Өлеңнің ырғағы мен ұйқасы, көркемдік құралдары, қайталануы мен эмоциялық қуаты оқушының есте сақтау қабілетін арттырып, тілдік естуін дамытады. Қадыр өлеңдері осы талаптарға толық сай келеді. Мысалы:

«Ана тілің – арың бұл,
Ұятың боп тұр бетте.
Өзге тілдің бәрін біл,
Өз тіліңді құрметте»

Бұл жолдар тек тіл туралы өсиет емес, ұлттық сана мен жеке тұлғалық жауапкершілікті ұғындыратын тұжырым. Мұндай өлеңдер арқылы бастауыш оқушы тек жаттап қана қоймай, тіл мен адамгершіліктің арасындағы байланысты сезінеді.

«Өлеңмен ойлату» әдісі дегеніміз – поэзиялық мәтінді оқып, оның көркемдік мазмұнын талдау барысында оқушының ойлау белсенділігін арттыруға бағытталған тәсіл.

Бұл әдістің мақсаты: өлеңнің мазмұнын тек түсіну емес, оны өмірлік жағдаймен байланыстыра білу; сұрақ қою, салыстыру, қорытынды жасау дағдыларын дамыту; оқушыны өз ойын дәлелдеп айтуға үйрету.

Мысалы, сабақта Қадырдың «Дала дәмі» өлеңін оқыту кезінде мұғалім мынадай сұрақтар қоюы мүмкін:

- Ақын неге «дала дәмі» дейді?
- Бұл өлең арқылы ақын қандай сезіммен бөлісіп отыр?
- Сенің туған жерің туралы қандай сөздер айтқың келеді?

Осы сұрақтар арқылы оқушы өлеңнің көркемдік астарын түсініп, өз ойын логикалық тұрғыда жеткізе алады. Яғни, өлең – баланы ойлануға жетелейтін құрал.

Қазіргі бастауыш мектепте Қадыр Мырза Әли шығармаларын оқыту кезінде дәстүрлі жаттау мен сұрақ-жауаптан бөлек, белсенді оқыту әдістерін қолдану тиімді нәтиже береді. Солардың кейбірі төмендегідей:

а) «Өлеңді сезіну» әдісі

Мақсаты – өлеңнің эмоциялық әсерін сезіндіру. Оқушылар өлеңді оқығаннан кейін «бұл жолдар маған не сезім сыйлады?» деген сұраққа жауап береді. Бұл әдіс арқылы балалар өлеңді жүрекпен қабылдауға үйренеді.

ә) «Көркем ой картасы» әдісі

Қадырдың қысқа өлеңдері бойынша «ой картасын» (mind map) құру. Мысалы, «Туған жер» тақырыбындағы өлеңнен негізгі сөздерді бөліп алып, оларды сурет, символ немесе бейнелі белгі арқылы бейнелеу. Бұл тәсіл оқушының көрнекі ойлауын және есте сақтауын дамытады.

б) «Қадыр жолы» әдісі

Ақынның бір өлеңі бірнеше топқа бөлініп беріледі. Әр топ өз бөлігі бойынша сурет, қимыл немесе бейне ойлап табады. Кейін топтар өз жұмыстарын біріктіріп, өлеңнің толық көрінісін көрсетеді. Бұл әдіс ұжымдық жұмыс пен сөйлеу дағдысын дамытады.

в) «Өлең мен өмір» жобасы

Оқушылар ақын өлеңінен алған ойды өз өмірінен мысалмен байланыстырып жазады немесе бейнематериал дайындайды. Бұл тәсіл баланың шығармашылық қабілетін, цифрлық сауаттылығын арттырады.

Заманауи бастауыш сынып оқушысы – цифрлық дәуір баласы. Сондықтан мұғалім өлең оқытуда интерактивті әдістер мен цифрлық құралдарды қолданса, сабақ әлдеқайда қызықты өтеді.

Мысалы:

- *Padlet* платформасында оқушылар «Қадыр сөзі – менің ойым» тақырыбында виртуалды қабырға жасайды.

- *Wordwall* сайтында «Өлең жолдарын сәйкестендір» немесе «Ұйқасын тап» ойындарын орындау.

- *Canva* арқылы Қадырдың өлең жолдарын көркем безендіріп, иллюстрация жасау.

- *Quizizz* немесе *Kahoot* арқылы шығармашылық викторина ұйымдастыру.

Бұл тәсілдер арқылы оқушы өлеңнің мазмұнын тек оқып қана қоймай, қолдану және талдау деңгейінде меңгереді.

Қорыта айтсақ, Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы – көркемдік пен адамгершіліктің, ұлттық рух пен тіл мәдениетінің тұтас үлгісі. Оны бастауыш сыныпта оқыту арқылы бала тек сөз өнерін ғана емес, өмірлік құндылықтарды, ойлау мәдениетін және ұлттық сана ұстанымдарын меңгереді.

«Өлеңмен ойлату» әдісі – баланы тек тыңдаушы емес, ойлаушы, талдаушы тұлға ретінде қалыптастырудың тиімді жолы. Бастауышта Қадыр шығармаларын оқытуда заманауи технологияларды, ойын және шығармашылық тәсілдерді үйлестіре қолдану — білім беру процесін жаңғыртудың, ұлттық құндылықты сақтаудың тиімді тетігі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. — Алматы: Жазушы, 1985.
2. Нұрғалиев Р. *Қазақ поэзиясының көркемдік жүйесі*. — Алматы: Білім, 2019.
3. Кәкішев Т. *Қазақ әдебиеттануының негіздері*. — Нұр-Сұлтан, 2020.
4. ҚР БҒМ. *Бастауыш білім беру бағдарламасы*. — Астана, 2023.
5. Төлеубаева Қ. *Әдеби оқу пәнінде интерактивті әдістерді қолдану*. — Шымкент, 2024.

Қадыр поэзиясы арқылы ұлттық рух пен ой тереңдігін дамыту

*Султаниязова Садокат Хусанжановна, Шымкент қаласы әкімдігінің
«№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ*

Қазақ халқының рухани дүниетанымын, ұлттық болмысын, адамгершілік ұстанымдарын терең түсіндіріп берген тұлғалардың бірі – Қадыр Мырза Әли. Ол — сөз өнерінің сиқырын сезінген, қазақ әдебиетінің тарихында өзіндік қолтаңбасын қалдырған дара дарын. Қадыр Мырза Әли поэзиясы – тек көркем туынды ғана емес, сонымен қатар халықтың рухани болмысының айнасы. Ақын шығармаларында ұлттық идея, адамгершілік тәрбие, еңбекқорлық, білімге ұмтылыс, туған жерге сүйіспеншілік сияқты мәңгілік құндылықтар жырланады.

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық рух пен ой тереңдігін сақтау – жас ұрпақ тәрбиесіндегі басты міндеттердің бірі. Бұл бағытта Қадыр поэзиясын оқу мен талдаудың маңызы зор. Ақынның өлеңдері жас буынды ұлттық сана, адамдық қадір-қасиет, имандылық пен ізгілікке баулиды. Әрбір өлеңінде өмір

мен уақыт, адам мен қоғам, ар мен ұят сияқты іргелі ұғымдар терең философиялық тұрғыдан өрнектеледі.

Зерттеу жұмысының мақсаты – Қадыр Мырза Әли поэзиясы арқылы ұлттық рухты қалыптастыру және оқушылардың ой тереңдігін дамыту жолдарын айқындау. Зерттеу нысаны ретінде ақынның тәрбиелік мәні жоғары өлеңдері алынды. Міндеттер – Қадыр поэзиясының көркемдік сипатын ашу, ұлттық идеяны жеткізудегі тілдік және мазмұндық ерекшеліктерін талдау, сондай-ақ мектепте оқыту мен тәрбиелеу ісінде тиімді қолдану тәсілдерін ұсыну.

1. Қадыр поэзиясының ұлттық рух қалыптастырудағы көркемдік қуаты. Қадыр Мырза Әлидің шығармаларының өзегі – халықтық рух, ұлттық мінез және туған жерге сүйіспеншілік. Ақынның әрбір өлеңінде қазақтың тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрі, ойлау жүйесі мен арман-мұраты айқын көрініс табады. Ол ұлттық болмысты дара бейнелеу үшін түрлі көркемдік құралдарды — метафора, теңеу, символ, аллитерация, эпитеттерді кең қолданған.

Мысалы, «Атамекен» өлеңінде ақын туған жердің киесін жырлай отырып, отансүйгіштіктің биік өлшемін көрсетеді:

«Жерің бар ғой — жұмақ, елің бар ғой — ұят,
Ұлтың бар ғой — ұлы, тілің бар ғой — қымбат.»

Бұл жолдарда ұлттық рухтың өзегі — намыс пен жауапкершілік. Ақынның поэзиясы қазақ жанына тән қасиеттерді ұлықтайды: қарапайымдылық, қонақжайлық, сабырлылық, еңбекқорлық. Оның өлеңдері арқылы жас ұрпақ өз ұлтының рухани тамырынан нәр алады, өз тегіне құрметпен қарайды.

Қадыр поэзиясының көркемдік қуаты — сөздің салмағында. Ол поэзияны халық даналығымен ұштастырып, мақал-мәтел, афоризм, бейнелі ойларды шебер тоғыстырған. Мысалы, «Ит тірлік» өлеңіндегі:

«Адам боп қалу – азаптың зоры,
Адам боп кету – оңай емес.»

Бұл жолдар – философиялық түйін әрі ұлттық тәрбиенің мәні. Мұнда ақын өмірдің мәнін іздеу, адамдық болмысты сақтау сияқты мәңгілік тақырыпты қозғайды. Осындай ойлар жас ұрпақтың сана-сезімін байытып, терең пайымдауға үйретеді.

2. Ақын шығармаларындағы ой тереңдігі және философиялық мән. Қадыр Мырза Әли — тек лирик ақын ғана емес, терең ойшыл, қоғам мен адам табиғатын зерттеген философ. Оның өлеңдерінде адам мен уақыт, ұлт пен тіл, мораль мен жауапкершілік мәселелері жиі көтеріледі.

Мысалы, «Өзім туралы» өлеңінде ақын:

«Мен ұлымын өз уақытымның,
Мен айнасымын ұлт ойының.»

деп, өзінің шығармашылық миссиясын анықтайды. Ол жеке тұлғаның ұлт алдындағы парызын сезіндіреді. Мұндай ойлар оқушыларды өз «Менін» табуға, өмірлік ұстаным қалыптастыруға жетелейді.

Ақын поэзиясында ұлттық рух — тек ұран емес, ол адамның ішкі мәдениетімен, рухани деңгейімен тікелей байланысты. «Ар» мен «намыс», «еңбек» пен «білім» ұғымдары өлең өзегінен үнемі табылып отырады. Бұл қасиеттер арқылы Қадыр жастарды тек сөзбен емес, ой тереңдігімен тәрбиелейді.

Мысалы, «Қайырлы таң, Қазақ елі!» өлеңіндегі:

«Өз тіліңді менсінбеу – өзінді менсінбеу,
Өзінді менсінбеу – өз халқыңды кемсіту.»

деген жолдар – ұлт тілі мен рухының біртұтастығын айқындайтын ұлағатты ой. Мұндай өлең жолдары оқушылардың патриоттық сезімін күшейтіп, туған тіл мен мәдениетке деген сүйіспеншілікті арттырады.

3. *Қадыр поэзиясын оқу арқылы ойлау мәдениетін дамыту.* Мектепте Қадыр Мырза Әли шығармаларын оқыту оқушылардың сыни және шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Ақынның поэзиясы тілдің тереңдігін, ойдың дәлдігін, сөздің қадірін сезінуге үйретеді. Мұғалімдер өлеңдер арқылы «ой картасы», «талдау пирамидасы», «сұрақ–жауап дебаты» сияқты әдістерді қолданып, оқушыларды өз пікірін дәлелдеуге баули алады.

Қадырдың афоризмдері мен философиялық шумақтарын талдау — жас буынның тілдік және логикалық мәдениетін қалыптастырудың тиімді жолы. Мысалы, «Адам болу — азап, бірақ адам болып қалу – бақыт» сияқты ойлар оқушыларды өмір мәнін терең түсінуге итермелейді.

Осылайша, Қадыр поэзиясын оқу — әдеби талдау ғана емес, рухани-адамгершілік сабақ. Ақынның шығармалары баланы сезімталдыққа, ойлануға, қорытынды жасауға үйретеді. Бұл — қазіргі заман мектебі үшін аса маңызды бағыт.

4. *Ұлттық тәрбие және педагогикалық мәні.* Қадыр Мырза Әли поэзиясының тағы бір ерекшелігі — тәрбиелік мазмұнының тереңдігі. Оның өлеңдерінде үлкенге құрмет, кішіге ізет, еңбекке адалдық, туған жерге сүйіспеншілік идеялары өрілген. Мұғалімдер бұл өлеңдерді қолдану арқылы оқушылардың ұлттық дүниетанымын қалыптастырып, елжандылыққа баули алады.

Ақынның шығармалары мектептегі тәрбие жұмыстары мен әдеби кештерге арқау бола алады. Мысалы, «Қазақ болу — азап емес, ар» тақырыбында эссе жаздыру, «Менің ар-ұятым» атты пікірталас өткізу арқылы оқушылар өз ойын еркін жеткізуге және адамдық қасиеттерді бағалауға үйренеді.

Қадыр Мырза Әли поэзиясы – қазақ руханиятының алтын қазынасы. Оның шығармаларынан ұлттық сана, рух, намыс, білім мен еңбек, ар мен адалдық секілді қасиеттердің барлығы көрініс табады. Ақынның әрбір өлеңі – халық даналығы мен заманауи ойдың түйісуі.

Мектептегі әдебиет сабақтарында Қадыр шығармаларын жүйелі қолдану — оқушылардың рухани дамуына, сыни ойлау қабілетінің артуына, тіл мәдениетінің қалыптасуына ықпал етеді. Қадыр поэзиясын оқу — оқушының өз ұлтын, өз тілін сүйюінің бастауы.

Ұлттық рух пен ой тереңдігін дамыту — Қадыр поэзиясының мәңгілік миссиясы. Ақын сөзімен айтқанда:

«Өлең — өмірдің өз үні,
Өмір — өлеңнің өз тіні»

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. — Алматы: Жазушы, 1985.
2. Қазақ әдебиетінің тарихы. Академиялық басылым. — Алматы: Ғылым, 2010.
3. Кәкішев Т., Нұрғалиев Р. *Қазақ әдебиетінің сыни ойлары*. — Алматы: Санат, 2001.
4. Әбдіғалиева С. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық рух бейнесі*. — «Ақиқат» журналы, №4, 2019.
5. Нұрғалиева Г. *Қазіргі қазақ поэзиясының көркемдік жүйесі*. — Астана, 2020.

Қадыр поэзиясының көркемдік және ғылыми қырлары

*Төлеубаева Құралай Ықыласқызы, Шымкент қаласы әкімдігінің
«№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ*

Қазақ әдебиетінің кең әлемінде Қадыр Мырза Әли есімі поэзия мен парасаттың, сөз құдіреті мен ұлттық рухтың символына айналған тұлғалардың бірі. Ол – XX ғасырдың екінші жартысы мен ХХІ ғасырдың басындағы әдеби процестің дамуына зор үлес қосқан ақын, аудармашы, ойшыл. Қадыр шығармашылығының басты ерекшелігі – халықтық дүниетаным мен заманауи көзқарастың өзара үйлесім табуы. Оның өлеңдері қазақтың ұлттық болмысын, рухани тереңдігін, өмір мен уақыт туралы философиялық толғаныстарын көркемдік биік деңгейде бейнелейді.

Ақын поэзиясы — тек көркем сөз өрнегі ғана емес, сонымен қатар ғылыми-пәлсапалық мазмұнмен байытылған рухани қазына. Ол адамның ішкі әлемін, қоғам мен табиғаттың байланысын, ең бастысы, адам мен еңбектің мәнін терең оймен суреттейді. Қадырдың шығармалары арқылы оқырман қазақтың салт-дәстүрі мен тарихына үңіле отырып, жалпыадамзаттық құндылықтарды тануға мүмкіндік алады.

Қадыр Мырза Әлидің әдеби мұрасы тілдік көркемдік, ырғақтық үйлесім және мазмұндық тереңдік жағынан ерекше. Ол метафора, эпитет, символ сияқты бейнелеу құралдарын ұтымды пайдаланып, әр өлең жолына ұлттық нақыш пен ойлы мән дарытқан. Осы тұрғыдан алғанда, оның шығармалары

тек эстетикалық ләззат сыйлап қана қоймай, танымдық және тәрбиелік сипатымен де құнды.

Осы мақаланың зерттеу нысаны – Қадыр Мырза Әли поэзиясының көркемдік және ғылыми қырларын талдау. Мақсаты – ақын шығармашылығындағы тілдік өрнек, философиялық ой және ұлттық дүниетанымның өзара байланысын ашу, сондай-ақ оның поэзиясын қазіргі мәдениет пен білім жүйесіндегі маңызын айқындау.

1. Көркемдік қырлары

Қадыр Мырза Әли — қазақ поэзиясының тіл байлығын, бейнелеу мүмкіндігін жаңа деңгейге көтерген ақын. Оның шығармаларындағы басты ерекшелік — сөздің бейнелік қуатын терең сезініп, әр шумаққа мән мен мағына сыйғызуында. Ақынның метафоралары өмірдің мәнін философиялық тұрғыдан бейнелейді. Мысалы, ол «өмірді – өзенге», «уақытты – желге» теңей отырып, адам тағдырының өткіншілігі мен рухани тұрақтылықтың маңызын қатар қояды.

Қадыр поэзиясындағы эпитеттер мен символдар көркемдік әсерді күшейтіп, оқырманды ойға жетелейді. «Тіл – ұлттың жаны», «жер – ананың жүрегі» сияқты бейнелер арқылы ол ұлттық болмыстың негізін тереңнен көрсетеді. Ақын үшін тіл мен рух – біртұтас ұғым. Сондықтан оның поэзиясы қазақ сөзінің сұлулығын ғана емес, оның рухани қуатын да паш етеді.

Қадырдың поэтикалық тілі — ырғақ пен үндестікке құрылған жүйе. Ол дәстүрлі өлшемдерден алшақтамай, заманауи ойды ұлттық өлең формасына шебер үйлестірді. Ақынның поэзиясында дыбыстық қайталаулар мен ішкі ұйқастар ерекше әсер береді. Бұл тәсілдер арқылы ол сөздің тек мағынасын емес, оның әуезін, музыкалық саздылығын да арттырады.

2. Ғылыми қырлары

Қадыр Мырза Әли тек лирик ақын емес, терең ойшыл, қоғамның рухани мәселелеріне бейжай қарамаған ғалым тұлға ретінде де танылды. Оның поэзиясында философиялық, этикалық және танымдық мазмұн ерекше орын алады. Ақын адам өмірінің мәні, еңбектің қадірі, рух пен парасат туралы ойларын көркем тілмен жеткізді.

Оның өлеңдеріндегі басты идеялардың бірі — еңбектің адамды кемелдікке жеткізетін рухани күш екендігі. Ақын «еңбек еткеннің еңсесі биік» деген ұстанымды өмір философиясының өзегі етіп алған. Бұл тұрғыдан Қадыр поэзиясы Абай дәстүрімен сабақтасып, еңбек пен білімнің өзара байланысын жаңа заман тұрғысынан түсіндіреді.

Қадырдың шығармаларында педагогикалық және этикалық идеялар да айқын көрініс тапқан. Ол жастарды отансүйгіштікке, тіл мен дәстүрге құрметпен қарауға шақырады. Ақын поэзиясы тек әдеби туынды ғана емес, ұлттық сана мен адамгершілік тәрбиенің құралы ретінде де құнды.

Қадыр Мырза Әли поэзиясы – көркемдік пен ғылымды, ұлттық рух пен заманауи ойды тоғыстырған синтездік құбылыс. Ақын шығармалары қазақ сөз өнерінің байлығын жаңа сапаға көтеріп, тіл мен ойдың, сезім мен парасаттың бірлігін көрсетті. Оның поэзиясында өмірдің мәні, адамдық борыш, еңбек пен

білімнің қадірі философиялық тұрғыдан пайымдалып, көркем тіл арқылы терең өрнектеледі. Қадыр поэзиясы — ой мен сезімнің үндестігі, халық даналығы мен заманауи көзқарастың тоғысы.

Ақынның туындылары қазіргі жастар үшін рухани және тәрбиелік мәнге ие. Қадыр жырлары жастарды еңбексүйгіштікке, ізденіске, адалдық пен әділеттілікке үндейді. Оның шығармалары арқылы жас ұрпақ өз ұлтының мәдени тамырын, тілдің қуатын, адамдық қасиетті қадірлеудің маңызын ұғынады. Қадыр поэзиясы — тек әдеби эстетика емес, рухани тәрбие мектебі. Ол адамды ойлануға, өзін және қоғамды тануға жетелейді.

Сондықтан Қадыр Мырза Әли мұрасын мектеп пен жоғары оқу орындарында оқыту — ұлт руханиятын жаңғыртудың маңызды тетігі. Ақынның поэзиясын оқу арқылы студенттер мен оқушылар қазақ тілінің көркемдік мүмкіндігін сезінеді, ойлау мәдениеті мен әдеби талдау дағдысын дамытады. Қадыр шығармаларының тілдік, философиялық және эстетикалық табиғатын талдау — әдебиет пәнін тереңдетіп оқытудың тиімді жолдарының бірі.

Қорытындылай келе, Қадыр Мырза Әли поэзиясы — ұлттық әдебиетіміздің көркемдік биігі мен рухани байлығының айғағы. Оның мұрасы мәңгілік адамдық құндылықтарды дәріптеп, қазақ әдебиетінің алтын қорынан ерекше орын алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. — Алматы: Жазушы, 1985.
2. Т. Кәкішев, Р. Нұрғалиев. *Қазақ әдебиетінің сыны мен тарихы*. — Алматы: Білім, 2002.
3. *Қазақ әдебиетінің тарихы*. Академиялық басылым. — Алматы: Ғылым, 2010.

Қадыр өлеңдеріндегі метафоралық жүйе және ұлттық поэтикалық код

Хайримхан Гульбану, Шымкент қаласы білім басқармасының «№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі

Қазақ поэзиясы — ұлттық ойлау мен мәдениет дүниетанымының айнасы. Сөз өнері арқылы халық тек өмірді бейнелеп қана қоймай, өз рухани кодын, болмысын, дүниетанымын да сақтап келген. Сол құндылықтың жарқын мысалы — Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы.

Қадыр поэзиясының көркемдік қуатын айқындайтын басты ерекшеліктердің бірі — метафоралық жүйенің тереңдігі. Ол метафораны тек бейнелеу құралы ретінде емес, ұлттық ойлау жүйесінің коды ретінде қолданған.

Осы тұрғыдан алғанда, Қадырдың поэтикасы — тек поэзия емес, қазақтың дүниетанымын жаңа тілмен сөйлеткен көркем философия [1, 9 б.].

1. *Метафора — ұлттық ойлау жүйесінің көрінісі*

Қадыр поэзиясында метафораның қызметі – ойды эстетикалық деңгейге көтеру ғана емес, ұлттық сана мен болмысты таныту. Ақын үшін сөз – рухтың киесі, ал метафора – сол рухтың бейнесі.

Мысалы, Қадырдың:

«Өмір деген – өзен, ағысы тынбайды, Арман деген – аққу, қолыңнан сырғанады» деген жолдары өмірдің мәнін бейнелі түрде жеткізеді. Мұндағы «өзен» – өмірдің қозғалысы мен өткіншілігінің, ал «аққу» – арманның нәзіктігі мен сұлулығының ұлттық символы.

Бұл поэтикалық бейнелер қазақ дүниетанымындағы табиғат пен адам арасындағы тұтастықты білдіреді [2, 23 б.]. Метафораның осындай ұлттық сипаты – Қадыр поэзиясын философиялық тереңдікке жеткізеді.

2. Ұлттық поэтикалық код және мәдени мағыналар

Қадыр өлеңдерінде ұлттық поэтикалық код ұғымы — халықтың мәдени жадында сақталған символдық бейнелер жүйесі арқылы көрінеді. Ақынның метафоралары дәстүрлі қазақ поэзиясындағы жер, су, жел, жол, жарық, сөз сияқты архетиптік бейнелермен тығыз байланысты.

Мысалы:

«Сөз – киелі, сөз – шындықтың киімін киген рух».

Мұнда «сөз» ұғымы тек тілдік таңба емес, рух пен моральдың тірегі ретінде көрінеді. Ақынның тілінде «жер» – туған елдің бейнесі, «жел» – уақыттың өтуі, «жарық» – рухани ағарту мен таным нышаны.

Бұл бейнелердің барлығы ұлттық кодтың көрінісі, яғни Қадыр поэзиясы – қазақтың мәдени ДНК-сын сөз арқылы сақтаған рухани құрылым. Сондықтан ақын метафоралары тек көркем тәсіл емес, мәдени жадының тасымалдаушысы болып табылады [3, 37 б.].

3. Қадыр поэзиясындағы философиялық-этикалық метафоралар

Қадыр Мырза Әлі метафораларының көпшілігі адам болмысы мен қоғам арасындағы байланысқа бағытталған. Ол өмірді, уақыты мен тағдырды салыстырулар арқылы түсіндіреді. Мысалы:

«Жол бар – түзу,

Жол бар – бұралаң.

Бірақ бәрі бір жерге апарар»

Бұл жолдарда «жол» метафорасы адамның өмірлік тағдырын, моральдық таңдауларды білдіреді. Қадырдың философиялық поэзиясы – өмірдің мәні мен адамның ар алдындағы жауапкершілігін ұғынуға шақыру.

Сонымен қатар ақынның поэтикасы – адамгершілік идеалдар мен ұлттық мінездің көрінісі. Оның поэзиясындағы метафоралар тек эстетикалық қызмет атқармайды, олар тәрбиелік және дүниетанымдық мәнге ие. Сондықтан Қадыр Мырза Әлі шығармалары орыс тілі мен әдебиеті пәні сабақтарында тіл мен мәдениет сабақтастығын үйретудің таптырмас материалы бола алады [4, 15 б.].

4. Метафоралық жүйенің педагогикалық және танымдық мүмкіндігі

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың көркемдік талғамын дамыту үшін әдебиет мәтіндерін цифрлық форматта талдау тиімді. Мысалы, Қадыр поэзиясындағы метафораларды:

- Padlet платформасында «Сөздің бейнесі» атты интерактивті қабырға түрінде көрсету;
- Canva бағдарламасында метафоралық карталар жасау (мысалы: «Өмір – өзен», «Сөз – жарық»);
- Kahoot арқылы метафора мен тура мағынаны салыстыру;
- AI құралдары (ChatGPT, Gemini) көмегімен мәтіннің астарлы мағынасын түсіндіру.

Бұл тәсілдер оқушылардың аналитикалық қабілетін дамытып, ұлттық поэтикалық ойлауды заманауи форматта ұғынуға мүмкіндік береді. Орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі үшін мұндай интеграция — әдеби талдау мен мәдени тәрбие арасындағы көпір [5, 41 б.].

Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы метафоралық жүйе – ұлттық дүниетанымның көркем формасы. Ақын сөз арқылы ұлттың рухани болмысын ашып, мәдени кодты келер ұрпаққа жеткізді. Оның поэзиясы – эстетикалық ләззат пен адамгершілік ойдың тоғысқан тұсы. Қазіргі білім беру процесінде Қадыр поэзиясының метафораларын талдау – оқушыларды тек әдеби сауаттылыққа емес, рухани тереңдікке, ұлттық тамырды түсінуге тәрбиелейді.

Қадырдың сөзімен айтсақ:

*Сөз – тарих,
Сөз – тағдыр,
Сөз – ұлттың жүрегі.*

Сондықтан бұл жүректі сезінуге үйрету – әр ұстаздың қасиетті борышы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазиұлы Б. Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Қалиева Р. Қазақ поэтикасы және ұлттық бейне жүйесі. – Астана: Білім, 2021.
4. Электрондық ресурс: Kozhakanova M. T. Linguistic Imagery and National Identity in Kazakh Poetry. – Almaty: AEU Press, 2023.
5. Электрондық ресурс: Abai Center. Digital Humanities in Kazakh Literary Education. – Astana, 2024.

Қадыр Мырза-Әли – мәңгілік мұра иесі

Г.С. Шакиржанова, Астана қаласы әкімдігінің «№88 мектеп-лицейі» ШЖҚ МКК, бастауыш сынып мұғалімі, педагогика ғылымдарының магистрі

Қазақ поэзиясының аспанында жарық жұлдыздай жарқ етіп, артында мол рухани мұра қалдырған тұлғалардың бірі – Қадыр Мырза-Әли. Ол өз шығармашылығымен қазақ әдебиетінің өркендеуіне өлшеусіз үлес қосқан, ұлт руханиятының биік шыңына көтерілген ақын, жазушы, аудармашы.

Қадыр Мырза-Әли – қазақ поэзиясына жаңа леп, тың мазмұн, ашып халыққа жеткізе білген ақын. Оның туындылары терең философиялық оймен, ұлттық мінезбен және көркемдік шеберлікпен ерекшеленеді. Ақын өлеңдерінің басты тақырыбы – адам мен қоғам, туған жер мен ел, ана тіліне деген сүйіспеншілікке толы, адамгершілік пен рухани құндылықтарға толы. Ол әрбір қарапайым өмір көрінісінен үлкен мағына таба білді. Қадыр поэзиясының құдіреті – оның шынайылығында, қарапайым сөзбен терең ой айтуында.

Қадыр атамyzдың — ұлттық сөз өнерінің қадірін арттырған, халқының мінезі мен болмысын көркем тілмен бейнелеген ерекше дарын иесі. Оның шығармалары бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоймай, жас ұрпаққа үлгі болып келеді.

Қадыр Мырза-Әли балалық шағынан-ақ әдебиетке, сөз өнеріне ерекше құштар болып өскенін бір дәлелдемесі

Қадыр атамyzдың балаларға арналған өлеңдері де ерекше мәнге ие. Ол жас оқырмандарды еңбекқорлыққа, ізгілікке, елін, жерін сүйуге, ана тілін құрметтеуге баулиды. «Балалық шақ», «Әже мен немере», «Жақсы мен жаман», «Біздің үйдің баласы» сияқты туындыларында бала психологиясы мен мінезін дәл бейнелей отырып, тәрбиелік мәні зор ойлар айтылған байқауға болады. Ақынның балалар поэзиясы тілінің жеңілдігімен, ойының тереңдігімен ерекшеленеді.

Ақынның шығармаларының басты ерекшелігі – қарапайым өмір көрінісін терең оймен өрнектеуінде. Ол өз халқының мінезін, тағдырын, болмысын жырлады. Әсіресе балаларға арналған өлеңдері арқылы Қадыр атамyz жас ұрпақты елжандылыққа, адалдыққа, еңбекқорлыққа тәрбиеледі.

Сонымен бірге, Қадыр Мырза-Әли — талантты аудармашы. Ол орыс және әлем әдебиетінің классиктерін қазақ тіліне аударып, ұлттық әдебиетіміздің шекарасын кеңейтті. А.С. Пушкин, М. Лермонтов сияқты ақындардың шығармалары Қадырдың аудармасында қазақ оқырманына ана тілінде жетті. Бұл еңбектері арқылы ол қазақ әдебиетін халықаралық деңгейге шығаруға үлес қосты.

Тағы айта кететін болсақ, Қадыр атамyz көптеген поэзиялық жинақтардың авторы. Оның «Ой орманы», «Домбыра», «Қазақтардың қазақы мінездері», «Күндер-ай» сияқты кітаптары қазақ әдебиетінің алтын қорына

енді. Сонымен қатар, ол әлем әдебиетінің классиктерін қазақ тіліне аударып, ұлттық әдебиеттің өрісін кеңейтті.

Қадырдың атаның қадырын арттырып, өзгелерден өзгешелеп тұратын да осындай ой мен сезімнің тұтасқан бір бүтінге айналып, өлең өмірінің әр кезде де жаңаша сипатта көрінуі, шығарма шешімінің әрқашан да бір әдемі үйлесімнің ұйытқұсы деп түсінуге болады.

Қазіргі оқырманның интеллектуалдық деңгейі биік, эстетикалық талғамы жоғары. Олар кез келген қаламгерден әдемі ырғаққа, шымыр да селкеусіз ұйқасқа құрылған өлең ғана іздемейді, әр шығарманың астарынан өзіне ой салар философияның туындысын іздейді.

Қадыр Мырза - Әли – ұлт руханиятының символы деп айтуға болады. Оның әрбір өлеңі – өмір сабағы, рухани құндылықтардың айғағы екені айға анық. Ақынның шығармалары бүгінгі таңда да өзектілігін жойған жоқ, керісінше, жас ұрпаққа өнеге боларлық қазына болып қала бермек.

Ол нені жырламасын, бізге беймәлім әлемнің әр түкпіріндегі аң мен құсты, жан-жануарлар мен жәндікті сөз етсе де, ақын ойы, оның өзі өлеңге деген сезімін, алған дүниесі бізге таныс нәрседей, көзімізбен көріп, қолымызбен ұстағандай анық та айқын болып келеді. Керек болса, олардың әр қилы қасиеттерінің өзін қазақы ұғымдармен сараптап халқына жеткізе білген.

Әрбір ұлт, әр халық табиғат әлемін өзінше жырлайды, оған деген көркемдік көзқарастары да әртүрлі. Көбіне «әрбір ақынның немесе жазушының өзіне ғана тән ерекше табиғат образы бар». Қадыр атамыздың да, табиғат бейнесі басқа ақындардан өзгеше. Ол табиғатты жәй тұрғыдан ғана қызықтап қоймайды, сол төл табиғаттың әрбір туындысының мазмұнына тереңдей үңіліп, өзіне ғана тән пайымдаулар жасап, өзгелерден оқшау сыр түюге шебер болғаны анықталды. Ал әрқашан ақын ойында келісім тауып, жағымды жағымен көріне бермейтін жақтарын ерекше сипаттап шыға алды. «Ақындық көзқарас пен көркемдік шешімнің тұтастығы, ой-сезім дүниесінің тереңдігі, бейнелеу жүйесінің көп желілігі, суреттеу құралдарының қашан да Қадыр атамыздың поэзиясының қадір-қасиетін танытады.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза-Әли – қазақ руханиятының мәңгілік шамшырағы. Оның шығармалары — ұлттық құндылықтардың айнасы, адамдық пен ізгіліктің мектебі. Ақынның қалдырған мол мұрасы бүгінгі және келер ұрпақ үшін баға жетпес қазына болып қала бермек. Ол өз заманының ғана емес, бүкіл ұлттың рухани ұстазы болды. Қадыр поэзиясы – ұлттың жаны мен мінезін танытқан мәңгілік мұра.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырза Әли, Қ. Ой орманы. – Алматы: Жазушы, 1976
2. Мырза Әли, Қ. Домбыра. – Алматы: Жазушы, 1982
3. Мырза Әли, Қ. Қазақтардың қазақы мінездері. – Алматы: Жалын, 1998.
4. Мырза Әли, Қ. Күндер-ай. – Алматы: Атамұра, 2001.
5. Әбдірашев, Н. Қадыр Мырза-Әли поэзиясындағы ұлттық болмыс. – Алматы: Қазақ университеті, 2010.
6. Қазақ әдебиетінің тарихы: оқу құралы. – Алматы: Рауан, 2007.

7. Тоқтаров, Т. Қадыр поэзиясы – халық айнасы. // Қазақ әдебиеті газеті, 2015 ж., №12.

**Қадыр Мырза Али и Иван Андреевич Крылов:
переключка басенного жанра в казахской и русской литературе**

*Шукурова Айкияш Кожаметовна, школа-лицей №88 им.
Қадыр Мырза Али г.Астана, педагог-мастер, учитель
русского языка и литературы*

Басня – это особый жанр, сочетающий в себе художественную образность и моральное направление. В мировой литературе басня занимает важное место как средство воспитания, сатиры и философского размышления. В казахской литературе одним из ярких представителей этого жанра стал Қадыр Мырза Али, а в русской – Иван Андреевич Крылов. Несмотря на принадлежность к разным культурам и эпохам, их творчество имеет много общего.

Қадыра Мырза Али, как поэт с глубокими корнями в народной традиции, использовал в своих баснях фольклорные образы и меткие аллегории. Его произведения часто поднимают социальные и нравственные темы: лень, жадность, лицемерие, глупость. Важной чертой его басен является адаптация жанра под казахский менталитет, где герои – знакомые степные животные: түйе (верблюд), түлкі (лиса), қасқыр (волк).

Иван Андреевич Крылов – классик русской басни, чьи произведения стали частью школьной программы. Он часто использовал язык сатиры и иронии, чтобы обличать недостатки общества: чиновничью бюрократию, лесть, глупость. Его басни, такие как «Волк и Ягнёнок», «Стрекоза и Муравей», наполнены афористичностью и глубокой моралью.

Оба автора обращаются к вечным темам – справедливость, трудолюбие, правда, лицемерие. Қадыр Мырза Али чаще осмысливает мораль через призму традиций и национальных ценностей, тогда как Крылов – через гражданскую позицию и общественный взгляд. Крылов писал на живом разговорном языке, часто используя юмор и сарказм. Қадыр Мырза Али использует поэтический, образный язык, нередко прибегая к народным выражениям и пословицам. У Крылова звери часто символизируют социальные типы. У Қадыра Мырза Али – они ближе к казахской природе и культуре, но тоже несут символическую нагрузку. Например, в басне Крылова «Волк и Ягнёнок» поднимается тема произвола сильного над слабым. У Қадыра Мырза Али аналогичная идея встречается в баснях с участием льва или волка, но она подаётся в контексте степных реалий.

Дополнительно стоит отметить, что хотя Қадыр Мырза Али и Иван Андреевич Крылов жили в разное время и в разных культурных контекстах, их басни объединяет стремление донести до читателя важные нравственные истины через художественные образы. Басни Крылова чаще строятся на

аллегии, где животные олицетворяют человеческие пороки – жадность, лень, глупость, лицемерие. В свою очередь, басни Кадыра Мырза Али также используют аллегорию, но часто опираются на казахские реалии, национальный колорит, жизненную философию степного народа.

К примеру, в басне Крылова «Ворона и лисица» осуждается лесть и наивность, а в басне Кадыра Мырза Али «Бұзау мен Тоқты» – глупая гордыня и отсутствие самопознания. В обоих случаях мораль проста и ясна: важно быть разумным, уметь отличать правду от лжи, не поддаваться пустым обещаниям.

Таким образом, творчество обоих баснописцев можно рассматривать как универсальное средство воспитания – через образ и иронию они раскрывают сущность человеческих поступков, оставаясь актуальными во все времена.

Басни Кадыра Мырза Али и Ивана Андреевича Крылова – это не просто нравоучительные истории. Это зеркало своего времени, национального духа и культурных ценностей. Несмотря на различия в образах и языке, их басни объединяет стремление к справедливости, нравственному воспитанию и любви к родному слову. Сравнение этих двух авторов не только обогащает читателя, но и способствует межкультурному диалогу и пониманию.

Использованная литература:

1. Крылов И. А. Басни / И. А. Крылов. — М: Художественная литература, 1988. — 256 с.
2. Крылов И. А. Полное собрание басен / И. А. Крылов. — М: Эксмо, 2010. — 320 с.
3. Мырза Али К. Избранные произведения / К. Мырза Али. — Алматы: Жазушы, 1995. — 384 с.
4. Мырза Али К. Стихи и поэмы / К. Мырза Али. — Алматы: Атамұра, 2001. — 416 с.
5. Ауэзов М. О. История литературы / М. О. Ауэзов. — Алматы: Санат, 1997. — 312 с.
6. Кирабаев С. С. Золотой век казахской литературы / С. С. Кирабаев. — Алматы: Рауан, 2002. — 288 с.
7. Есим Г. Философия и духовность казахской литературы / Г. Есим. — Алматы: Білім, 2014. — 240 с.
8. Лихачёв Д. С. Поэтика древнерусской и классической литературы / Д. С. Лихачёв. — М: Наука, 1979. — 360 с.
9. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы / Л. И. Тимофеев. — М: Просвещение, 1986. — 270 с.
10. Казахская литература: энциклопедический справочник. — Алматы: Аруна, 2010. — 512 с.

Қадыр Мырза Әли шығармалары арқылы ағылшын сабағында адамгершілік және мәдени құндылықтарды оқыту

*Эргешова Раъно Юлдашевна, Шымкент қаласы
әкімдігінің «№91 жалпы орта білім беретін
мектебі» КММ*

Қазіргі білім беру жүйесінде басты мақсат – оқушыны тек тіл үйренуші емес, сонымен қатар ұлттық және адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген мәдениетті тұлға ретінде тәрбиелеу. Бұл міндет әсіресе шетел тілі пәнінің мазмұнына ерекше маңыз береді. Ағылшын тілін оқыту барысында оқушы тек грамматикалық біліммен шектелмей, түрлі халықтардың мәдениетін таниды, ұлттық рухани құндылықтарға баулиды.

Осы тұрғыда қазақ әдебиетінің ірі тұлғаларының шығармашылығын ағылшын тілі сабағына кіріктіру — білім берудің заманауи, нәтижелі тәсілдерінің бірі. Әсіресе Қадыр Мырза Әлидің шығармалары – адамгершілік, ар-намыс, туған жерге сүйіспеншілік, тіл мен мәдениетті құрметтеу сияқты мәңгілік тақырыптарды көтерген рухани бай мұра.

1. Қадыр Мырза Әли поэзиясының рухани-адамгершілік мазмұны

Қадыр Мырза Әли — қазақ әдебиетінің алтын қорына енген, ұлттық рухтың жыршысы атанған ақын. Оның өлеңдері мен афоризмдері адам болмысы, ар-ұят, намыс, ізгілік пен әділдік сияқты мәңгілік құндылықтарды дәріптейді. Ақын поэзиясының басты ұстанымы — адамды өз болмысын тануға, рухани биіктікке ұмтылуға шақыру.

Ақынның «Адам болу», «Ар», «Туған жер», «Өз тілің» сияқты өлеңдері жастарды еңбекқорлыққа, адалдыққа, отансүйгіштікке тәрбиелейді. Мысалы:

«Өз тіліңді менсінбеу – өзіңді менсінбеу, Өзіңді менсінбеу – өз халқыңды кемсіту.»

Бұл жолдар жас ұрпаққа тіл мен ұлттық намыстың бөлінбес байланысын түсіндіреді. Оқушылар осындай поэзиялық үзінділер арқылы өз мәдениетіне құрметпен қарауды үйренеді.

Ақынның адамгершілік идеялары – жалпыадамзаттық мәнге ие. Ол адамды қоғамдағы орнын түсінуге, өмірге жауапкершілікпен қарауға шақырады. Сондықтан Қадыр поэзиясын ағылшын сабағында қолдану оқушылардың тілдік дағдысын дамытумен қатар, олардың тұлғалық қасиеттерін жетілдіруге ықпал етеді.

2. Ағылшын тілі сабағында Қадыр шығармаларын қолданудың маңызы

Ағылшын тілі сабағы – мәдениеттердің тоғысатын алаңы. Бұл сабақтарда ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды салыстыра оқыту, мәдениетаралық коммуникацияны дамыту ерекше тиімді. Қадыр Мырза Әли шығармаларын ағылшын тілі сабақтарына енгізу келесі нәтижелерге жетуге мүмкіндік береді:

Мәдени сәйкестік қалыптастыру: Оқушылар өз халқының мәдениетін танып, оны басқа халықтар мәдениетімен салыстыру арқылы ұлттық мақтаныш сезімін дамытады.

Тілдік дағдыны дамыту: Өлеңдерді ағылшынша аударып оқу, мәнерлеп айту, мазмұндау арқылы оқушылардың сөздік қоры мен сөйлеу мәдениеті дамиды.

Сыни ойлау мен креативтілік: Ақынның ойларын талдау, пікір айту, эссе жазу арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеті артады.

3. Практикалық тәсілдер мен әдістемелік ұсыныстар

1) Poetic translation activity (Өлеңді аудару тапсырмасы)

Мұғалім оқушыларға Қадырдың қысқа өлеңдерін немесе афоризмдерін береді. Мысалы:

«Адам боп қалу – азаптың зоры,

Адам боп кету – оңай емес»

Мақсат – өлеңнің мағынасын жоғалтпай, ағылшын тіліне көркем жеткізу. Бұл тапсырма оқушылардың тілдік икемін арттырумен қатар, терең ойлауға және мәтін астарын түсінуге баулиды.

Мысалы, аударма нұсқасы:

«To remain human is the hardest trial,

Becoming human is not so simple»

Сабақ соңында оқушылар өз нұсқаларын салыстырып, қай аударма түпнұсқаның рухына жақын екенін талқылайды.

2) Comparative discussion (Салыстырмалы талқылау)

Мұғалім Қадырдың бір тақырыптағы өлеңін ағылшын ақыны Уильям Вордсворт немесе Роберт Фросттың ұқсас туындысымен салыстыруды ұсынады. Мысалы, табиғат пен адам байланысы, туған жерге сүйіспеншілік сияқты ортақ тақырыптарды талқылау арқылы оқушылар мәдениетаралық параллельдерді табады.

Мұндай жұмыс оқушылардың мәдени салыстырмалы ойлауын дамытады және глобалды құндылықтарды ұлттық көзқараспен ұғынуға мүмкіндік береді.

3) Creative writing task (Шығармашылық жазылым)

Қадырдың афоризмдерін негізге алып, оқушыларға шағын эссе немесе өлең жазу тапсырылады.

Мысалы, «Being kind is a true wealth» немесе «Honesty lives longer than beauty» сияқты тіркестерден шабыт алып, өз көзқарасын ағылшын тілінде жазады.

Бұл тәсіл оқушыларды адамгершілік ұғымын жеке тәжірибемен байланыстырып түсіндіруге мүмкіндік береді.

4. Құндылыққа бағытталған оқытудың нәтижелері

Қадыр Мырза Әли шығармаларының мазмұны ағылшын тілін оқытуда Value-Based Education (құндылыққа негізделген білім беру) тұжырымдамасына толық сәйкес келеді.

Мұндай сабақтар келесі нәтижелерді қамтамасыз етеді:

1. Мәдени және рухани сәйкестік қалыптастыру: оқушы өз халқының мәдениетін түсініп, оны әлемдік мәдениетпен сабақтастыра алады.
2. Тілдік және эмоционалды интеллект дамыту: өлең арқылы оқушы сөздің көркемдік қуатын, эмоциялық әсерін сезінеді.
3. Адамгершілік қасиеттерді бекіту: адалдық, жауапкершілік, мейірім, намыс сияқты ұғымдар терең меңгеріледі.
4. Білімнің практикалық сипаты: оқушылар алған білімін өмірлік жағдайларда қолдануға үйренеді.

Қорытындылай келе, Қадыр Мырза Әли шығармалары — ұлттың рухани қазынасы, адамгершілік пен мәдени құндылықтың тұнығы. Бұл шығармаларды ағылшын тілі сабағында қолдану — тек тілдік мақсат емес, ұлттық болмыс пен рухты тәрбиелеудің жаңа жолы. Оқушылар ақын сөзінен өмір сабағын алады, ізгілікке ұмтылады, ұлттық құндылықты ғаламдық оймен үйлестіріп үйренеді.

Қазіргі заман мұғалімі үшін басты міндет — тіл үйретумен қатар, құндылыққа бағытталған тұлға қалыптастыру. Қадыр поэзиясы осы міндетті жүзеге асырудың тиімді құралы болып табылады. Ақын сөзімен айтқанда:

«Адамдық — асыл қасиет,
Тіл — сол қасиеттің үні»

Сондықтан Қадыр Мырза Әли шығармалары ағылшын тілі сабақтарында тек әдеби материал емес, рухани тәрбие мен мәдени түсініктің алтын көпірі болуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Электрондық ресурс: Qadyr Myrza Ali. Oiy Ormany (Forest of Thoughts). — Almaty: Zhazushy, 1985.
2. Электрондық ресурс: Kakeshev T., Nurgali R. Kazakh Literary Criticism. — Almaty: Sanat, 2001.
3. Электрондық ресурс: UNESCO Report (2023). Value-Based Education in the 21st Century Schools.
4. Электрондық ресурс: Nurgaliyeva G. Cultural Aspects of Modern Kazakh Poetry. — Astana, 2020.
5. Электрондық ресурс: Nazarbayev N. Rukhani Zhangyru: Spiritual Revival of the Nation. — Astana, 2017.

СӨЗДІҢ КИЕСІ МЕН ӘСЕРІ: ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТӘЖІРИБЕДЕ ҚАДЫР ПОЭЗИЯСЫН ҚОЛДАНУ

*Юсупшикова Наргиза Эльчибаевна, Шымкент
қаласы №91 жалпы орта білім беретін мектебі
ККМ*

Адамның тұлғалық дамуы мен танымдық қабілетінің негізі — тіл. Ал тілдің ең басты құралы — сөз. Сөз арқылы адам ойын жеткізеді, сезімін білдіреді, қарым-қатынас орнатады және мәдени-рухани мұрамен байланыс орнатады. Сондықтан сөйлеу мәдениеті мен тілдің тазалығын сақтау — тек филологиялық міндет емес, логопедиялық және тәрбиелік мәні зор процесс.

Осы тұрғыдан алғанда, қазақ поэзиясының көрнекті өкілі Қадыр Мырза Әлидің шығармалары логопедиялық жұмыста тиімді қолдануға болатын құнды материал болып табылады. Оның поэзиясы көркем тілдің, анық дыбысталудың, терең ой мен әсерлі интонацияның үлгісі. Ақын сөздің киесі мен қуатын терең түсініп, әр тармақты ұлттық рух пен адамгершілік мәнге толтыра білген.

Логопед мамандар үшін поэзия — баланың сөйлеу тілін дамытуда, сөздік қорын байытуда, дұрыс дыбыстауға және мәнерлі сөйлеуге үйретуде таптырмас әдістемелік құрал. Қадыр поэзиясы бұл бағытта ерекше рөл атқара алады, себебі ол дыбыстық үйлесімділігі жоғары, ырғақтық құрылымы нақты, қазақ тілінің табиғи әуезін сақтаған туындыларымен ерекшеленеді.

1. Сөздің киесі және Қадыр поэзиясындағы тіл мәдениеті

Қазақ халқы ежелден сөзге ерекше мән берген. «Сөз сүйектен өтеді», «Сөз — киелі», «Жақсы сөз — жарым ырыс» деген мақалдар сөздің адам өміріндегі рухани қуатын айқындайды.

Қадыр Мырза Әли осы ұғымды поэзиясында терең ашады:

«Сөз — адам жанының айнасы,

Сөз — рухтың киесі мен шамасы»

Бұл жолдар сөздің тек ақпарат жеткізуші емес, адам санасын тәрбиелеуші және тұлғалық сапаны қалыптастырушы құрал екенін көрсетеді. Логопедиялық тәжірибеде дәл осы идея маңызды — баланы сөздің мағынасына терең үңіліп, тілдік сезімін ояту.

Қадырдың шығармаларында тілдің табиғи әуені, дыбыстық ырғақ, интонациялық дәлдік айқын байқалады. Ақынның «Тілің — тірлігіңнің айғағы», «Ана тілі» сияқты өлеңдері сөйлеу аппаратының жұмысын жаттықтыру, дыбысты анық айту, сөйлеу ырғағын сезіну үшін тамаша материал бола алады.

Мысалы, өлең жолдарын оқыту кезінде логопед мына бағытта жұмыс жүргізе алады:

- Дауысты және дауыссыз дыбыстарды нақты айтуға арналған артикуляциялық жаттығулар;

- Интонация мен тыныс алу арқылы мәнерлі оқуға үйрету;

- Сөз мағынасын талдау арқылы ойлау қабілетін дамыту.

2. Қадыр поэзиясын логопедиялық сабақтарда қолдану әдістері

Қазіргі логопедияда баланың тілін дамытуда көркем мәтінді пайдалану тиімді нәтиже береді. Қадыр Мырза Әлидің шығармалары бұл бағытта тілдің дыбыстық мәдениетін, сөздің әуезін және ұлттық ойлау жүйесін қалыптастыруда үлкен мүмкіндік береді.

а) Артикуляциялық жаттығулар мен фонетикалық жұмыс. Қадыр поэзиясының дыбыстық құрылымы ырғақты, қайталанатын ұйқасқа бай. Бұл логопедиялық жаттығулар үшін өте қолайлы. Мысалы, «Қазақ деген халықпыз» өлеңіндегі қайталанатын қ, с, з дыбыстары арқылы баланың артикуляциялық моторикасын жетілдіруге болады.

б) Тыныс алу және дауыс қою жаттығулары. Ақын өлеңдерінің ырғақтық құрылымы — логопедиялық тыныс алу жаттығуларына тамаша материал. Өлеңді оқығанда бала тыныс ырғағын сақтап, сөйлеудің табиғи темпін үйренеді.

в) Мәнерлеп оқу және интонациямен жұмыс. Қадырдың поэзиясы эмоциялық бояуға бай. Бұл балалардың сөйлеу мәнерін, дауыс екпінін және сөздің эмоционалды әсерін сезінуге мүмкіндік береді.

г) Сөздік қорды дамыту. Ақынның туындыларында ұлттық ұғымдарға, табиғатқа, адам мінезіне байланысты сөздер көп кездеседі. Бұл оқушылардың сөздік қорын байытып, қазақ тілінің көркемдігін сезінуге ықпал етеді.

Мысалы, «Атамекен», «Туған жер», «Ана тілі», «Біздің елдің жігіттері» өлеңдері арқылы оқушылар тек тілдік дағдысын ғана емес, патриоттық сезім мен ұлттық рухты қатар меңгереді.

3. *Ұлттық құндылық пен рухани тәрбие*

Қадыр поэзиясын логопедиялық сабақтарда қолданудың тағы бір артықшылығы — ұлттық құндылықтарды дарыту.

Ақын шығармалары баланы сөздің астарына үңілуге, оймен сезінуге, ана тілін құрметтеуге үйретеді.

Мысалы, ақынның мына жолдары:

«Өз тіліңді құрметтеу — өзіңді құрметтеу,

Өз тіліңді ұмыту — тамырыңды шабу!»

Бұл сөздер логопедиялық жұмыстың тәрбиелік мазмұнын ашады: бала өз тілін сүю арқылы сөйлеу мәдениетін қалыптастырады.

Ұлттық мазмұндағы өлеңдерді оқу арқылы:

- Баланың сөйлеу мотивациясы артады;
- Тіл мен рух бірлігін түсінеді;
- Ұлттық құндылық пен адамгершілік сезімдерін дамытады.

4. Қадыр поэзиясын логопедиялық тәжірибеде қолданудың нәтижесі

Қадыр Мырза Әли шығармалары логопедиялық жұмыстың мына бағыттарында тиімді:

1. Дыбыстық мәдениетті қалыптастыру — анық, әуезді, дұрыс сөйлеу.
2. Мәнерлі сөйлеу дағдысын дамыту — дауыс, екпін, интонация арқылы ойды нақты жеткізу.
3. Сөздік қорды байыту — жаңа сөздерді мағынасына қарай қолдану.
4. Эстетикалық сезім мен тілдік талғамды тәрбиелеу — поэзия арқылы әсемдік сезімін қалыптастыру.

Қадыр Мырза Әли поэзиясы — сөздің киесін сезіндіретін рухани мектеп. Логопедиялық тәжірибеде оның өлеңдерін қолдану тек сөйлеу тілін түзету емес, баланың рухани және мәдени дамуын қамтамасыз етеді.

Сөздің әсерін, әуезін және мағынасын сезіне отырып, оқушылар дұрыс сөйлеуге, мәнерлеп оқуға, өз ойын анық жеткізуге үйренеді. Бұл — Қадыр поэзиясының тәрбиелік әрі тілдік құндылығының айқын дәлелі.

Ақын шығармалары арқылы логопед маман:

- Баланың тіл мәдениетін дамытады,
- Сөзге құрмет сезімін оятады,
- Ұлттық сана мен рухани тұтастықты қалыптастырады.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әли поэзиясын логопедиялық тәжірибеде қолдану — сөйлеу мәдениетін ғана емес, ұлттық құндылықты сақтаудың да тиімді жолы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Нұрғалиев Р. *Қазақ поэзиясының көркемдік жүйесі*. – Алматы: Ғылым, 2001.
3. Кәкішев Т. *Қазақ әдебиеттану ғылымының қалыптасуы мен дамуы*. – Алматы: Білім, 1999.
4. Психолінгвистика және логопедия әдістемесі: Оқу құралы. – Нұр-Сұлтан, 2020.
5. ҚР БҒМ. *Жаңартылған білім мазмұны бойынша логопедиялық жұмыс бағдарламасы*, 2023 ж.

Қадыр Мырза Әлі өлеңдерінің көркемдік және ғылыми қырлары.

*Калымова Айзат Сериккановна, Астана қаласы әкімдігінің
«№116 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ*

Қазақ әдебиетінің алтын қорында өзіндік орны бар Қадыр Мырза Әлі – поэзияның жаңа белесіне жол ашқан, ұлттық ой мен тілдің байлығын терең түсінген ақын. Оның шығармалары қазақ руханиятының айнасы, елдік пен бірліктің, ұлт пен адамгершіліктің көрінісі болып табылады. Ақынның әрбір өлең жолында туған жерге деген сүйіспеншілік, ана тіліне деген құрмет, адам болмысының мәні мен өмірдің философиялық сырлары көрініс табады. Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын зерттеу – қазақ әдебиетінің көркемдік дамуын түсінудің маңызды бір саласы болып табылады. Сондықтан бұл мақалада ақын поэзиясының көркемдік ерекшеліктері мен ғылыми тұрғыдан зерделену қырлары қарастырылады.

Қадыр Мырза Әлінің өлеңдерінде ұлттық болмыс пен заманауи көзқарас бір-бірімен үйлесім табады. Оның шығармаларында халық даналығы мен философиялық терең ойлар қатар өріледі. Ақын өз поэзиясында қазақ тілінің икемділігі мен көркемдік қуатын айрықша көрсете білген. Мысалы, «Домбыра», «Ана тілі», «Адам», «Жерұйық» сияқты өлеңдерінде ұлттық сана, рухани тазалық пен адамдық қасиет туралы терең ой қозғалады. Ақынның «Ана тілі» өлеңіндегі «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» деген қанатты

сөзі бүгінде ұлт ұранына айналды. Бұл жолдардан Қадырдың ұлт тағдырына деген азаматтық позициясы мен тілге деген сүйіспеншілігі анық байқалады.

Қадыр Мырза Әлінің поэзиясы көркемдік ізденістер мен стильдік жаңалықтарға толы. Ақын поэтикалық тілдің ішкі заңдылықтарын меңгере отырып, әр сөзге көркемдік мән жүктейді. Ол метафораны, салыстыруды, теңеуді, дыбыстық үйлесімді ерекше шеберлікпен қолданған. Мысалы, «Домбыра» өлеңінде ақын ұлттық аспапты тек музыкалық құрал ретінде емес, ұлттық жады мен рухтың символы ретінде суреттейді. Бұл – поэтикалық ойдың биігі. Қадырдың поэзиясында философиялық мазмұн мен көркемдік бейнелеу қатар өрілгендіктен, оның өлеңдері тек эстетикалық емес, ғылыми тұрғыдан да құнды зерттеу нысаны болып табылады.

Ғалымдар мен әдебиеттанушылар Қадыр шығармашылығын әр қырынан талдады. Мәселен, С.Қирабаев пен Р.Нұрғалиев еңбектерінде ақын поэзиясындағы азаматтық сарын, ұлттық идея мен көркемдік тілдің үйлесімі ғылыми тұрғыдан қарастырылған. Қадыр поэзиясында ой тереңдігі мен тіл байлығы қатар өрілген. Ол өлең арқылы қоғамдық құбылыстарды, адамдық болмысты, өмір мен өлім философиясын бейнелейді. Ақынның шығармалары арқылы қазақ әдебиеті жаңа мазмұнмен, жаңа поэтикалық бағытпен толықты. Сонымен қатар, оның өлеңдеріндегі публицистикалық сарын мен лирикалық үннің бірлігі поэзиядағы жаңа стильдің қалыптасуына әсер етті.

Қадыр Мырза Әлінің поэзиясын ғылыми тұрғыдан зерттеу – тек әдеби талдау ғана емес, ұлттық дүниетаным мен мәдени кодты түсіну процесі. Оның шығармаларындағы философиялық ой, адам мен табиғаттың, уақыт пен кеңістіктің байланысы терең зерттеуді қажет етеді. Мысалы, ақынның «Қараша» немесе «Құмдағы із» сияқты өлеңдерінде адамның өмір жолы мен уақыттың өткіншілігі жайлы ой қозғалады. Бұл тұрғыдан Қадыр Мырза Әліні ХХ ғасырдағы қазақ философ-поэттерінің қатарынан көруге болады. Оның әрбір туындысы – рухани және мәдени құндылықтардың көрінісі.

Қазіргі таңда Қадыр Мырза Әлі шығармалары мектеп және жоғары оқу орындарының бағдарламасына енгізіліп, жас ұрпақтың рухани дамуына үлес қосуда. Ақынның ой жүйесі, дүниетанымы мен тіл шеберлігі ғылыми тұрғыдан зерттеліп қана қоймай, заманауи әдебиет теориясымен сабақтастырыла талдануда. Оның поэзиясы – ұлттық рух пен заманауи көзқарастың үйлескен синтезі.

Қорыта келгенде, Қадыр Мырза Әлінің өлеңдері – қазақ поэзиясының көркемдік, философиялық және рухани биігін көрсететін ұлы мұра. Ақынның шығармалары ұлттық әдебиеттің жаңа белесін айқындап, сөз өнерін жаңа сапаға көтерді. Ол ұлт руханиятының терең тамырынан нәр алған суреткер ретінде қазақ әдебиетінің мәңгілік әлемінде өз орнын тапты. Қадыр поэзиясының көркемдік және ғылыми қырларын зерттеу – ұлттық әдебиеттанудың дамуына, болашақ зерттеушілердің таным көкжиегін кеңейтуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырза Әли Қ. «Ой орманы». – Алматы: Жазушы, 1976.
2. Қирабаев С. «Қазақ әдебиеті: тарихи және теориялық мәселелер». – Алматы, 2003.
3. Нұрғалиев Р. «Әдебиет және дәуір». – Алматы: Санат, 1991.
4. Тәжібаев Ә. «Өмір және поэзия». – Алматы: Жазушы, 1981.
5. Елеукенов Ш. «Замандас парасаты». – Алматы: Раритет, 2005.
6. Тұрсынов Е. «Қазақ поэзиясындағы философиялық сарындар». – Астана, 2018.

Мәңгілік жырдың жаңғырығы — Қадыр поэзиясы

Қарабаева Айгул Сауановна, «№91 жалпы орта білім беретін мектебі» ККМ

Қазақ поэзиясы — халықтың рухани жаны, жанайқайы мен үні. Ал сол поэзияның биігінен көрінген, сөзімен елдің санасына сәуле түсірген санаулы қаламгерлердің бірі — Қадыр Мырза Әлі. Оның шығармашылығы — халқымыздың болмыс-бітімін, мінез-кұлқын, жан дүниесін бедерлеген әдеби шежіре.

Қадыр поэзиясы — жүректен туған жыр, халықтың жанын тербеткен жаңғырық. Қадыр — сөздің құдіретін танытқан ақын. Ол — қазақтың поэзия кеңістігіне тың леп әкелген, жаңа стиль мен жаңа ой тудырған бірегей қаламгер. Ол тек өлең жазған жоқ, сөздің салмағын арттырды, мағынасын тереңдетті. Қарапайым халықтың өмірін, қуанышы мен мұңын, күлкісі мен көз жасын көркем тілмен өрнектей білді. Өлең — сөздің патшасы, ал Қадыр — сол патшалықтың уәзірі болды.

Ақынның тілі — өткір, ойы — терең, жүрегі — ұлтпен бірге соққан. Оның поэзиясы — өмір философиясы.

Қадыр поэзиясы — халықтың үні. Қадыр шығармаларында қазақтың күллі болмысы көрініс табады. Тілі, ділі, ұлттық мінезі, табиғатқа көзқарасы, махаббаты мен мұңы — барлығы Қадыр жырынан табылады. Ол: Қазақтың қара өлеңін жаңғыртты, халықтың өмір сүру салтын поэзия тілімен бейнеледі, тарих пен тағдырды ұштастырды. Қадырдың поэзиясында «халық» сөзі бос ұран емес — ол нақты бейне, тірі тұлға. Ақын әр қазақтың көкейінде жүрген ойын сөзбен жеткізе білді. «Қадыр — халықтың жүрегінде жаңғырып тұрған дауыс.» Жаңғырық — уақыт пен кеңістіктен асатын үн. Қадыр поэзиясы тек өз дәуірінің шындығын ғана жазған жоқ, ол заманалармен үндесе алатын, бүгін де, ертең де өзекті болатын туындылар тудырды. Оның жырларындағы терең философия, адамгершілік, азаматтық үн — уақыттан озған жаңғырық. Ақын айтқан: Адам болам десеңіз, Ардың сөзін айтыңыз... деген жолдары — бүгінгі ақпарат тасқыны мен моральдық

дағдарыс кезінде де өзекті. Бұл сөздер кез келген кезеңде адамды ойландырып, тура жолға салатын рухани бағдаршам бола алады.

Қадыр поэзиясы — рухани жаңғырудың қайнар көзі. «Рухани жаңғыру» деген ұғым жиі айтылады. Бірақ ол ұран емес, терең мәні бар идея. Қадыр поэзиясы — осы идеяның көркем шындықпен өрілген үлгісі. Оның өлеңдерінен: Адамгершілік тәрбие, Ұлтқа деген сүйіспеншілік, Туған жерге деген құрмет, Тілге деген махаббат сияқты қасиеттерді табамыз. Бұл — әрбір жас ұрпақтың бойына сіңуі тиіс мәңгілік құндылықтар. Оның қаламынан өрілген:

Ана тілі арың бұл,
Ұятың боп тұр бетте.
Өзге тілдің бәрін біл,

Өз тілінді құрметте, - атты өлеңі қанша ұрпақтың жүрегінен орын алып, тілге деген құрметінің артуына ықпал етуде.

Қадыр — ұлт рухының жыршысы. Оның поэзиясы — елдігіміздің, бірлігіміздің, намысымыздың үні. Оның «Қазақтарды шетелдік қонақтарға таныстыру өлеңі» қазақ даласының құдіретінен, халқымыздың кең пейілінен, еліміздің адал да арынды, парасаттылығынан хабар беріп, кең құшағын жайған, барша жанды бауырына басқан арда қазақты таныстырып тұрғандай.

Қадырдың жыры — болашаққа жететін жаңғырық. Қадыр поэзиясы — өткеннің естелігі ғана емес, болашақпен сырласатын үн. Ол бүгінгі цифрлық дәуірде де өзекті. Қадыр жырын: Аудиоформатта тыңдауға болады, Әлеуметтік желілерде насихаттауға болады, Мектеп, ЖОО бағдарламасына тереңірек енгізуге болады, Заманауи технологиямен үйлестіріп оқытуға болады. Қадырдың сөзі әр жүректе жаңғырып, ұлттың рухани кеңістігінде өмір сүре бермек.

«Мәңгілік жырдың жаңғырығы — Қадыр поэзиясы» — бұл тек көркем сөздің жаңғырығы емес, ұлт санасында жаңғырып тұратын құндылықтардың жиынтығы. Ақынның әрбір өлеңі — жүрекпен оқылатын сыр, санаға сәуле құятын шындық, рухқа күш беретін қуат.

Бүгінгі жас ұрпақ Қадыр Мырза Әлі ақынның жырын оқу арқылы сөз құдіретін сезінеді, өзін таниды, ұлтты сүйеді, адам болуға талпынады.

Қадыр Мырза Әлі — тілдің иірімдерін терең меңгеріп, оны халықтың рухымен, ішкі болмысымен қабыстыра білген сирек ақын. Ол поэзияға жаңаша тыныс, жаңа ойлау мәдениеті, заманауи образдық құрылым әкелді.

Ақын бір өлеңінде былай дейді:

Кісінің жаны кішірейсе,
Қорлыққа көнгіш келеді.
Кісінің жаны ұлғайса,
Қорлықты жеңгіш келеді...

Бұл — поэзия ғана емес, терең психологиялық, философиялық тұжырым. Қадыр поэзиясының құдіреті — қарапайым сөздермен күрделі мағына айтуында, қысқа жолмен ұзақ ой жеткізуінде. Сондықтан да ақын

жырлары мәңгілік жаңғырып тұратын, жаңғырықтай құлаққа ұрып тұратын, жүрекке тұнып тұратын асыл сөз, асыл қазына, сөнбес шырақ. Поэзияның-Мәңгілік Алауы!

Қадыр ақынның жыры — өткеннің жаңғырығы ғана емес, болашаққа жол сілтер рухани шамшырақ. Ол жаңғырып қана қоймайды — ол өмір сүреді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Қазақтың қазынасы. — Алматы: Жазушы, 2003.
2. Қадыр Мырза Әлі. Жазмыш. — Алматы: Қазығұрт, 2001.
3. Әбішев Қ. Қадыр поэзиясының көркемдік ерекшеліктері. — «Қазақ әдебиеті», 2015.
4. Тұрсынов Б. Қазақ поэзиясы және руханият. — Алматы: Ұлағат, 2018.

Қазақ сөз мәдениеті мен сөйлеу этикасын қалыптастыруда Қадыр мұрасының рөлі

*Коптік Айсулу Арапбайқызы, тарих пәнінің мұғалімі,
Шымкент қаласының білім басқармасының
«№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ*

Қазақ халқының рухани мәдениетінде сөздің киесі ерекше орын алады. «Жүйелі сөз – жүрекке жетер» деген халық даналығы тіл мен мінездің, ой мен әдептің арасындағы тұтастықты көрсетеді.

Тарих пәнінің мұғалімі ретінде мен сөз мәдениетін ұлттың тарихи тәжірибесімен тығыз байланысты қарастырамын. Қазақтың сөйлеу мәдениеті ғасырлар бойғы әлеуметтік қарым-қатынастың, әдеп пен мінездің айнасы болып қалыптасты.

Осы мәдениеттің көркем әрі философиялық жалғасын Қадыр Мырза Әлі поэзиясынан көреміз. Оның шығармалары — сөздің мәнін, әдептің өлшемін, сөйлеудің этикасын танытатын рухани мектеп [1, 22 б.].

Қадыр үшін тіл мен мінез — ұлттық кодтың егіз ұғымдары. Ол сөз мәдениетін адамдық өлшем, тәрбие құралы және ұлттың өркениеттік деңгейін айқындайтын фактор ретінде танытты.

1. Сөз мәдениеті – ұлттың рухани айнасы

Қадыр поэзиясында сөз мәдениеті ұлттың рухани діңгегі ретінде көрінеді.

«Сөз – ұлттың жаны,

Сөз – намыстың, ардың шырағы» —

деп жазған ақын тіл мен этиканың ажырамас байланысын айқындайды [2, 17 б.].

Тарихи тұрғыдан қарасақ, қазақ қоғамында сөзге ерекше мән берілген. Би-шешендер дәуірінен бастап сөздің күші мен әділдігі — қоғамның рухани реттегіш тетігі болған.

Қадыр Мырза Әлі осы дәстүрді заманауи формада жалғастырып, сөзді тәрбие мен мәдениеттің құралына айналдырды.

Оның поэзиясындағы сөз мәдениеті үш қырда көрінеді:

1. Танымдық: сөз – адам мен қоғам арасындағы рухани байланыс құралы;
2. Этикалық: сөз – әдеп пен мәдениеттің көрінісі;
3. Тәрбиелік: сөз – мінезді, рухты, ұлттық сана-сезімді қалыптастыру құралы.

Мысалы, ақынның:

«Кісіліктің белгісі – тілінде емес, ісінде» деген жолдары тіл мен іс бірлігін, яғни сөйлеу мен әрекет үйлесімін көрсетеді. Бұл ой бүгінгі педагогикалық және этикалық мәдениеттің негізіне айналарлық тұжырым [3, 12 б.].

2. Сөйлеу этикасы және Қадыр тағылымы

Қадыр Мырза Әлі шығармаларындағы сөйлеу әдебі – тек тіл мәдениеті ғана емес, адамгершілік мәдениетінің айнасы. Ол сөзді қолдану мәдениеті арқылы адамның ішкі дүниесін, мінезін, моральдық деңгейін сипаттайды.

«Әдепті сөз – адамның айнасы,

Әдепсіз сөз – ұлттың айыбы», —

деген ұстанымы арқылы ақын сөйлеу мәдениетін ұлттың рухани беделімен байланыстырады [4, 35 б.].

Қадырдың айтуынша, сөйлеу әдебі тек дұрыс сөйлеу емес, қалай, кімге және қандай ниетпен сөйлеу екенін түсіну. Бұл қағида тарихшы мұғалім үшін де маңызды, себебі тарих сабағында тіл тек ақпарат жеткізуші емес, мәдениет таратушы құрал.

Оқушы тарихи фактілерді ғана емес, қазақтың сөз ұстанымын, қарым-қатынас әдебін, пікір айту мәдениетін үйренеді.

Мысалы, «Адамгершілік және сөз» атты сыныптан тыс сабақтарда Қадырдың өлеңдерін қолдану арқылы оқушыларға:

- сөйлесу кезінде сыпайылық нормаларын сақтау,
- дауласпай, дәлелмен сөйлеу,
- үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсету
- сияқты ұлттық сөйлеу мәдениетін қалыптастыруға болады.

3. Қадыр мұрасының тәрбиелік және мәдени ықпалы

Қадыр Мырза Әлі мұрасы – ұлттың рухани сабақтастығын сақтаудың мектебі. Ақын поэзиясында тілдің көркемдігі ғана емес, оның адамгершілік және этикалық қуаты басым. Қазіргі цифрлық қоғамда адамдар арасындағы тілдік қатынас қысқарып, эмоция мен әдеп деңгейі төмендеп бара жатқанда, Қадырдың сөзі – рухани бағдар.

Мысалы, оның:

Тіліңе ие бол,

Тілің сені ұстайды,

Тілің сені құлатады

деген ойы – сөйлеу этикасының универсалды заңы [5, 41 б.].

Тіл мәдениетін тарих пәнімен байланыстыру – оқушыларға уақыт пен мәдениет сабақтастығын түсіндірудің тиімді тәсілі. Тарих сабағында Қадырдың поэзиясын қолдану арқылы оқушылар сөздің тарихи рөлін ұғынады, ұлттық мінезді, ойлау стилін, моральдық кодты сезінеді.

Бұл тәсіл жас ұрпақты мәдениетті сөйлеуге, ойды дәл және әдепті жеткізуге баулиды.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы – сөз мәдениетінің, сөйлеу әдебінің және рухани парасаттың көркем энциклопедиясы. Ол тілдің адам мен қоғам арасындағы дәнекер ретіндегі рөлін философиялық деңгейге көтерді. Қазақ сөз мәдениетінің қалыптасуында Қадыр мұрасы ұлттық этика мен мінез-құлық мәдениетінің іргетасы ретінде маңызды.

Тарих пәнінің мұғалімі үшін Қадырдың шығармалары – рухани сабақ пен мәдени сабақтастықтың құралы. Өйткені тарих – тек оқиғалар тізбегі емес, ұлттың сөйлеу мен ойлау мәдениетінің даму тарихы.

Қадырдың сөзімен айтқанда:

«Сөзге сенген ел ешқашан құламайды»

Сондықтан қазақ сөз мәдениетін сақтау – ұлт рухының тіршілігін сақтау.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс және сөз мәдениеті. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Лұқманова А. Қазақ тіліндегі этикалық дискурс және мәдениет. – Астана: Білім, 2020.
4. Электрондық ресурс: Kozhakanova M. T. Cultural Communication and Moral Speech in Kazakh Literature. – Almaty: AEU Press, 2023.
5. Электрондық ресурс: Abai Center. Ethics and Speech Culture in Modern Pedagogy. – Astana, 2024.

Қадыр Мырза Әлі шығармалары арқылы оқушылардың сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамыту

Көмекбаева Баян Сабитқызы, QAINAR-BULAQ негізгі мектебі

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – жеке тұлғаның шығармашылық қабілеттерін ашу, дербес ойлау және шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру. Бұл тұрғыдан алғанда бастауыш сыныптағы білім мен тәрбие үдерісінің маңызы айрықша. Себебі дәл осы кезеңде баланың логикалық ойлау, талдау, салыстыру және өз көзқарасын білдіру дағдылары қалыптасады. Сондықтан мұғалім оқыту процесінде тек білім берумен

шектелмей, оқушының ойлау белсенділігін арттыруға бағытталған әдіс-тәсілдерді қолдануы қажет.

Сын тұрғысынан ойлау – бұл тек пікір айту емес, өз ойын дәлелмен жеткізу, түрлі көзқарастарды салыстыру, тұжырым жасау қабілеті. Мұндай дағдыны дамытуда әдеби шығармалардың рөлі зор. Әдеби мәтін арқылы оқушы өмір шындығын танып, адамның ішкі әлемін сезінеді, моральдық құндылықтарды саралайды.

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, көркем сөздің хас шебері Қадыр Мырза Әли шығармалары – баланың рухани әлемін байытып, ойлау көкжиегін кеңейтетін қайнар көз. Ақынның өлеңдері терең философиялық мазмұнымен, адам мен қоғам, табиғат пен уақыт туралы ойшылдық сарынымен ерекшеленеді. Бұл поэзияны бастауыш сынып оқушыларына бейімдеп оқыту арқылы сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамытуға мүмкіндік мол.

Осы баяндамада Қадыр Мырза Әли поэзиясының мазмұны мен құрылымдық ерекшеліктерін талдай отырып, оны бастауыш сыныпта қолданудың тиімді жолдары мен әдістері қарастырылады.

1. Сын тұрғысынан ойлау ұғымының мәні және бастауыш білімдегі рөлі

Сын тұрғысынан ойлау — ақпаратты талдап, саралап, бағалау арқылы шешім қабылдау дағдысы. Бұл ұғым Джон Дьюи мен Бенджамин Блумның зерттеулерінде ерекше атап өтіледі. Оқушыны тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, оны қайта өңдеуші және бағалаушы тұлға ретінде қалыптастыру – заманауи педагогиканың басты бағыты.

Бастауыш мектеп жасындағы бала ойлау қабілеті жағынан сезімтал әрі қабылдауы жоғары кезеңде болады. Сондықтан оның логикалық ойлау, салыстыру, қорытынды шығару қабілетін дамыту үшін мазмұны терең, тілдік өрнегі көркем мәтіндер қажет. Қадыр Мырза Әли шығармалары дәл осындай мазмұнға ие: әр өлеңінде адам өмірі, табиғат, Отан, еңбек, ар-ождан тақырыптары философиялық тұрғыдан өріледі.

2. Қадыр поэзиясының мазмұндық және тәрбиелік ерекшелігі

Қадыр Мырза Әли – қазақ поэзиясына өмірдің барлық саласын қамтитын кең тынысты ой әкелген тұлға. Оның шығармалары – философиялық, азаматтық және тәрбиелік идеяларға толы. Ақын балалардың түсінігіне жеңіл, бірақ ой салатын бейнелі сөздерді қолдана отырып, өмірдің мәні мен адамгершілік құндылықтарын суреттейді.

Мысалы, оның «Ана тілі», «Отан», «Ар», «Адам бол!» сияқты туындылары оқушыларға туған тілдің қадірін, отансүйгіштік пен адалдықты, еңбексүйгіштікті үйретеді. Мұндай шығармаларды талдау барысында оқушылар мәтіндегі негізгі ойды табуға, автордың мақсатын түсінуге және өз пікірін айтуға дағдыланады. Бұл — сын тұрғысынан ойлаудың басты қадамы.

Қадыр поэзиясындағы әрбір жол баланы ойлануға итермелейді. Мысалы:

*Адам бол, адам бол дейміз,
Адамның жаны — ар емес пе?!*

Осы екі жолдың өзінде-ақ моральдық мазмұн мен логикалық ойлау элементтері бар. Мұғалім осы өлеңді талдай отырып, оқушылардан сұрақтар арқылы ой қозғау әдісін қолдана алады:

- Ақын неге «арды» адамның жанына теңейді?
- Арсыз адам қандай болады?
- Өзің ар-ұятты сақтау туралы не ойлайсың?

Мұндай сұрақтар оқушыны өз ойын дәлелдеуге, логикалық пайым жасауға үйретеді.

3. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту әдістері және Қадыр шығармаларын қолдану жолдары

Қазіргі бастауыш мектепте сын тұрғысынан ойлау технологиясын жүзеге асырудың бірнеше тиімді әдістері бар:

- «Ой қозғау»,
- «Бес жолды өлең»,
- «Венн диаграммасы»,
- «Инсерт»,
- «Топтастыру»,
- «Автор орындығы» әдістері.

Мұндай тәсілдерді Қадыр поэзиясын оқытуда тиімді пайдалануға болады. Мысалы, «Отан» өлеңін өткенде «Топтастыру» әдісі арқылы оқушылар «Отан» ұғымын өз өмірімен байланыстырып жазады: туған жер, ана тілі, ту, елтаңба, халық т.б. Осылайша, олар тек мәтінді түсінумен шектелмей, өз ойларын дәлелдейді.

Ал «Бес жолды өлең» әдісі арқылы оқушы поэзиялық ойды өз сөздерімен өрнектейді. Мысалы:

Отан

Қасиетті, қымбат.

Сүйемін, қорғаймын, бағалаймын.

Ол — менің мәңгі мекенім.

Туған жер.

Осылайша, Қадырдың өлеңдері баланың тілдік қорын ғана емес, аналитикалық және сыни ойлау деңгейін арттырады.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әли поэзиясы — оқушының ойлау қабілетін, адамгершілік қасиеттерін және ұлттық рухын қалыптастыруда маңызды құрал. Оның шығармалары арқылы бала сөздің көркемдігін сезінеді, өмір мәнін түсінуге ұмтылады және өз ойын еркін жеткізуге дағдыланады.

Сын тұрғысынан ойлауды дамытуда Қадыр поэзиясын қолдану — оқытудың шығармашылық бағыты мен тәрбиелік маңызын арттырады. Бұл тәсіл оқушылардың тілдік, логикалық және эмоционалдық қабілеттерін үйлесімді дамытып, ұлттық құндылыққа негізделген тұлға қалыптастыруға жол ашады.

Бастауыш сынып мұғалімі үшін мұндай жұмыс тек пәндік нәтиже емес, тұлғалық жетістікке жетелейтін жол. Қадырдың сөзімен айтсақ:

*Адамның ойы — оның биігі,
Биігің барда — ұлтың да биік.*

Сондықтан Қадыр Мырза Әли мұрасын оқу мен оқыту – ұлт болашағына бағытталған рухани сабақтастықтың жарқын көрінісі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қ.Мырза Әли. *Ой орманы*. — Алматы: Жазушы, 1985.
2. Қ. Мырза Әли. *Қазақтың қаны*. — Алматы: Қазығұрт, 2001.
3. Т.Кәкішев. *Қазақ әдебиеті сынының тарихы*. — Алматы: Санат, 1994.
4. Р.Нұрғалиев. *Әдебиет теориясы*. — Алматы: Қазақ университеті, 2003.
5. Қазақ әдебиетінің тарихы. Академиялық басылым. — Алматы: Білім, 2010.
6. Б.Әбдікәкімов. *Қазақ поэзиясындағы ой мен образ*. — Алматы: Қазақ университеті, 2018.

**Математика сабағында ұлттық рух қалыптастыруда Қадыр
Мырза Әли мұрасының рөлі**

*Макулбекова Баян Танибергеновна, №91 жалпы
орта білім беретін мектебі КММ*

Қазіргі таңда Қазақстанның білім беру жүйесінде ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің маңызы ерекше артып отыр. «Білім беру мен тәрбиелеу біртұтас үдеріс» деген ұстаным — жас ұрпақтың рухани болмысын қалыптастырудағы басты бағыттардың бірі. Әсіресе, ғылым мен өнердің үйлесімін табу, пәндер арқылы оқушылардың ұлттық дүниетанымын байыту – қазіргі мұғалімнің кәсіби шеберлігінің көрсеткіші.

Математика пәні дәстүрлі түрде логика мен дәлдіктің символы болып саналса да, оны тек формула мен есеп арқылы шектеуге болмайды. Сандық заңдылықтардың артында адамның ойлау мәдениеті, тәртіп, еңбек, және ұлттық мінездің элементтері жатыр. Осы тұрғыдан алғанда, қазақтың ұлы ақыны Қадыр Мырза Әлидің шығармалары ұлттық рухты, адамгершілікті және танымдық тереңдікті тәрбиелеуде ерекше құрал бола алады.

Ақынның «Адам бол!» деген идеясы математикалық ойлаудың өзегіндегі ізденіс, дәлдік, адал еңбекпен үндеседі. Қадыр поэзиясы арқылы оқушыны тек әдеби тұрғыдан емес, логикалық және этикалық жағынан да дамытуға мүмкіндік бар. Сондықтан, қазіргі заман мұғалімдері пән мазмұнын жаңаша қарастырып, математика сабағында ұлттық рухты сіңірудің тиімді тәсілі ретінде Қадыр мұрасын қолдану жолдарын іздестіруі қажет.

1. Ұлттық рух және тұлғалық даму

Ұлттық рух – халықтың тарихи жады, тілі, дәстүрі және рухани құндылықтарымен айқындалатын құбылыс. Мектептегі әрбір пән оқушы бойында осы рухтың тамырын тереңдетуге үлес қосуы тиіс. Математика сабағында ұлттық рухты дамыту – сандар мен есептер арқылы ұлттық

мәдениетке тән нақтылық пен әділдікті, еңбекқорлық пен жауапкершілікті сіңіру болып табылады.

Қадыр Мырза Әлидің шығармалары осы құндылықтардың көркем айғағы. Оның өлеңдеріндегі ой тереңдігі мен тіл нақышы баланы ойлануға, дәлелдеуге, тұжырым жасауға баулиды. Мысалы, ақынның «Адам болу – арлы іс» деген философиялық тұжырымы математикалық білімнің мәнін де ашады: білім — ардың көрінісі, ал нақты ой — адал еңбектің нәтижесі.

2. Қадыр Мырза Әли мұрасының тәрбиелік мәні

Ақын поэзиясында еңбексүйгіштік, ұлтқа қызмет ету, білім мен ғылымға ұмтылу тақырыптары жиі көтеріледі. Бұл ұғымдар математикалық ойлау мәдениетімен тікелей байланысты. Мысалы, есеп шығару процесі — жүйелі еңбек пен төзімділікті талап етеді. Ал бұл қасиеттер Қадыр жырларындағы «Еңбек етсең емерсің» қағидасымен үндеседі.

Бастауыш және орта буын оқушылары үшін Қадырдың нақылға айналған өлең жолдары мотивациялық рөл атқара алады. Сабақтың кіріспе бөлімінде немесе рефлексия кезеңінде ақынның адамгершілік туралы қысқа шумақтарын қолдану оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырады және сабақтың рухани мазмұнын күшейтеді.

3. Математика мен поэзияның тоғысу нүктесі

Математика мен поэзия – сырт көзге бөлек әлемдер болғанымен, екеуінің түпкі мәні ортақ: екеуі де үйлесімділік пен дәлдікке, ой жүйесіне, сұлулық заңдылығына негізделген. Қадыр Мырза Әлидің шығармалары да математикалық ырғақ пен симметрияға бай. Оның өлең құрылымдарындағы ұйқас пен өлшем нақты жүйеге бағынады. Мұғалім осы поэтикалық құрылымдарды талдау арқылы оқушыларға симметрия, ритм, пропорция сияқты математикалық ұғымдарды өмірмен байланыстыра түсіндіре алады.

Мысалы, «Туған жердің тауы бар, бұлағы бар» деген жолды қарапайым пропорциямен салыстыруға болады: табиғат = үйлесім + тепе-теңдік. Мұндай тәсіл оқушының логикалық әрі эстетикалық сезімін қатар дамытады.

4. Қадыр мұрасын қолданудың практикалық жолдары

Математика сабағында Қадыр поэзиясын кіріктірудің бірнеше тиімді әдісі бар: *Тақырыптық мотивация*: Сабақ басында Қадырдың білім, еңбек, уақыт туралы шағын өлең жолдарын талдау арқылы оқушыларды есеп шығару процесіне рухтандыру.

- *Интеграциялық тапсырма*: Мысалы, «Қадырдың өлеңіндегі сандық ұғымдар» тақырыбында топтық жұмыс ұйымдастырып, өлең жолдарындағы сандар мен мөлшерлерді математикалық тұрғыдан талдату.

- *Рефлексия кезеңі*: Сабақ соңында оқушылар өз еңбегін Қадырдың «Жақсы адам болу – өз қолыңда» деген өлең жолдарымен байланыстырып, өзіндік ой түйіндеу.

- *Цифрлық технологиямен ұштастыру*: Интерактивті тапсырмалар мен цифрлық плакаттарда Қадыр өлеңдерінің үзінділерін қолдану арқылы оқу процесін заманауи форматта ұйымдастыру.

Мұндай интеграциялық тәсілдер оқушылардың пәнге деген ішкі мотивациясын арттырып қана қоймай, ұлттық дүниетанымын кеңейтеді.

5. Ұлттық құндылық және заманауи білім беру

Білім беру жүйесінде ұлттық мазмұнды жаңаша түсіндіру — бүгінгі заман талабы. Математика пәнінде ұлттық құндылықты сіңіру — оқушы бойында ар, намыс, тәртіп, еңбексүйгіштік қасиеттерін қалыптастырудың тиімді жолы.

Қадыр Мырза Әлидің мұрасы — осы құндылықтардың айнасы. Оның әрбір өлеңі тәрбиенің терең мәнін ашады. «Туған жер», «Ана тілі», «Адамдық», «Ар» секілді тақырыптары арқылы ақын ұлттық кодтың негізін сақтап қалуға шақырады. Математика мұғалімі осы идеяларды сабақта қолдану арқылы пәнді тек есеп шығару құралы емес, өмір философиясын үйрететін кеңістікке айналдыра алады.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әли шығармалары — ұлттық рух пен ғылымның тоғысқан бірегей мұрасы. Математика сабағында ақын поэзиясын қолдану — пән мазмұнын рухани байытуға, оқушылардың логикалық және адамгершілік қабілеттерін қатар дамытуға мүмкіндік береді.

Мұндай сабақтарда бала тек сандық амалдарды үйреніп қана қоймай, өз халқының мәдениеті мен рухын сезінеді. Ұлттық құндылықтарға негізделген білім — ХХІ ғасыр азаматының тұлғалық тұтастығын қалыптастырады.

Қадыр поэзиясы — ұлттың ой биігі мен рухани тұғыры. Ал сол поэзияны математикалық дәлдікпен, заманауи әдіспен ұштастыра оқыту — болашақ ұрпақтың жан дүниесін байытудың ең тиімді жолдарының бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. — Алматы: Жазушы, 1985.
2. Кәкішев Т., Нұрғалиев Р. *Қазақ әдебиетінің даму үрдісі*. — Алматы, 2004.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. — Астана, 2007.
4. «Қазақ әдебиетінің тарихы» (академиялық басылым). — Алматы: 2010.
5. Әлімқұлов Т. *Ұлт рухы және әдебиет*. — Алматы, 2012.
6. Мұхамеджанов Қ. *Математика және мәдениет: интеграциялық тәсілдер*. — Нұр-Сұлтан, 2021.

Тіл мен рух үндестігі: Қадыр Мырза Әли шығармалары негізінде ұлттық сана қалыптастыру

*Маханбетова Бибі Келдебекқызы, «№91
жалпы орта білім беретін мектебі» КММ*

Қазақ халқының рухани байлығы мен мәдени мұрасы — ұлттың болмысын айқындайтын басты құндылықтардың бірі. Сол рухани дүниенің өзегінде тіл мен поэзия ерекше орын алады. Тіл — ұлттың жаны, ал поэзия —

сол тілдің көркемдік биігі, рухтың көрінісі. Қазақ әдебиетінде ұлттық тіл мен рухтың біртұтас өрімін жасаған тұлғалардың бірі — Қадыр Мырза Әли. Оның шығармалары тілдің құдіретін, сөздің киесін танытумен қатар, ұлттық сана мен рухты тәрбиелеудің пәрменді құралы болып табылады.

Бүгінгі жаһандану дәуірінде жастардың бойында ұлттық құндылықтарды сақтау мен рухани жаңғыруды жүзеге асыруда Қадыр поэзиясының рөлі ерекше. Осы тұрғыдан алғанда, қазақ тілі пәнінде ақын шығармаларын пайдалану — тек тіл үйрету ғана емес, сонымен бірге ұлттық дүниетаным мен рухани мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолы.

Бұл баяндамада Қадыр Мырза Әли шығармаларының тілдік-көркемдік ерекшеліктері арқылы оқушыларда ұлттық сана мен рухты дамыту жолдары қарастырылады.

1. Қадыр поэзиясы – тілдің көркемдік құдіреті

Қадыр Мырза Әли — қазақ тілінің байлығын, бейнелілігін, поэтикалық қуатын терең меңгерген сөз шебері. Оның шығармаларында тіл көркем ойдың айнасына айналады. Ақынның «Сөз туралы сөз», «Қазақ тілі», «Ана тілі» сияқты өлеңдерінде тілдің адам өміріндегі, ұлт тарихындағы айрықша рөлі көркем тілмен өрнектелген.

Мысалы, оның мына бір жолдары терең мәнге ие:

*«Өз тіліңді құрметтеу – өзіңді құрметтеу,
Өзгенің тілін үйрену – өркениетке ұмтылу».*

Бұл жолдарда Қадыр тек тілдің маңызын ғана емес, оның мәдени, этикалық және азаматтық мәнін де ашып көрсетеді. Тіл арқылы адам өз тегін, өз болмысын таниды. Сондықтан қазақ тілі сабағында Қадыр поэзиясын пайдалану оқушының тілге деген сүйіспеншілігін арттырып қана қоймай, ұлттық рух пен азаматтық жауапкершілікті де қалыптастырады.

2. Қадыр шығармалары арқылы ұлттық сана қалыптастыру

Қадыр поэзиясы — ұлт рухының айнасы. Ақын шығармаларында туған жерге, елге, тілге деген сүйіспеншілік пен жауапкершілік негізгі идея ретінде көрініс табады. Ол өз өлеңдерінде ұлттық болмысты сақтаудың жолын іздейді, адам мен қоғам арасындағы рухани байланысты бейнелейді.

Бастауыш және орта буын қазақ тілі сабақтарында Қадырдың нақылға айналған өлең жолдарын пайдалану оқушылардың ой-өрісін кеңейтіп, рухани дүниесін байытады. Мысалы, «Адам деген ардақты ат» өлеңін талдау барысында мұғалім оқушыларды адамгершілік, мейірім, еңбексүйгіштік сияқты құндылықтарға баули алады.

Қадыр Мырза Әли поэзиясының тәрбиелік мәні оның қарапайым тілмен терең ой айту қабілетінде. Ол ұлттық сана мен адамгершілік ұғымдарын өмірмен байланыстыра жеткізеді. Ақынның шығармалары — ұлттық рухтың сөзбен өрнектелген көрінісі.

3. Қазақ тілі пәнінде Қадыр поэзиясын қолданудың әдістемелік маңызы

Қазақ тілі пәнінде Қадыр шығармаларын қолдану арқылы оқушылардың тілдік және рухани құзыреттілігін қатар дамытуға болады. Мысалы:

Сөздік қорды байыту: Ақынның теңеу, эпитет, метафораларын талдау арқылы оқушы тілдің бейнелілік табиғатын түсінеді.

Сын тұрғысынан ойлау: Қадырдың философиялық ойлары негізінде талқылау, пікір алмасу, эссе жазу тапсырмалары беріледі.

Коммуникативтік дағдыларды дамыту: Ақын шығармалары бойынша диалог, сахналық көрініс, пікірталас ұйымдастыру арқылы оқушылардың сөйлеу мәдениеті жетіледі.

Ұлттық рухты сезіну: Тіл мен ел тағдырын байланыстыратын өлеңдерді талдау арқылы оқушылар ұлттық сана мен патриоттық сезімді бойына сіңіреді.

Бұл тәсілдер оқушылардың тек тілдік білімін ғана емес, рухани дүниетанымын да қалыптастыруға ықпал етеді.

4. Қадыр Мырза Әлидің мұрасы – рухани тәрбие көзі

Ақын шығармалары – бүгінгі білім беру жүйесінде «рухани жаңғыру» идеясын жүзеге асырудың тиімді тетігі. Оның поэзиясы арқылы оқушылар өз халқының тарихын, салт-дәстүрін, дүниетанымын терең түсінеді.

Қадырдың мына бір ойы – кез келген ұстаздың ұраны болуға лайық:
*«Туған жерін сүймеген – туған тілін сүймейді,
Туған тілін сүймеген – туған елін сүймейді».*

Бұл жолдар арқылы ақын ұлттық бірегейліктің түп негізін – тіл мен рух бірлігін көрсетеді. Мұндай шығармаларды қазақ тілі сабақтарында жүйелі пайдалану оқушылардың отансүйгіштік сезімін оятады, тілге құрметпен қарауға баулиды.

Қадыр Мырза Әли шығармалары — қазақ тілінің сұлулығы мен тереңдігін, ұлттық рух пен адамгершіліктің қуатын айшықтайтын асыл мұра. Қазақ тілі сабағында ақын поэзиясын қолдану — тек грамматикалық білім беру емес, ұлт руханиятына жетелейтін жол.

Тіл мен рух үндестігі — ұлттық сана қалыптастырудың негізгі шарты. Қадыр Мырза Әлидің тілге, ұлтқа, рухқа арналған шығармалары бүгінгі ұрпаққа бағытталған тағылымды өнеге. Сондықтан ұстаздар қауымы Қадыр поэзиясын оқу-тәрбие үдерісіне енгізу арқылы оқушылардың ұлттық дүниетанымын, рухани биіктігін және ана тіліне деген сүйіспеншілігін арттыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қ.Мырза Әли, Ой орманы. — Алматы: Жазушы, 1985.
2. Қ.Мырза Әли, Қазақтың қаны. — Алматы: Қазығұрт, 2001.
3. Т. Кәкішев, Қазақ әдебиеті сынының тарихы. — Алматы: Санат, 1994.
4. Р. Нұрғалиев,. Әдебиет теориясы. — Алматы: Қазақ университеті, 2003.
5. Қазақ әдебиетінің тарихы. Академиялық басылым. — Алматы: Білім, 2010.

Тарихи жад пен ұлт концептісі Қадыр шығармаларында: ұлттық сана эволюциясы

*Нургазиева Мадина Торехановна,
Шымкент қаласының білім басқармасының
«№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ,
география пәнінің мұғалімі*

1. Тарихи жад – ұлттың рухани географиясы

Қадыр поэзиясындағы тарихи жад ұғымы ұлттың кеңістіктегі болмысын айқындайды. Ақын үшін тарих – өткеннің хроникасы емес, рухани энергияның көзі. Оның көптеген өлеңдерінде туған жер, табиғат, ел мен адам байланысы ерекше көркемдікпен суреттеледі.

Мысалы, ақынның:

«Жер бар – жайқалған,

Жер бар – жаралы.

Адамның жүрегі секілді» деген жолдарында жер мен адамның рухани байланысы, кеңістік пен сана тұтастығы айқын сезіледі [2, 14 б.].

География ғылымындағы кеңістік ұғымы Қадыр поэзиясында рухани карта түрінде бейнеленеді. Оның жырларында туған жер – ұлттың тарихи жадының «координатасы». Ол адам мен жердің арасындағы ішкі байланыс арқылы ұлттың тағдырын бейнелейді.

Тарихи жад тек уақыт өлшемі емес, ол – кеңістіктегі рухтың ізі. Ақын туған жердің бедерін ұлттық сана бедерімен байланыстыра отырып, ұлттың болмысын мәңгі есте сақтауға шақырады.

2. Ұлт концептісі және Қадыр поэзиясындағы рухани кеңістік

Қадыр Мырза Әлі шығармаларында ұлт ұғымы географиялық, мәдени және моральдық өлшемдермен өріледі. Ақынның әрбір жолы – ұлттық болмыстың картасы, ұлттық рухтың айнасы.

«Мен халқымның тамырымен тірімін, Тамыры үзілсе – мен де жоғалам» [3, 29 б.].

Бұл өлең жолдарында ұлт – адам өмірінің «биосферасы» іспетті. Географиялық тілмен айтқанда, Қадыр поэзиясындағы ұлт концептісі — адам мен табиғаттың симбиозы, ал рухани тұрғыдан – мәдени экожүйе.

Ұлттың тұрақтылығы оның жер, тіл және жад тұтастығымен өлшенеді. Ақын осы үш ұғымды поэтикалық триада ретінде ұсынады:

- Жер – ұлттық болмыстың кеңістігі,
- Тіл – сол болмыстың дауысы,
- Жад – оның сақталу механизмі.

Осы тұрғыдан алғанда, Қадыр шығармалары ұлттық сана мен тарихи жадының өзара байланысын жаңа деңгейде танытады.

3. Ұлттық сана эволюциясы: дәстүр мен технология тоғысында

Бүгінгі оқушы – жаңа технология мен ақпараттық кеңістікте өмір сүретін ұрпақ. Бірақ олардың тарихи жады мен ұлттық түйсік қабаты әлсіреп

барады.

Сондықтан Қадыр поэзиясын қазіргі білім беру процесіне интеграциялау — ұлттың рухани жаңғыруының бір жолы.

Мысалы, география сабақтарында ақын шығармаларын келесі бағыттарда қолдануға болады:

- «Рухани карта» жобасы: оқушылар Қадыр өлеңдеріндегі жер, ел, дала бейнелерін картаға түсіріп, тарихи-мәдени байланысын анықтайды;
- Цифрлық әдеби география: Padlet немесе Canva платформаларында Қадыр поэзиясы арқылы Қазақстанның рухани аймақтарын визуалдау;
- Тарих пен табиғат байланысы: ақынның туған жер туралы өлеңдері арқылы экологиялық сана мен отансүйгіштікті қалыптастыру [4, 33 б.].

Бұл тәсілдер оқушылардың кеңістік, тарихи және рухани ойлауын дамытып, ұлттық сана эволюциясын заманауи деңгейде ұғынуға мүмкіндік береді.

4. Қадыр поэзиясы – рухани бағдар картасы

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын рухани карта ретінде қабылдау – ұлттың өзін-өзі тануының кілті.

Ақынның «адам мен жер», «жад пен тіл», «ұлт пен рух» арасындағы тұтастықты бейнелеуі – ұлттық дүниетанымның сабақтастығын көрсетеді.

Физикалық географияда жер бедері уақыт өте өзгереді, бірақ оның іргетасы сақталады. Сол сияқты, Қадыр поэзиясындағы ұлттық сана да заман ағымына бейімделе отырып, рухани түп-тамырын жоғалтпайды.

Осылайша, Қадыр шығармалары ұлттық сана эволюциясының поэтикалық моделі ретінде көрінеді [5, 18 б.].

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – ұлттық жады мен тарихи кеңістіктің тұтас бейнесі.

Оның поэзиясы адам мен жердің, тіл мен рухтың арасындағы байланысты жаңаша пайымдайды.

География пәнінің мұғалімі ретінде, мен Қадыр поэзиясын ұлттық кеңістік пен тарихи жад сабақтастығын түсіндірудің көркем құралы деп білемін.

Қадырдың поэзиясы – ұлттық болмыстың картасы, ал ұлттың болашағы – сол картаны тану мен сақтау қабілетінде.

Ақынның сөзімен айтқанда:

«Туған жердің тарихы – адамның өз тамыры.» Осы тамырды сезіну – ұлттық сана эволюциясының ең биік сатысы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазіұлы Б. Қадыр поэзиясындағы ұлттық кеңістік пен тарихи жад. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Лұқманова А. Ұлттық сана және поэтикалық кеңістік философиясы. – Астана: Білім, 2020.

4. Электрондық ресурсы: Kozhakanova M. T. Cultural Geography and National Identity in Kazakh Literature. – Almaty: AEU Press, 2023.

5. Электрондық ресурсы: Abai Center. Geo-Cultural Approaches to National Consciousness. – Astana, 2024.

Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс пен тілдік философия: рухани кодтың көркем моделі

*Сайдинбаева Гультара Сапаровна,
Шымкент қаласының білім басқармасының
«№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ,
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қазақ халқының рухани мәдениеті мен дүниетанымы ең алдымен тіл мен поэзияда көрініс табады.

Сөз – халықтың жаны, ал поэзия – сол жанның үні. Осы тұрғыдан алғанда, Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – ұлттық болмысты, ұлттық ойлау жүйесін, рухани кодты ең терең әрі көркем бейнелеген құбылыс.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясының ерекшелігі — оның тілге философиялық көзқарасымен, сөзге деген киелі қатынасымен айқындалады. Ақын үшін тіл – тек қатынас құралы емес, рух пен сананың тұтастығын сақтайтын тірі жүйе. Ол ұлттық болмысты тілдің көркем қуаты арқылы бейнелеп, әр өлеңін халықтың мәдени ДНК-сын ашатын рухани формулаға айналдырды [1, 11 б.].

1. Ұлттық болмыс – Қадыр поэзиясының өзегі

Қадыр поэзиясы – ұлттың жан дүниесін танытатын айна. Ақынның шығармаларында ұлттық болмыстың негізгі белгілері — туған жерге сүйіспеншілік, ата дәстүрге құрмет, адам мен табиғаттың үйлесімі, ар мен намыс ұғымдары арқылы ашылады.

Мысалы, ақынның:

«Мен қазақпын мың өліп, мың тірілген, Жүрегімде таныс емес мұң да бір ән», — деген жолдары ұлттық тағдыр мен тарихи жадтың бірлігін көрсетеді [2, 24 б.].

Бұл жерде Қадыр ұлттың рухани тұрақтылығын, өміршеңдігін поэтикалық тіл арқылы бейнелейді. Ол үшін ұлттық болмыс – адам мен қоғамның, дәстүр мен заманауилықтың тепе-теңдігі. Ақынның философиялық лирикасы ұлттық сананың ішкі механизмі мен рухани кодын көркем модельге айналдырады.

2. Тілдік философия және сөздің киесі

Қадыр Мырза Әлі тілге ерекше құрметпен қараған. Ол үшін сөз – киелі энергия, адамды рухани жаңғыртатын күш.

«Сөз – адамның айнасы, Сөз – ұлттың тағдыры», — деп жазған ақын тілдің әлеуметтік және рухани маңызын терең түсіндірді [3, 15 б.].

Қадырдың поэзиясындағы тілдік философия үш деңгейде көрінеді:

1. Семантикалық деңгей – сөздің тура және астарлы мағынасы арқылы рухани ұғымды ашу;

2. Эстетикалық деңгей – бейнелі тілдің көмегімен ұлттық мінез бен дүниетанымды жеткізу;

3. Аксиологиялық деңгей – тіл арқылы адамгершілік, ар, намыс, имандылық құндылықтарын дәріптеу.

Ақын поэзиясында тіл – мәдени жадтың сақтаушысы, ал поэтикалық образдар – сол жадтың тірі нышандары. Ол «сөздің киесі бар» деп санаған және әрбір өлеңін рухани кодтың көркем моделі ретінде құрған.

Мысалы, Қадырдың мына жолдары соның айқын дәлелі:

«Тілі бар елдің – жаны бар,

Тілі жоқ елдің – сәні бар, мәні жоқ».

Бұл ой тіл мен ұлттың тағдырын тең ұғым ретінде бейнелейді.

3. Рухани кодтың көркем моделі

Қадыр Мырза Әлі шығармаларында ұлттық рухани код нақты поэтикалық бейнелер арқылы танылады.

Ақынның «жер», «сөз», «жарық», «жол», «адам» сияқты негізгі символдары – қазақ мәдениетінің архетиптері.

Символ	Мазмұндық мағынасы	Рухани мәні
Жер	Туған Отан, тарих, тамыр	Рухани тұрақтылық
Сөз	Ұлттық жад, мәдениет	Киелі таным көзі
Жарық	Білім, әділет, иман	Рухани ағарту
Жол	Өмір, тағдыр	Ізгілікке бастар бағыт
Адам	Ұлттың бейнесі	Моральдық жауапкершілік

Бұл символдық жүйе арқылы Қадыр қазақтың рухани-мәдени географиясын жасады. Ол ұлттық кодты ұмыттырмай, оны заманауи поэтикалық формада қайта жаңғыртты. Ақынның сөз әлемі – дәстүр мен қазіргі заманның түйіскен тұсы, яғни рухани сабақтастықтың моделі [4, 19 б.].

4. Қадыр поэзиясының қазіргі білім беру контекстіндегі маңызы

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі ретінде Қадыр поэзиясын мектеп бағдарламасына енгізу — тек әдеби талдау емес, рухани тәрбие мен ұлттық сана қалыптастырудың тәсілі. Қадырдың тілге, сөзге, ұлтқа деген көзқарасы арқылы оқушылар:

1. тілдің тек грамматикалық емес, рухани мәнін ұғынады;
2. ұлттық дүниетаным мен мәдени ойлау қабілетін дамытады;
3. поэзия арқылы моральдық және эстетикалық құндылықтарды таниды.

Мұғалімдер Қадыр шығармаларын интерактивті талдау арқылы да оқыта алады:

1. Padlet-та «Сөз – ұлттың жаны» атты цифрлық кабырға жасау;
2. Canva немесе Genially платформаларында Қадыр метафораларының визуалды картасын құру;
3. Kahoot арқылы «Қадыр сөзі мен қазіргі тілдік мәдениет» тақырыбында викторина ұйымдастыру.

Мұндай тәсілдер Қадыр поэзиясын жаңа буын тілімен сөйлетіп, рухани кодтың өміршендігін арттырады [5, 28 б.].

Қорыта айтсақ, Қадыр Мырза Әлі поэзиясы — қазақ халқының рухани паспорты. Ақын тіл арқылы ұлттық болмысты, дәстүрді, дүниетанымды және адамдық қасиеттерді көркемдік деңгейге көтере білді. Оның тілдік философиясы – ұлттың рухани кодының ғылыми және көркем моделі.

Бүгінгі ұстаздың міндеті – сол кодты ұрпақ санасына жеткізу, поэзия арқылы рух пен тілді біріктіру. Қадыр сөзі — ұлттың жүрек үні, ал оны сезіну – рухани жаңғырудың алғашқы баспалдағы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Лұқманова А. *Қазақ тілінің философиясы және рухани код*. – Астана: Білім, 2020.
4. Kozhakanova M. T. *Language and Identity in Kazakh Poetics*. – Almaty: AEU Press, 2023.
5. Abai Center. *Poetic Thinking and National Consciousness in Modern Education*. – Astana, 2024.

Тіршілік пен поэзия үйлесімі: Қадыр Мырза Әлі шығармалары арқылы табиғатты тану

Салтаева Меруерт Баратовна, «№91 жалпы орта білім беретін мектебі» ККМ

Қазақ халқының әдеби және рухани мұрасында табиғат бейнесі ерекше орын алады. Тіршілік пен табиғат — адам өмірінің ажырамас бөлігі, ал поэзия сол табиғаттың сұлулығын, үйлесімін, мәңгілік қозғалысын бейнелейтін рухани кілт. Қадыр Мырза Әлі — табиғатқа жан бітірген, оны адам тағдырымен сабақтастыра жырлаған ақындардың бірі. Оның шығармалары арқылы табиғатты тек эстетикалық тұрғыдан ғана емес, ғылыми және экологиялық көзқараспен де түсінуге болады.

Биология пәні мен поэзияның тоғысуы — оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, табиғатты сезіну қабілетін қалыптастыратын тиімді әдіс. Басты мақсат — Қадыр Мырза Әлі шығармаларының тәрбиелік және экологиялық әлеуетін ашу, оны биология сабақтарында оқу процесіне шығармашылық түрде енгізу жолдарын көрсету.

1. Табиғат бейнесінің көркемдік қыры

Қадыр Мырза Әлі табиғатты тіршілік иесі ретінде суреттейді. Оның өлеңдерінде жел, су, тау, орман секілді табиғат құбылыстары адам мінезімен, көңіл күйімен астасып жатады. Мысалы, ақынның мына жолдары ерекше мәнге ие:

«Жел еседі... Дүние тыныс алғандай, Жер мен көк – егіз жандай жалғанбай...»

Бұл шумақ табиғаттың биологиялық айналымымен үндес. Өлеңдегі «дүние тынысы» тірі ағзалардың тыныс алу процесін еске түсіреді. Мұндай поэтикалық теңеулерді биология сабағында «*ауа айналымы*», «*жердің тыныс алуы*», «*экожүйе*» сияқты тақырыптарды түсіндіруде қолдануға болады.

Қадыр поэзиясының ерекшелігі – табиғаттың әр бөлшегін өмірмен, еңбекпен, адаммен байланыстыра суреттеуінде. Бұл оқушылардың дүниетанымын кеңейтіп, табиғатқа ғылыми әрі рухани көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

2. Биологиялық таным және ақын ойының философиялық астары

Қадыр Мырза Әли поэзиясында экологиялық мәдениет пен табиғи тепе-теңдік идеясы жиі кездеседі. Ол табиғатқа құрметпен қарауды — адамдық қасиеттің көрінісі ретінде бағалайды. Ақынның:

«Жер — анам, су — өмірім, ауа — тынысым,

Оларсыз адам да, ар да тірісін...» деген жолдары табиғи ресурстардың маңызын түсіндіруде тамаша мысал бола алады.

3. Поэзияны биология сабағында қолданудың әдістемелік мүмкіндіктері

Қазіргі білім беру жүйесінде пәнаралық байланыс ерекше рөл атқарады. Биология сабағында әдеби шығармаларды, әсіресе Қадыр Мырза Әли поэзиясын пайдалану – пән мазмұнын көркемдік тұрғыда байытады. Мұғалімдер мынадай әдістерді қолдана алады:

Ассоциациялық әдіс: Өлең жолдарын тыңдату арқылы табиғи құбылыстарды елестету.

Интерактивті талдау: Өлең мазмұнындағы тіршілік элементтерін биологиялық ұғымдармен сәйкестендіру.

Жоба жұмысы: «Табиғаттың тілімен сөйлейік» атты шағын зерттеу немесе постер жасау.

Цифрлық формат: Ақынның табиғат туралы өлеңдерін Padlet, Canva, Genially сияқты платформаларда визуализациялау.

Мұндай тәсілдер оқушының креативті ойлауын дамытып, ғылыми ақпаратты көркем тіл арқылы қабылдауға мүмкіндік береді.

4. Ұлттық және рухани құндылықтар арқылы экологиялық тәрбие

Қадыр Мырза Әли табиғатқа құрмет көрсету идеясын қазақтың ұлттық дүниетанымымен байланыстырады. Ол үшін табиғат – тек зерттеу нысаны емес, рухани ұстаз.

Ақынның поэзиясында табиғат адамгершілік, ізгілік, еңбекқорлық секілді қасиеттермен сабақтасып беріледі.

Мысалы, ақынның:

«Жапырақ та сөйлейді, гүл де ұялады,

Адам ғана кейде ұмытып қалады...» деген жолдары экологиялық тәрбие берудің негізгі идеясына айналуы мүмкін.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әли поэзиясы — табиғатты сүю мен түсінудің, оны қорғау мен қадірлеудің көркем және ғылыми мектебі. Ақын

шығармалары тіршіліктің күрделі заңдылықтарын адам жанының терең иірімдерімен байланыстыра көрсетеді. Биология сабағында Қадыр поэзиясын қолдану оқушылардың экологиялық мәдениетін арттырып, табиғи ортаға жанашырлықпен қарауға тәрбиелейді.

Осылайша, Қадыр поэзиясы мен биология пәнінің байланысы – ғылым мен руханияттың үйлесімін танытатын жаңа педагогикалық бағыт. Табиғат туралы өленді түсіну – оны зерттеудің, қорғаудың, бағалаудың алғашқы қадамы.

Ақын сөзі арқылы берілетін бұл таным оқушы бойында ұлттық рух, адамгершілік сана және экологиялық жауапкершілік қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Ой орманы*. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Қазақ әдебиетінің тарихы. Академиялық басылым. – Астана, 2012.
3. Нұрғалиев Р. *Сөз өнері және дәуір үні*. – Алматы: Санат, 2004.
4. Қазақстан Республикасының орта білім беру стандарты (ЖЖББ, 2024).
5. Төлеубаева Қ. *Пәнаралық байланыс арқылы оқушылардың экологиялық мәдениетін дамыту*. – Шымкент, 2023.

Қадыр поэзиясы және математикалық үйлесім заңдылығы

*Сарсенбай Айзада Сәкенқызы, Астана қаласы,
Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп –
лицейінің математика пәнінің мұғалімі*

Қазақ әдебиетінің алып тұлғаларының бірі – Қадыр Мырза Әлі. Оның шығармалары адам мен табиғаттың, ой мен сезімнің, өмір мен өнердің арасындағы үйлесімділікті терең түсінуге шақырады. Ақын поэзиясындағы көркемдік жүйе мен ырғақтылық математикалық үйлесім заңдылығымен үндес.

Бір қарағанда, математика мен поэзия бір-бірінен алшақ ғылым салалары сияқты. Алайда, екеуінің де негізінде – дәлдік, өлшем, логика және тепе-теңдік заңдылықтары жатыр. Математика – сандар мен формулалардың тілі болса, поэзия – сезім мен ойдың тілі. Бірақ екі сала да үйлесімділікке, жүйелілікке сүйенеді. Осы мақалада Қадыр Мырза Әлі шығармашылығындағы поэтикалық өлшемдер мен математикалық заңдылықтардың байланысы талданады.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясында ырғақ, қайталану, өлшем және симметрия заңдылықтары айқын байқалады. Бұл заңдылықтар – математикадағы геометриялық және пропорциялық ұғымдармен тығыз байланысты.

Мысалы, ақынның: *«Адам деген – есепсіз терең теңіз,*

Жүрегіне жету үшін көп білім керек» — деген жолдарында өмір теңдігі мен терең ойдың шексіздігі математикалық ұғыммен астасып жатыр. Мұнда «есепсіз» сөзі тек поэтикалық емес, символикалық мәнге ие. Ол сандармен шектеуге келмейтін кеңдік пен үйлесімділікті білдіреді.

Математикадағы симметрия — пішіндердің теңдігі мен үйлесімін білдіретін ұғым. Сол сияқты поэзияда да симметрия — ой мен сезімнің, буын мен ырғақтың теңдігі. Қадырдың өлең жолдары да белгілі бір ырғақ пен құрылымдық жүйеге бағынады. Әр тармақ — логикалық әрі эстетикалық үйлесімділіктің көрінісі.

Мысалы, мұғалім математика сабағында «симметрия» тақырыбын өткен кезде Қадырдың табиғат пен адамның үйлесімін жырлаған жолдарын қосымша материал ретінде қолданса, оқушыларға ұғымды терең түсіндіруге мүмкіндік туады. Мысалы:

«Тау мен өзен — егіз ұғым,

Бірі тасып, бірі ағады» деген өлең жолдары геометриялық симметрияны, табиғи пропорцияны бейнелейді.

Сонымен қатар, Қадыр поэзиясында теңдік, үйлесім және ырғақ заңдылықтары жиі кездеседі. Бұл ұғымдар математикалық логикамен сәйкес келеді. Мысалы, математикада теңдеу теңдік арқылы шешіледі, ал поэзияда теңдік идеясы өмірдің тепе-теңдігі ретінде беріледі. Мұғалім осындай мысалдарды сабақта қолданса, оқушылардың логикалық ойлауы мен эстетикалық талғамы қатар дамиды.

Білім беруде пәнаралық байланыс маңызды. Әдебиет пен математика интеграциясы оқушылардың ойлау қабілетін кеңейтеді, дүниетанымын тереңдетеді. Қадыр шығармашылығын пайдалана отырып, мұғалім математика сабағын өмірмен, өнермен байланыстыра алады. Мысалы, «Пропорция» тақырыбында Қадырдың өмір тепе-теңдігі туралы өлеңін талдап, оқушыларға «үйлесім» ұғымының математикалық және философиялық мағынасын түсіндіруге болады.

Сондай-ақ, Қадырдың өлең құрылымын статистикалық тұрғыда талдауға болады. Мысалы, буын санының қайталану жиілігін есептеу, ырғақтың үлгісін графикалық түрде көрсету — математикалық талдауға үйретудің тиімді әдісі. Бұл тәсіл оқушыларды тек поэзияны сезінуге ғана емес, логикалық талдау жасауға да баулиды.

Қазіргі заманда білім беру үрдісі оқушының жан-жақты дамуын көздейді. Сол себепті мұғалімнің міндеті — математиканы тек есеп шығару құралы емес, өмір заңдылықтарын түсіндіру тілі ретінде ұсыну. Қадыр поэзиясы осы мақсатта үлкен мүмкіндік береді. Оның өлеңдері арқылы оқушы өмірдегі сұлулық пен тәртіптің, симметрия мен теңдіктің маңызын түсінеді.

Қорыта келгенде, Қадыр Мырза Әлі поэзиясы мен математикалық үйлесім ұғымы — бір-бірін толықтыратын, рухани және ғылыми заңдылықтарға негізделген құбылыс. Поэзиядағы ырғақ пен өлшем — математикалық логика мен пропорцияның көркем көрінісі.

Мұғалім бұл идеяларды сабақта тиімді қолдану арқылы оқушылардың математикалық сауаттылығын ғана емес, олардың эстетикалық танымын да қалыптастырады. Қадыр поэзиясы – тек әдеби мұра емес, ол — өмір мен білімнің, логика мен сезімнің алтын көпірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырза Әлі, Қ. «Қазақтарым менің». – Алматы: Жазушы, 1980.
2. ҚР Оқу-ағарту министрлігі. «Математика. Жалпы білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық». – Алматы: Мектеп, 2022.
3. Әбдіғали, А. «Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлттық таным». – Филология ғылымдарының кандидаты диссертациясы. – Алматы, 2018.
4. Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan. *State Educational Standard*. – 2023.
5. Электрондық ресурс: <https://adyrna.kz/post/1563> – «Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы туралы» мақала.
6. Электрондық ресурс: <https://bilimland.kz> – Математика пәні бойынша әдістемелік материалдар.

Қадыр Мырза Әлі еңбектерінің балалар әдебиетіне қосқан үлесі

Абсаттарова Гульмира Айтмуханбетовна, Астана қаласы, Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп-лицей

Қазақ әдебиетінде балаларға арнап жазылған туындылардың тәрбиелік және рухани мәні зор. Осындай маңызды бағытта еңбек еткен дарын иелерінің бірі – Қадыр Мырза Әлі. Оның балаларға арналған шығармалары қарапайым, жеңіл қабылданатын тілмен жазылғанымен, терең мазмұнға, ұлттық құндылықтарға және өмірлік тәлім-тәрбиеге негізделеді.

Ақын шығармаларында бала болмысына тән ойлау тәсілдері, қабылдау ерекшеліктері мен табиғи қызығушылықтары ескерілген. Ол күрделі ұғымдарды жеңіл әрі түсінікті мысалдар арқылы жеткізе отырып, жас оқырманды ойлануға, сұрақ қоюға және жауап іздеуге жетелейді. Бұл оның шығармаларының

балалардың тілін, ойлау қабілетін және қиялын дамытудағы маңызын көрсетеді.

Балалар әдебиетінде табиғат бейнелері жиі кездесетіні белгілі. Қадыр Мырза Әлі де табиғат әлемін жанды суреттер арқылы бейнелеп, оны балаға жақын достық кейіпте көрсетеді. Жел, жаңбыр, күн, жануарлар мен өсімдіктер – бәрі де тірі,

сөйлейтін, сезінетін бейнеге айналады. Мұндай тәсіл балалардың дүниені тануын жеңілдетіп қана қоймай, оларды қоршаған ортамен үйлесімді өмір сүруге

тәрбиелейді.

Ақын шығармаларында ұлттық тәрбиенің мәні ерекше айқын байқалады. Туған жерге деген сүйіспеншілік, үлкенді құрметтеу, кішіні аялау, адалдық пен

еңбекқорлық сияқты адамгершілік қасиеттер шығармалардың өзегін құрайды. Өлеңдер арқылы бала мінездің дұрыс бағытта қалыптасуына ықпал етіледі.

Сонымен қатар, ақын балалардың сөйлеу мәдениеті мен тілдік қорын дамытуда ырғақ пен әуезділікті шебер қолданады. Өлең жолдарының жеңіл айтылуы және тез жатталуы баланың сөздік қорын кеңейтуге мүмкіндік береді. Бұл тұрғыдан алғанда, оның шығармалары тек әдеби туынды ғана емес, тілді үйретудің тиімді құралы болып табылады.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы балалар әдебиеті саласында тек қана поэтикалық шеберлікпен емес, сондай-ақ ұлттық дүниетанымды балаларға бейімдеу әдістемесімен құнды. Оның өлеңдерінде қазақ халқының тарихи жады, рухани мұрасы және мәдени тәжірибесі эстетикалық формада беріледі. Бұл тұрғыдан алғанда, ақынның еңбектері балаларға тек әдеби білім ғана емес, ұлттық мінез, мәдени код және әлеуметтік бағалау жүйесін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Балалар аудиториясына арналған туындыларында ақын тілдік қарапайымдылық пен терең философиялық ойды үйлестіреді. Оның шығармаларындағы ой орамдары балалардың қабылдау ерекшеліктерін ескеретіндей нақтылыққа ие.

Әсіресе табиғат құбылыстарын жанды бейнелер арқылы суреттеу – ұлттық танымның көркем көрінісі болып табылады. Мұндай тәсіл баланың эстетикалық сезімін дамытуға, әлемді тұтас қабылдауға және көркемдік қиялын кеңейтуге ықпал етеді.

Шығармашылығы балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеуге бағытталған. Оның өлеңдерінде достық, сыйластық, емін-еркін ойлау, жауапкершілік және еңбекқорлық сияқты адамгершілік құндылықтар негізгі идея ретінде көрініс табады. Бұл құндылықтар баланың тұлғалық қалыптасуында ерекше маңызды, өйткені олар мінез-құлық пен моральдық бағдарлардың құрылымдық элементтері ретінде қызмет етеді.

Ақын шығармаларының тағы бір маңызды қыры – ана тіліне деген құрмет сезімін тәрбиелеу. Ол қазақ тілінің дыбыстық әуезділігін, сөздік қор байлық, көркемдік мүмкіндіктерін балалардың танымына лайықты жеткізеді. Тілдік ортаның табиғи әрі көркем берілуі баланың ұлттық идентификациясын тереңдетуге жағдай жасайды. Бұл ретте Қадыр Мырза Әлі тілі – халықтық тілдің заманауи педагогикалық үлгісі.

Балалар әдебиетінің педагогикалық қыры тұрғысынан алғанда, ақын шығармалары мектеп жасындағы оқушылардың оқылым дағдыларын, мәтінді талдау және қорытындылау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Өлеңдеріндегі құрылымдық қарапайымдылық пен мазмұндық тереңдік мұғалімдерге оқыту үрдісін тиімді ұйымдастыруға жағдай жасайды. Демек, Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – балалар әдебиеті мен педагогикасының тоғысқан тұсы. Оған дәлел мектеп Қадыр Мырза Әлі атындағы мектеп-лицей

болған соң атамыздың мерей тойына байланысты болсын, Қадыр оқуларында болсын әртүрлі салада өтетін кештерде болсын ақынның балаларғы арнап жазған өлендерін, шығармаларын кеңінен, жарыса жаттап ұлттық құндылықтарымызда дәріптеп түсініктерін қалыптастырады. Осылайша, Қадыр Мырза Әлі еңбектерінің балалар әдебиетіне қосқан үлесі – тек эстетикалық тәжірибе емес, мәдени, тілдік және тәрбиелік маңызы бар кешенді құбылыс. Бұл шығармалар арқылы бала тек көркем сөзді түсініп қоймай, қоғамдағы және ұлттық мәдени кеңістіктегі өз орнын сезіне бастайды

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі Таңдамалы шығармалар. – Алматы: Жазушы, 2001.
2. Қазақ балалар әдебиетінің тарихы. – Алматы, 2012.
3. Ф.Оразаева Балалар әдебиеті және тәрбие мәселелері. – Астана, 2019.

**Қадыр поэзиясы арқылы бастауыш сынып оқушыларында
ұлттық құндылықтарды қалыптастыру**

*Андакулова Гулмира Шамсиждиневна, QAINAR-
BULAQ негізгі мектебі*

Қазақ халқының рухани қазынасында поэзияның орны ерекше. Әдебиеттің басты міндеті – ұлттың болмысын, мінезін, рухани әлемін, арман-мұратын өскелең ұрпаққа жеткізу. Сол құндылықтарды бойына сіңіре білген тұлғалардың бірі – халық ақыны, көрнекті қаламгер Қадыр Мырза Әли. Оның шығармалары ұлттық тәрбиенің қайнар көзіне айналып, жас ұрпақтың дүниетанымын қалыптастыруда айрықша рөл атқарады.

Бастауыш мектеп – тұлғаның адамгершілік қасиеттері мен ұлттық құндылықтарын қалыптастырудағы алғашқы баспалдақ. Осы кезеңде баланың сана-сезімі, ойлау қабілеті, тіл мәдениеті, туған жерге, халқы мен тіліне деген сүйіспеншілігі дами бастайды. Сондықтан Қадыр поэзиясын оқу арқылы баланы рухани тұрғыда тәрбиелеу – қазақ тілі мен әдебиеті пәндерінің, сонымен қатар жалпы білім берудің маңызды бағыты.

1. Қадыр поэзиясының тәрбиелік және құндылықтық мәні

Қадыр Мырза Әлидің өлендері адамгершілік, әділдік, еңбексүйгіштік, отансүйгіштік секілді қасиеттерді насихаттайды. Ақын:

«Еңбексіз өскен бой да жоқ,

Еңбексіз өскен ой да жоқ»

– деп, еңбек пен білімнің өзара байланысын көрсетеді. Бұл ойды бастауыш сынып оқушыларына түсіндіру арқылы мұғалім баланың еңбекті қадірлеу, өз ісіне жауапкершілікпен қарау сезімін қалыптастырады.

Сонымен қатар ақын шығармаларында ана тілі, туған жер, достық пен адалдық сияқты ұлттық рухани категориялар кеңінен қамтылады. Мысалы, «Ана тілім – ардағым» өлеңі оқушыны туған тіліне құрметпен қарауға, оны мақтан тұтуға тәрбиелейді.

2. Бастауыш сыныптағы қолдану әдістері

Бастауыш буында Қадыр поэзиясын тиімді пайдалану үшін келесі әдіс-тәсілдер ұсынылады:

«Ой шақыру» әдісі: өлең жолдары бойынша оқушының өз пікірін айтуға, ой қорытуға үйрету.

Инсерт әдісі: оқушылар өлең мазмұнындағы жақсы қасиеттерді белгілеп, талдау жүргізеді.

Драмаландыру: өлең жолдарын көрініс түрінде сахналау арқылы мазмұнды терең ұғындыру.

Цифрлық құралдарды пайдалану: Padlet, Wordwall, Kahoot сияқты платформаларда Қадыр өлеңдері бойынша ойындар мен тесттер жасау оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Осы әдістер оқушылардың тілдік қабілеттерін дамытып қана қоймай, ұлттық сана мен рухты оятады.

3. Ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы рөлі

Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы – ұлттық мінездің айнасы. Оның шығармаларында туған жерге сүйіспеншілік, ата-анаға құрмет, ел бірлігі мен бейбітшілік идеялары көрініс табады. Мұғалім бұл туындыларды оқу барысында оқушыларға:

- Қазақ халқының салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын құрметтеуді;
- Ұлт мәдениетінің байлығын сезінуді;
- Өзін халқының бір бөлшегі ретінде тануды үйретеді.

Ұлттық құндылықтардың негізінде тәрбиеленген бала өз ұлтының мәдениетін ғана емес, өзге халықтарға да сыйластықпен қарайтын тұлға болып қалыптасады.

4. Қазіргі заманмен сабақтастығы

Бүгінгі заманда ақпараттық технология дамыған дәуірде Қадыр шығармаларын *цифрлық форматта* қолдану – ұлттық тәрбиені жаңаша жеткізудің тиімді жолы. Мұғалім интерактивті тақта, мультимедиялық бейнежазбалар, онлайн аннотация (Hypothesis, StoryLab) арқылы ақынның өлеңдерін талдау жұмыстарын ұйымдастыра алады. Бұл тәсіл дәстүрлі тәрбиені заманауи технологиямен ұштастырады және оқушының танымдық белсенділігін арттырады.

Қорытындылай келе, Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы – қазақ руханиятының терең тамыры. Оның шығармалары арқылы бастауыш сынып оқушылары адамгершілік, отансүйгіштік, еңбексүйгіштік, әділдік сияқты ұлттық құндылықтарды бойына сіңіреді. Мұғалімнің міндеті – осы поэзиялық туындыларды жүйелі, шығармашылық тұрғыда қолдана отырып, жас ұрпақтың рухани әлемін байыту. Қадыр жыры – баланың тілін дамытатын құрал ғана емес, оның жүрегін тәрбиелейтін рухани мектеп. Сондықтан бастауышта Қадыр поэзиясын оқу – тек әдебиет сабағының бөлігі емес, ұлттық сана қалыптастырудың алтын кілті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Қазақ әдебиетінің тарихы. Академиялық басылым. – Алматы: Ғылым, 2010.
3. Құрманғали Б. *Ұлттық тәрбие және әдебиет*. – Нұр-Сұлтан, 2021.
4. Тәжібаев Ә. *Қазақ поэзиясы және тәрбие мәселесі*. – Алматы, 2019.
5. Мырзахметов М. *Қазақтың рухани дүниесі*. – Алматы: Рауан, 2017.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясының жас ұрпақ тәрбиесіндегі маңызы

*Апендова Сауле Тлеужановна, «№117 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ,
Дауетаева Гулзина Ашимхановна, «№15 мектеп-лицейі» ШЖҚ МКК*

Қазақ әдебиетінің көгінде жарық жұлдыздай жарқ еткен тұлғалардың бір, сөз шебері, «қазақ поэзиясының философы» атанған Қадыр Мырза Әлі. Қазақ халқының рухани қазынасын байытқан, поэзияның биік шыңына көтерілген ұлы ақын. Ақынның шығармашылығы-ұлттың жаны мен болмысын танытатын мәңгілік құндылық. Ақынның өлеңдері адамгершілік, еңбекқорлық, ізгілік елжандылық сияқты қасиеттерді дәріптей отырып, жас ұрпақтың жүрегіне сана мен рухына тәрбие дарытады. Өлеңдері өмірдің мәні, ел мен жерге сүйіспеншілік, адамгершілік туралы ойларға толы. Сондықтан Қадыр Мырза Әлінің поэзиясы-бүгінгі және келер ұрпақ үшін нағыз рухани ұстаз.

Қадыр Мырза Әлі-қазақ әдебиетіне өзіндік өрнек қосқан шебер. Оның шығармашылығына тән басты қасиет-ой тереңдігі мен тіл байлығы. Осыған дәлел ақынның өлеңдері: «Домбыра», «Қызыл кітап», «Ой орманы». Ақын әр өлеңінде туған жер, ана тілі, адамгершілік, Отан туралы терең толғанады. Жырлары тек әсемдік емес, үлгі мен өсиет, тәрбие мен тағылым бар. Ол поэзияны сөзбен емес, оймен тәрбиелеу құралы өте білді. Қадыр Мырза Әлі осындай жолдар жазады:

«Адамның ең асылы-адам болу,

Ал адам болу-аз ғана арман болу...». Бұл жолдарда ақынның өмірлік ұстанымы жатыр. Ол адамдықты жоғары деңгейінде, салмақты сөзбен жеткізе білді. Осы ойлар жас ұрпаққа адм болудың, ар мен ұяттың қадірін көрсетеді.

Ақын поэзиясы-тәрбие мектебі. Ол өз жырларында жастардың бойына ұлттық намыс пен рухани биіктік дәнін себеді. Оның өлеңдерін оқыған бала терең ой мен адамдық қасиетке баулиды. Ақынның әрбір шумағында өмір сабағы, тәлім мен тәрбие бар.

Мысалы, ақынның мына бір жолдары ерекше тәрбиелік мәнге ие:

«Өзге емес, өзім айтам өз жайымда,

Жас ұрпақ, жат көрмендер сөз жайымды.

Туған елдің намысын жыр қыламын,

Өмір бойы қызмет қып, тер төктім...» Бұл өлең жолдары арқылы ақын өзінің бар ғұмырын халқына арнағанын көрсетеді. Мұндай өсиет өлеңдер жастарға еңбекқорлық пен патриоттық сезімін ұғындырады. Ақын жастарды жалған жолға түспей, өмірдің мәнін дұрыс түсінуге шақырады.

Қадыр Мырза Әлі қазақтың тарихы мен мәдениетін, салт-дәстүрін ерекше қастерлеген. Оның шығармалары арқылы біз өз тегімізді, ұлтымыздың болмысын танимыз. Өлеңінде:

«Қазақпын деп мақтанамын,
Жырымменен шаттанамын...»

Бұл өлең жолдары жас ұрпақты ұлттың сүйеге, өз елін қадірлеуге шақырады. Ақын үшін тәрбие – ұлттың рухани болашағы. Сондықтан оның шығармалары ұлттық тәрбиеге үлкен үлес қосады. Ақынның өлеңдерін оқи отырып, жас ұрпақ тілдің қадірін, елдің амандығын, дәстүрдің маңызын ұғынады.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын мектептер мен колледждерде тереңірек оқыту-жас ұрпақтың ұлттық рухын тәрбиелеудің маңызды тетігі. Сол себепті ақынның поэзиясын оқу бағдарламасына кеңінен енгізу қажет: әдеби кештер өткізу,

«Қадыр оқулары» атты мәнерлеп оқу сайысын өткізу, әлеуметтік желілерде, бейнероликтерде және подкасттарда Қадыр Мырза Әлінің поэзиясының тәрбиелік мәнін көрсету. Жастардың қызығушылық сезімін ояту мақсатында, ақын жырлары негізінде арнайы клуб құру. Онда жастарды кітап оқуға, ойлануға және пікір алмасуға баулиды.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясын тек әдеби мұра ретінде емес, жас ұрпақтың рухани тәрбиесінің басты құралы ретінде бағалау қажет. Оның жырларын жүйелі оқыту мен насихаттау – ұлттық тәрбиенің берік негізін қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Ой орманы-Алматы: Жазушы, 1976.
2. Тұрсынов Е. Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлттық рух-«Қазақ әдебиеті» газеті, 2015.
3. Қазақ әдебиеті. 11-сынып оқулығы.-Алматы: «Мектеп» баспасы, 2021.
4. [https://kk.wikipedia.org/wiki/Қадыр Мырза Әлі](https://kk.wikipedia.org/wiki/Қадыр_Мырза_Әлі) — Уикипедия

Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы адамгершілік архетиптер: қазіргі жас ұрпаққа берер тағылымы

Атыкулова Айгуль Байзаковна, Шымкент қаласы, «№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ, орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, тәрбие ісі жөніндегі орынбасары

Қазіргі жаһандану дәуірінде жастардың рухани бағыт-бағдары мен құндылықтар жүйесі күрт өзгеріп келеді. Ақпарат тасқыны мен әлеуметтік желілердің ықпалы адам мінезін, ойлау мәдениетін өзгертті. Осындай жағдайда қазақ әдебиетінің ұлы тұлғалары қалдырған рухани мұра — ұлттық болмысты, адамдық қасиетті сақтап қалудың негізгі тірегі.

Сол рухани ұстынның бірі — Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы. Оның поэзиясы — адам мен қоғамның, рух пен ардың, ізгілік пен жауапкершіліктің көркем айнасы. Ақынның өлеңдеріндегі адамгершілік архетиптер (ар, намыс, мейірім, сабыр, имандылық) бүгінгі тәрбиенің өзегіне айналуға лайық [1, 17 б.].

1. Адамгершілік архетиптердің поэтикалық табиғаты

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы — адам рухының биік мектебі. Оның өлеңдеріндегі негізгі идея – адамды тану, адам болудың мәнін ашу. Ақын шығармашылығында жиі кездесетін архетиптер: Ана, Жер, Ар, Жүрек, Сөз, Ел, Намыс. Бұл ұғымдар ұлттың рухани кодының бөлігі ретінде көрініс табады.

Мысалы, Қадырдың:

«Адамның бәрі бірдей, бірақ ниеті бөлек,

Біреуі өледі, біреуі өседі тіреп»-деген жолдары моральдық таңдаудың мәңгілік мәселесін көтереді [2, 42 б.].

Ақын үшін адамгершілік — сыртқы тәртіп емес, ішкі мәдениет. Оның поэзиясында жақсы мен жаманның арасындағы шекара адам ниеті арқылы анықталады. Бұл идея жастарды өз-өзіне сын көзбен қарауға, ар-ожданын сақтауға тәрбиелейді.

2. Қадыр тағылымының тәрбиелік әлеуеті

Тәрбие ісі жөніндегі орынбасардың басты миссиясы — оқушыны тек біліммен емес, өмірлік құндылықтармен қаруландыру. Осы тұрғыда Қадыр поэзиясы — дайын рухани-этикалық бағдар.

Мысалы, ақынның:

«Қайырымды болу — өмірдің өз заңы»

деген сөзі мейірім мен адамгершілікті қоғам дамуының алғышарты ретінде көрсетеді.

Бүгінгі оқушыға бұл идеяны заманауи әдістермен жеткізу маңызды. Мектептегі тәрбие сағаттарында, әдеби клубтар мен «Рухани жаңғыру» жобалары аясында келесі бағыттарды қолдануға болады:

- «Қадыр сөзі – өмір сабағы» атты цифрлық кабырға (Padlet, Canva арқылы);
- «Адам болу – ардың ісі» атты әдеби онлайн-дискуссия;
- Kahoot-викторина: Қадыр поэзиясындағы адамдық қасиеттерді анықтау;
- TikTok-поэзия жобасы: оқушылар ақынның жолдарын мәнерлеп оқып, бейнеформатта ұсынады.

Бұл тәсілдер Қадыр мұрасын қазіргі буынның қабылдау тілімен ұштастырып, рухани идеяларды жас ұрпақ санасына жақындатады [3, 26 б.].

3. Адамгершілік архетиптер және заманауи тәрбиенің үйлесімі

Адамгершілік архетиптер – қоғамның моральдық ДНК-сы. Қадыр поэзиясындағы әр бейне – тәрбиенің бір қыры:

- Ана бейнесі – өмір бастауы, мейірім мен қамқорлық символы;
- Ел бейнесі – патриотизм мен борыш ұғымының көрінісі;
- Сөз бейнесі – рух пен ардың дауысы.

Бұл архетиптер оқушыны ұлттық тамырдан ажыратпай, моральдық құндылыққа жетелейді. Цифрлық дәуірде осындай поэтикалық символдар тәрбиенің идеологиялық негізі бола алады.

Тәрбие жүйесінде Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын қолдану мына бағыттарда тиімді:

- Әдеби-музыкалық кештер: ақын өлеңдерін музыка, сурет, бейнекөрініс арқылы таныстыру;
- Пікірталас сабақтары: «Адамгершілік пен жетістік – қайсысы маңызды?» тақырыбында;
- Интеграцияланған жобалар: тарих, әдебиет, өзін-өзі тану пәндерін біріктіріп, Қадыр мұрасын құндылықтық талдау нысанына айналдыру.

Мұндай жұмыстар оқушыларда ұлттық сана, өзін-өзі тану, жауапкершілік сезімін қалыптастырады [4, 33 б.].

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы – адамгершілік архетиптердің энциклопедиясы. Оның шығармалары бүгінгі заманда ұлттық сана мен этикалық мәдениеттің тірегі бола алады. Орыс тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі әрі тәрбие ісі жөніндегі орынбасар ретінде, Қадыр тағылымын мектептің тәрбиелік бағдарламасына енгізу — әр ұстаздың рухани миссиясы деп білемін.

Технология дамыған сайын адамдық өлшемнің құндылығы арта түседі. Сондықтан Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ізгілік идеялары — жас ұрпақтың рухани иммунитетін қалыптастыратын мәңгілік бағдар [5, 18 б.].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Лұкманова А. Қазақ поэзиясы және рухани жаңғыру идеясы. – Астана: Білім, 2020.
4. Kozhakanova M. T. National Heritage in Education: Digital and Moral Aspects. – Almaty: AEU Press, 2023.
5. Abai Center. Modern Pedagogy and Cultural Literacy in AI Era. – Astana, 2024.

ҚАДЫР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ КӨРКЕМДЕУІШ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Байарыстанов Серік Сүлейменұлы,
«№ 13 Жалпы білім беру мектебі» ШЖҚ МКК*

Қазақ әдебиетінің көркемдік әлемінде ерекше орын алатын тұлғалардың бірі - Қадыр Мырза Әлі. Оның поэзиясы терең мазмұнды, ойлы әрі көркемдік тұрғыдан бай. Ақынның шығармалары халықтың рухани дүниесін байытқан, ұлттық құндылықтарды сақтау мен жаңғыртуда маңызды рөл атқарған. Бұл мақалада Қадыр поэзиясындағы көркемдеуіш құралдарының кейбір ерекшеліктерін талдап, олардың поэзиядағы рөлі мен әсерін ашуға тырысамыз. Көркемдеуіш құралдар - ақын шығармашылығында ойды жеткізу, көңіл-күйді өрбіту, образды толықтыру үшін қолданылатын негізгі тәсілдер. Осы тұрғыдан алғанда, Қадыр поэзиясындағы ерекше көркемдеуіш тәсілдер оның шығармашылығын өзгеше етеді әрі қазақ поэзиясының көркемдік деңгейін көтереді.

1. Қадыр поэзиясындағы бейнелеу құралдарының қолданылуы

Қадыр Мырза Әлі поэзиясында бейнелеу құралдары кеңінен пайдаланылады. Оның өлеңдерінде суреттеу, метафора, салыстыру сияқты көркемдік тәсілдер жиі кездеседі. Мысалы, ол табиғат көріністерін адам сезімімен астастырып, ойлы образдар жасайды. Бұл оның поэзиясына тереңдік пен эмоционалдық күш береді. Ақынның метафоралары мен салыстырулары арқылы өмірдің мәнін, адамгершілік құндылықтарын тереңірек ашады.

Қадыр ақынның поэзиясындағы бейнелеу құралдарының бір ерекшелігі - табиғат пен адам болмысының үндестігі. Мысалы, оның «Қара өлең» деген өлеңінде табиғат пен адам арасындағы үндестік, бірліктік әдемі суреттеледі: «Көктемнің жылы желі, / Жердің жасыл төсегі» [1, 65 бет.]. Мұндай теңеулер мен метафоралар оқырманға терең әсер етеді, ой мен сезімді бір арнаға тоғыстырады.

Метафоралар мен салыстырулар арқылы ақын өмірдің мәнін, адамгершілік құндылықтарын тереңірек ашады [3, 45]. Оның өлеңдерінде табиғаттың әртүрлі көріністері адам жаны мен рухани әлемнің бейнесіне айналып, суреттеледі. Бұл тәсіл оқырманды ойға қалдырып, поэзияны өмірмен тығыз байланыстырған.

2. Қайталау және ассонанс, аллитерацияның әсері

Қадыр Мырза Әлі поэзиясында дыбыс құралдары мен ырғақтық тәсілдер ерекше орын алады. Оның шығармаларында қайталау, ассонанс және аллитерация сияқты әдістер жиі қолданылып, өлеңнің музыкалық әуенін арттырады. Бұл тәсілдер өлеңнің әсерлілігін, тыңдаушысын баурап алатын әуенділігін күшейтеді.

Мысалы, оның «Балалық шақ» өлеңінде қайталаулар арқылы ойды әсерлі жеткізу байқалады: «Балалық шақ - алтын қазына, / Балалық шақ -

кымбат қазына» [1, 32 бет.]. Мұндай қайталанулар оқырманның есінде сақталып, өлеңнің негізгі ойына назар аудартуға көмектеседі.

Ассонанс пен аллитерацияның қолданылуы да өлеңнің әуенін байытады. Мысалы, «Жалғыздық» өлеңінде «ж» дыбысының қайталануы: «Жалғыздық - жалған әлемнің жебесі» [1, 25 бет.]. Бұл дыбыс қайталануы өлеңнің әуенін жұмсақ әрі әсерлі етеді, оқырманды терең ойға қалдырады.

Осы әдістер акынға әуенділік пен ырғақтылықты қамтамасыз етіп қана қоймай, оқырманның эмоционалдық қабылдауын күшейтеді. Тек қана сөздің мәні емес, оның әуені де маңызды рөл атқарады.

3. Қазіргі қазақ поэзиясындағы көркемдеуіш құралдарының жаңашылдығы

Қадыр Мырза Әлі поэзиясында дәстүрлі тәсілдермен қатар жаңашыл сипаттағы образдар мен тәсілдер де кездеседі. Ол кең ауқымды метафоралар мен символдар қолдану арқылы поэзияны жаңа деңгейге көтерді [3, 50]. Мысалы, оның шығармаларында табиғат пен адам болмысының бірлігін көрсететін символдар жиі кездеседі. Бұл оның поэзиясын өзгеше әрі ерекше етеді.

Сонымен бірге, Қадырдың шығармаларындағы нақтырақ, өміршең образдар оқырманға жақын әрі түсінікті. Ол дәстүрлі теңеулерді жаңаша қолдана отырып, оқырманның қабылдауын жеңілдеткен. Мысалы, оның «Қара өлеңінде» қара түстің түрлі реңктерін қолдануы арқылы өмірдің қараңғы әрі жарық жақтарын бейнелейді [2, 45 бет.].

Жаңашыл тәсілдер мен дәстүрлі әдістердің үйлесімі оның поэзиясына ерекше әуен мен әсерлілік қосады. Қадырдың шығармаларындағы қолданылатын образдар мен көркемдеуіш тәсілдердің инновациялық сипаты оның қазақ поэзиясын байытты әрі жаңа деңгейге көтерді.

Қадыр поэзиясындағы көркемдеуіш құралдары оның шығармашылығын ерекше етіп тұратын маңызды аспектілердің бірі болып табылады. Бейнелеу тәсілдерінің бай әрі әртүрлілігі, дыбыс құралдарының әсерлілігі, сондай-ақ жаңашыл тәсілдердің қолданылуы оның өлеңдеріне ерекше әуен мен әсерлілік қосады әрі оқырманның ойы мен сезімін терең қозғайды. Бұл көркемдеуіш құралдар оның поэзиясын терең мазмұнды әрі көркемдік тұрғыдан бай етеді. Сонымен қатар, Қадырдың жаңашыл тәсілдері қазақ поэзиясының дамуына өзіндік үлесін қосты. Оның шығармаларындағы көркемдеуіш тәсілдердің түрлілігі мен әсері бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоймай, жастар мен оқырмандардың жүрегіне жол табуда. Мақалада жаңашылдық пен тәжірибелік аспектілерді көрсеткен кезде, Қадыр Ғинаятұлының поэзиясындағы көркемдеуіш құралдарды қолданудың жаңа әдістерін ерекше атап өту маңызды. Қадыр поэзиясында дәстүрлі көркемдеуіш құралдармен қатар, жаңашыл тәсілдер де кеңінен қолданылады. Мысалы, ол метафораларды, теңеулерді және анафораны қолдануда ерекше тәсілдер іздестіріп, дәстүрлі мәндерді жаңа мән-мағынаға айналдырады. Бұл оның поэзиясына тереңдік пен жаңашылдық әкеледі. Сонымен қатар, Қадырдың поэтикалық тілі көбінесе бейнелі, образды, оқырманды ойлануға жетелейтін ерекше стильмен ерекшеленеді.

Өзімнің тәжірибемде, көркемдеуіш құралдарды қолдану кезінде дәстүрлі әдістермен қатар, жаңа әдіс-тәсілдерді іздеу маңызды екенін түсіндім. Мысалы, мен де өз өлеңдерімде метафораларды қолданғанда, олардың мағынасын тереңдету үшін, жиі қолданылатын теңеулерден гөрі, жаңашыл тәсілдер мен образдар іздеймін. Бұл менің поэзиямды оқырманға жақындатып, оның қабылдауын арттырады.

Қазіргі қазақ поэзиясындағы қолданылуына келсек, Қадыр поэзиясындағы жаңашыл әдістер кеңінен таралды және қазіргі таңда жас ақындар арасында да кеңінен қабылданып отыр. Оқырманның қабылдауында ол поэзияның тереңдігін, ойлы әрі бейнелі болуын қамтамасыз етеді. Сонымен бірге, жаңа әдістердің қолданылуы оқырманды поэзияға деген қызығушылығын арттырып, оны тереңірек түсінуге ынталандырады. Бұл үрдіс қазақ поэзиясының дамуына жаңаша серпін әкеліп отыр.

Қорытындылай келе, Қадыр поэзиясындағы көркемдеуіш құралдарды қолданудағы жаңашыл тәсілдер мен олардың әсері қазіргі қазақ поэзиясында өз орнын тауып, оқырманның қабылдауына әсер етуде. Бұл тәжірибелер мен жаңашылдықтар ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, поэзияның мәнін тереңдетуге әрі көркемдігін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. «Өмір және поэзия». Алматы: Жазушы, 1985.
2. Тілеубердіұлы А. «Қазақ поэзиясының көркемдік ерекшеліктері». Астана: Ғылым, 2010.
3. Мұқамбетова Г. «Көркемдеуіш құралдар және олардың әсері». Қазақ әдебиеті журналы, 2018, №4, б. 45-50.

Қадыр поэзиясының көркемдік және ғылыми қырлары

Ботбаева Алмагуль Орынбековна, Астана қаласы, «Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп-лицейінің» қазақ тілі мен әдебиеті пән мұғалімі

«Ақындардың бәрі ой толғайды, бірақ ойшыл ақындардың бәрі бірдей философ бола бермейді. Сен ойламаған ойың, оқымаған кітабың жоқ, ендігі философ ақындардың бірегейі едің» Әзілхан Нұршайықов

1935 жылы 5 қаңтарда Батыс Қазақстан облысының Жымпиты кентінде туған. Ақын, Қазақстанның халық жазушысы. 1958 жылы қазіргі Қазақ ұлттық университетінің филология факультетін бітірген. Еңбек жолын «Балдырған» балалар журналынан бастаған. «Жұлдыз» журналы басшылығында қызмет атқарды. 1968-1973 жылдары «Жазушы» баспасында қазақ поэзиясы бөлемінің меңгерушісі болған. 1980 жылы «Жерұйық» жыр кітабы үшін Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанды. 2001 жылы Тәуелсіз «Тарлан» сыйлығын алды.

Өлеңдері ағылшын, француз, неміс, поляк, болгар, венгер, фин тілдеріне аударылды. Қадыр Мырза әлі-елуден аса прозалық ,поэзиялық жинақтардың, балаларға арналған топтамалар мен әдеби-сын кітаптардың авторы.

Шығармалары: «Ой арманы», «Көкпар», «Қызыл кітап», «Күміс қоңырау», «Алаштың арманы», «Жерұйық», «Көш», «Алақан», «Ақ отау» т.б

Марапаттары: Қазақстанның халық жазушысы. Тәуелсіз «Тарлан» сыйлығы. «Достық» ордені, «Парасат» орденімен марапатталған.

Қадыр поэзиясы –шыншыл, шыншылдығымен де сыршыл. Сан алуан тіршіліктің талай-талай тайга-нуын жырымен аралаған ақын атамекенді қия-қалтарысымен, шұғыла –нұрымен, қоңыржай –көлеңкесімен ашық,шымқай суреттеген. Ел мен жерге сүйіспеншілік –Қадыр поэзиясының жетекші пернесі.

Қазақ әдебиетінде туған жер тақырыбы-ерекше орын алатын, мәңгілік тақырып. Қай заманда да ақын –жазушылар атамекенге деген сүйіспеншілікті жырлап келеді. Солардың бірі әрі бірегейі –Қадыр Мырза Әли. Оның «Атамекен» өлеңі –туған жерге деген махаббаттың ,перзенттік парыздың көрінісі. Атамекен өлеңінің тақырыбы: туған жерге, атамекенге деген сүйіспеншілік. Атамекен өлеңінің идеясы: адам үшін жер бетінде ең қымбат мекен-өзінің туған өлкесі. Өз жерінің қасиетін басқа жерде жүріп қана түсінуге болады.

Өлеңнің мазмұндық құрылымы бірнеше бөліктен тұрады. Әр шумағы белгілі бір ойды ашуға арналған.

«Атамекен» әнінің құрылымдық және мазмұндық ерекшелігі өзгеше.

Бірінші шумағында:

«Жасыл жайлау, түкті кілем, көк кілем,

Көк кілемде көп ойнаймын, көп күлем.

Маңдайымнан сипап өткен самалды,

Қазағымның алақаны деп білем»

Бұл шумақта табиғат сұлулығы «түкті кілемге» теңеу –образдық ой. Самал жел арқылы туған елдің жылуын сезіну-перзент пен жер арасындағы байланыс.

Екінші шумағында

«Күннің нұрын, айдың аппақ сәулесін,

Қазағымның махаббаты деп білем»

Табиғат құбылыстары –күн, ай, жарық –ана махаббатындай қастерлеуді айтқан.

Үшінші шумағында:

«Асқар тауын аспаныммен астасқан,

Қазағымның мәртебесі деп білем»

Тау –биік рухтың, ерліктің белгісі. Қазақтың мәртебесін асқар таумен салыстыру –ұлттық рухтың поэтикалық бейнесі.

Қадыр Мырза Әлі-20 ғасырдағы қазақ әдебиетінің ірі өкілдерінің бірі. Оның шығармаларында ұлт тағдыры, тіл, туған жер ,адамгершілік, Отансүйгіштік т.б тақырыптарға кеңінінен тоқталған. Ақынның «Атамекен»

әні-қарапайым сөзбен терең мағына берген, бүгінгі ұрпақтың жүрегіне жеткен мәңгілік туынды.

Ақын қазақ өнерінің құнды мұрасы –«Домбыра» өлеңін ерекше шабытпен жырланған.

«Домбыра» өлеңінде ақын былай жырлаған:

«Екі ішектің бірін қатты,бірін сәл-пәл кем бұра

Нағыз қазақ-қазақ емес,

Нағыз қазақ-Домбыра!

Білгің келсе біздің жайды , содан сұра тек қана.

Одан асқан жоқ шежіре ,одан асқан жоқ дана.»

Ал «Домбыраның» екі қыры-қос ішегі бар. Бірі –өзімен (лирикалық кейіпкермен) бірге өсіп отыратын өмір сатысы-жыр пернелері, екіншісі-сол өмір сатысымен тыныстанған көңіл күй , перне-жырлар. Қадыр кейіпкері тек ізгілікке сүйсінеді, тыныстайды. Оның поэзиясы адамның психологиялық тынысын аша аша түседі.

Қадыр- шабытты ақын. Өзінің жырымен оқырманын баурап алады.

«Ер еңкейсе, еңкейеді жалғыз-ақ,

Туған жердің топырағын сүйгенде»- деп қайсарлық танытса ,тағы бірде:

«Бүкіл елдің жүрегі.

Мына менің кеудемде» -деп ағынан жарылады.

«Ертең мынау өлең-жырдың басында,

Біз болмаймыз, бағалайды басқалар» деген сұңғыла пікір де айтылады.

Өлеңдерінен иірім ойлы, тынысты, пернелері бірде екпінді ,бірде нәзік, уақыт дүбірі естіледі.

Ақын табиғат құшағына сіңіп кеткендей әсерлене жырлайды:

«О бастан –ақ анам-Дала, әкем менің Күн екен,

Осы мені ата-анамнан бөліп алған кім екен?!» -деп ақын өзінің өкініші мен мұңын жүрек жарды жырын оқырманымен бөліседі.

Поэзия –ақын сыры, ақын сыйы. «Жүректен шықпаса, жүрекке жетпейді» деп ақынның өзі айтқандай, поэзия алқабында ақын мен оқушысының жүрегі қосыла сыр шертеді.

Қадыр поэзиясының көркемдік және ғылыми қырлары сан алуан тақырыпты қамтиды. Қанша ғасыр өтседе бізге қалдырған жырлары мен өсиет тағылымы мәңгілік ел жүрегінен орын таппақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы.* – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс.* – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Лұқманова А. *Қазақ поэзиясы және рухани жаңғыру идеясы.* – Астана: Білім, 2020.

Интерактивті логопедия: Қадыр Мырза Әли поэзиясын цифрлық форматта қолдану әдістері

Дадаметова Юлдуз Ахматкуловна, №91 жалпы орта білім беретін мектебі КММ

Қазіргі білім беру жүйесінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен гуманитарлық пәндердің байланысы ерекше маңызға ие. Логопедия саласында да бұл үрдіс айқын сезіледі. Бүгінгі таңда сөйлеу тілі бұзылыстарын түзету мен дамыту тек дәстүрлі әдістер арқылы ғана емес, сонымен қатар цифрлық платформалар, интерактивті құралдар мен мультимедиялық мазмұн арқылы жүзеге асып келеді.

Қазақ тілінің көркем табиғаты мен поэтикалық қуаты логопедиялық жұмыстың тиімділігін арттыруға үлкен мүмкіндік береді. Осы тұрғыда Қадыр Мырза Әлидің шығармалары – тіл мәдениетін, ой дәлдігін, сөз бейнелілігін дамытудың таптырмас құралы. Ақын поэзиясындағы дыбыс үндестігі, ритм, тілдің әуезділігі мен ұлттық нақышы логопедиялық жаттығулар үшін ерекше материал болып табылады.

Баяндаманың мақсаты – Қадыр Мырза Әли поэзиясын цифрлық форматта қолданудың логопедиялық мүмкіндіктерін анықтау және оны оқыту процесінде интерактивті әдістермен ұштастыру жолдарын ұсыну.

1. Қадыр поэзиясының логопедиялық әлеуеті

Қадыр Мырза Әлидің өлеңдері – тілдік мәдениеттің, ұлттық болмыстың және көркем ойдың айнасы. Ақынның әр шығармасында дыбыстық үйлесім, ырғақ, синонимдік қатарлар, метафора мен теңеулер кеңінен қолданылады. Бұл элементтер сөйлеу аппаратының дамуына, артикуляциялық жаттығуларды түрлендіруге және тіл дыбыстарын дұрыс айтуға үйретуге аса тиімді.

Мысалы, дыбыс қайталау мен аллитерацияға құрылған өлең жолдары логопедиялық сабақтарда артикуляциялық жаттығу ретінде қолданылуы мүмкін:

«Туған жердің топырағын басқанда,
Тілмен емес, жүрекпен сөйлейсің...»

Осындай мәтіндер арқылы балаларда дыбыстық мәдениет, тілдің әуезділігіне сезімталдық, сөзді мәнерлеп айту дағдысы қалыптасады.

2. Цифрлық форматтағы логопедиялық сабақтардың ерекшелігі

Интерактивті логопедияда заманауи құралдарды пайдалану – баланың қызығушылығын арттырумен қатар, тілдік дағдыны бекітуге мүмкіндік береді. Қазіргі таңда логопедтер мен педагогтар жиі қолданатын цифрлық құралдарға мыналар жатады:

- Wordwall, LearningApps, Quizizz – өлең мәтіндеріндегі дыбыстық сәйкестіктер мен рифмаларды табуға арналған тапсырмалар жасау;

- Padlet, Canva, Genially – Қадыр шығармаларын визуалды форматта ұсыну, сурет пен сөз байланысын дамыту;
- AI-StoryLab немесе ChatGPT негізіндегі диалогтық платформалар – ақын шығармалары бойынша диалогтық модель құру, логопедиялық ойындарды автоматтандыру;
- VocalPitch Analyzer, SpeechTexter – баланың дауыс интонациясы мен дикциясын бағалау және түзету.

Мысалы, логопед сабағында оқушыларға «Сөздің сиқырын тап!» ойыны ұсынылады:

Қадырдың бір шумағы экранда беріледі, ал кей сөздер орнына бейне немесе белгі қойылады. Балалар дыбыстық сәйкестікке қарай сөзді табуы тиіс. Бұл әдіс дыбыстық есту қабілетін дамытады және сөздік қорды байытады.

3. Интерактивті әдістер арқылы сөйлеуді дамыту

Қадыр Мырза Әли поэзиясын қолдануда келесі интерактивті әдістер тиімді деп саналады:

1. «Өлең коды» әдісі
 - Ақынның өлең жолдары екілік код түрінде беріледі.
 - Оқушылар мәтінді декодтау арқылы өлеңнің жасырын мағынасын ашады.
 - Бұл тәсіл информатика пәнімен кіріктірілген сабақтарда тиімді.
2. «Поэзия дыбысы» әдісі
 - Әр өлеңнің ырғағын музыкалық бағдарламаларда талдау (мысалы, Audacity немесе Chrome Music Lab).
 - Дыбыстың ұзындығын, екпінін, дауыс биіктігін бақылау арқылы логопедиялық артикуляцияны жетілдіру.
3. «Тірі сөз» жаттығуы
 - Балалар ақын өлеңін өз дауысымен дыбыстап, QR-код арқылы дыбыс файлдарын бөліседі.
 - Мұғалім дауыс сапасын, дикцияны және интонациялық дәлдікті бағалайды.

4. Ұлттық құндылық пен тіл мәдениетін қалыптастыру

Қадыр поэзиясын цифрлық логопедияда қолдану тек техникалық құралдарды меңгерту емес, сонымен қатар ұлттық дүниетаным мен рухани құндылықты сіңіру құралы.

Ақын шығармаларына тән қасиеттер:

- туған жерге сүйіспеншілік,
- ана тілінің қадірін білу,
- адамгершілік пен адалдық,
- ой тереңдігі мен еңбекке құрмет.

Бұл мазмұн логопедиялық жаттығулардың рухани мәнін күшейтеді. Мысалы, баланың сөйлеу дағдысын қалыптастыру кезінде "тілдің киесін" ұғындыру – оның сөзге деген жауапкершілігін арттырады.

Интерактивті логопедия – дәстүр мен технологияның тоғысқан саласы. Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы логопедиялық жұмысқа рухани тереңдік пен көркемдік мән береді, ал цифрлық формат оның тиімділігін арттырады.

Мұндай тәсіл баланың тіл мәдениетін, дыбыстық естуін және сөйлеу дағдыларын жетілдірумен қатар, ұлттық құндылыққа, ана тілінің сұлулығына деген құрмет сезімін қалыптастырады.

Сондықтан Қадыр поэзиясын логопедиялық сабақтарға енгізу – тек әдістемелік жаңалық емес, ұлттық сана мен заманауи технологияның үйлесімді синтезі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Айтжанова Ш. *Қазақ тіліндегі логопедиялық жаттығулар жүйесі*. – Нұр-Сұлтан, 2021.
3. Нұрғалиев Р. *Қазақ поэзиясының көркемдік әлемі*. – Алматы, 2019.
4. Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan. *Инклюзивті білім беру және логопедиялық қолдау нұсқаулығы*. – 2023.
5. Электрондық ресурс: Wordwall, Canva, Padlet ресми платформалары (интерактивті әдіс материалдары).

Қадыр Мырза Әли шығармаларындағы ел тарихы мен рухани мұраның сабақтастығы

Дәрмекбайқызы Әсіл Нағима, №91 жалпы орта білім беретін мектебі КММ

Қазақ халқының тарихы мен рухани болмысы ғасырлар қойнауында ұлттың поэтикалық жадында сақталып келеді. Әдебиет – тек көркем өнер емес, сонымен қатар халықтың тарихи санасын бейнелейтін дереккөз. Сол тұрғыдан алғанда, Қадыр Мырза Әли поэзиясы — қазақ халқының рухани өмірі мен тарихи тағдырын көркемдікпен өрнектеген ерекше құбылыс.

Ақын өз шығармалары арқылы халықтың өткені мен бүгіні арасындағы рухани көпір қызметін атқарады. Оның өлеңдері мен поэмаларында елдің тарихи тәжірибесі, ұлттың тағдыры, тілді сақтау және мәдени құндылықтарды жаңғырту идеялары терең көрініс табады. Бұл туындылардың тәрбиелік және танымдық мәні орасан зор, себебі олар оқушылардың тарихи сана-сезімін қалыптастырып, ұлттық рухты оятуға ықпал етеді.

Қазіргі таңда тарих пәнін оқытуда пәнаралық байланысты күшейту маңызды. Әдебиет пен тарих сабақтастығы – тұлғаның танымдық көкжиегін кеңейтудің тиімді жолы. Осы бағытта Қадыр Мырза Әли шығармашылығын

қолдану – оқушының тарихи ойлауын, ұлттық болмысын және рухани мәдениетін дамытудың заманауи тәсілі.

Қадыр Мырза Әли поэзиясындағы тарихи жадының көрінісі

Қадыр Мырза Әли – ұлттың өткені мен болашағын, рухани жаңғыру идеясын өлең тілімен өрнектей білген тұлға. Оның поэзиясында тарихи жад — негізгі өзек. Ақын халықтың бастан кешкен қилы кезеңдерін көркем образдар арқылы бейнелеп, әр дәуірдің рухын сезіндіреді.

Мысалы, оның «Атамекен», «Бабалар сөзі», «Тұңғыштар», «Қазақ деген халықпыз» сияқты туындыларында елдік, бірлік және тәуелсіздік идеялары көрініс табады. Бұл шығармаларда тарихи дерек нақты оқиғамен емес, ұлттық естеліктер мен ұжымдық сана арқылы беріледі.

«Бабалар рухы – бүгінгі елдің айнасы,

Бізге аманат – ерлік пен елдің жалғасы».

Мұндай жолдар тек поэтикалық туынды емес, тарихи тәрбиенің формасы іспеттес.

Рухани мұра және ұлттық болмыс

Қадыр поэзиясының басты ерекшелігі — *рухани сабақтастықты сақтау мен жаңғырту*. Ол ұлттың ұлы тұлғаларына, тіл мен дінге, дәстүр мен адамгершілік құндылықтарға ерекше мән береді. Ақын өз туындыларында тарихтың сабақтарын ұмытпауға шақырады, себебі рухани мұра — ұлттың тірегі.

Ол поэзиясында ұлттың *рухани кодын* сақтаушы ретінде бабалар аманатына адал болуды үндейді. Осы арқылы оқушылардың дүниетанымында тарихи мұраға құрмет, мәдени сана және ұлттық мақтаныш сезімі қалыптасады.

3. Әдебиет пен тарих сабақтастығы – білім берудегі жаңа көзқарас

Тарих пәнін оқытуда Қадыр поэзиясын пайдалану — оқушылардың тарихи оқиғаларды көркемдік тұрғыдан түсінуіне мүмкіндік береді. Әдеби мәтіндер тарихтың эмоционалды және адамгершілік қырларын ашып көрсетеді.

Мысалы, Қазақстанның тәуелсіздігі, отаршылдық кезеңі немесе ұлттық бірлік идеяларын өлең жолдары арқылы талдау оқушыларға фактілерді есте сақтаудан гөрі *сезімдік тұрғыда қабылдау* тәжірибесін береді. Бұл – тарихты жүрекпен түсіну тәсілі.

Мұғалімдер Қадыр шығармаларын келесі әдістер арқылы тиімді қолдана алады:

Интерактивті талдау: «Қазақ деген халықпыз» өлеңін талдап, әр тарихи ұғымды (ел, жер, тіл, ерлік) оқушылардың өмірлік тәжірибесімен байланыстыру;

Fishbone әдісі: Қадыр өлеңіндегі тарихи идеяның себебі мен салдарын анықтау;

Padlet немесе Jamboard платформалары: Оқушылар өз ойларын цифрлық форматта ортақ тақтаға жаза отырып, өткен мен бүгінді салыстырады;

«Тарихи портрет» әдісі: Ақынның тарихи тұлғаларға арналған өлеңдерін пайдаланып, оқушылар өз «рухани кейіпкерін» таныстырады.

Мұндай тәсілдер тарихи фактілерді есте сақтауды жеңілдетіп қана қоймай, оқушылардың патриоттық сезімін арттырады.

Қадыр поэзиясының ғылыми қыры және ойшылдық сипаты

Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы ғылыми тұрғыдан да зерттеуге лайық. Ақын шығармаларында философиялық және этикалық тұжырымдар мол. Ол тарихқа тек өткеннің көрінісі ретінде емес, *адамзат тәжірибесінің зердесі* ретінде қарайды.

Қадырдың ғылыми көзқарасы — *рух пен сана тұтастығы*. Ол тарихты тек фактілер жиынтығы емес, халықтың өмірлік тәжірибесі мен рухани дамуы деп біледі.

«Тарих – бұлт емес, жел айдайтын,

Ол – халықтың естелігі, жан айқайы».

Бұл жолдар ақынның тарихқа көзқарасын айқындайды: өткен – бүгіннің іргетасы. Тарих пен рух бірігіп, адамды тұлға деңгейіне көтереді.

5. Қазіргі білім беру кеңістігінде Қадыр мұрасын қолданудың маңызы

Бүгінгі мектеп білімінде оқушылардың тарихи және рухани сауаттылығын қатар дамыту — басты міндет. Қадыр Мырза Әли шығармаларын тарих сабағында қолдану арқылы мұғалім:

- тарихи фактілерге эмоционалды мән береді;
- ұлттың мәдени жадына құрмет сезімін қалыптастырады;
- патриоттық және адамгершілік құндылықтарды дарытады.

Сонымен қатар, Қадыр поэзиясы цифрлық дәуірдің жаңа әдістерімен де ұштастырылады.

Қадыр Мырза Әлидің шығармалары – қазақ халқының рухани болмысын, елдік идеясын және тарихи тағдырын бейнелейтін көркем шежіре. Оның поэзиясы арқылы ұрпақ өткен тарихын таниды, өз болашағына сеніммен қарайды.

Әдебиет пен тарихтың бірлігін сақтау – ұлттық жадты жаңғыртудың басты жолы. Қадыр поэзиясын тарих пәнінде қолдану арқылы оқушылар тек білім алып қана қоймай, рухани және азаматтық тұрғыда кемелденеді.

Сондықтан да ақын мұрасы – қазіргі мұғалім үшін оқытудың инновациялық, тәрбиелік және мәдени-тарихи құралы. Ол ұлт рухын жаңғыртып, тарихтың сабақтарын ұрпақ санасына сіңірудің ең тиімді жолдарының бірі болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Кәкішев Т., Нұрғалиев Р. *Қазақ әдебиетінің тарихы*. – Алматы: Ғылым, 2001.
3. Қоңыратбаева Т. *Әдебиет пен тарих пәндерін кіріктіріп оқыту әдістемесі*. – Астана: Білім, 2022.

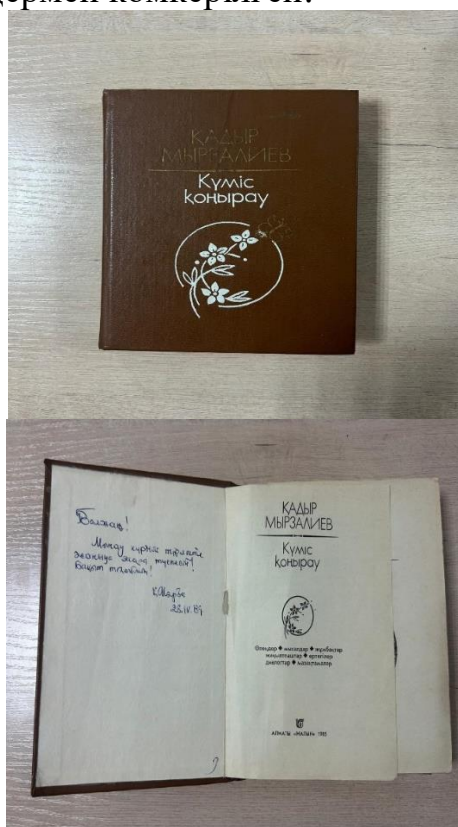
4. Төлеубаева Қ. *Қазақ әдебиетінің тәрбиелік әлеуеті және тарихи сана.* – «Білім көзі» журналы, №3, 2024.

5. Әлімжанова С. *Интеграция в гуманитарном образовании: история и литература.* – Алматы: Арман, 2023.

Қадыр Мырза Әлі – балалардың жүрегіне жол тапқан ақын (Әдебиеттік оқу пәнімен байланыс)

Дүрен Балжан Анарбекқызы педагог-шебер, №88 мектеп-лицейінің бастауыш пәні мұғалімі, директордың оқу ісінің орынбасары, Астана қаласы

1989 жылы мен үшін ерекше жылдардың бірі болды. Сол жылы жас маман ретінде Алматы қаласына Жоғары партия мектебіне біліктілікті арттыру үшін, жұмыс сапарында болдым. Сол дәуірдің оқырманы ретінде, еліміздің белгілі ақыны, қазақ поэзиясының асқақ шыңы Қадыр Мырза Әлімен кездесуге мүмкіндік туды. Сол сәтте ақын өз қолымен маған «Күміс қоңырау» атты жыр жинағын сыйлап, автограф қалдырды. Бұл менің өмірімдегі ең қымбат, рухани байлығымның бірі ретінде жүрегімде мәңгі сақталып қалды. Кітаптың әр беті - ақын жүрегінің үні, бала көңілдің тазалығына арналған сырлы өлеңдермен көмкерілген.



Сол кезеңдегі балалар мен жастар үшін кітап – ең сенімді дос, сырлас, тәрбие құралы еді. Кітап оқуға деген құштарлық жоғары, әдеби кештерге

қатысу, ақын-жазушылардың өмірбаяның зерттеу – рухани ізденістің бір бөлігі болатын. Әр кітаптың иісі, парақтарының сыбдыры оқырман жүрегіне жылылық пен шабыт сыйлайтын.

Ал қазіргі заманда, цифрлық технологиялар дамыған кезеңде жастардың қызығушылығы көбіне смартфондар мен әлеуметтік желілерге ауысып бара жатқанын байқаймыз. Бірақ бұл - кітаптың маңызы төмендеді деген сөз емес. Бүгінгі жастар да кітап оқиды, бірақ формат өзгерген, электронды кітаптар, аудио кітаптар, онлайн платформалар арқылы білім алуға бейімделіп келеді. Ең бастысы – кітап оқу мәдениетін жандандыру, оны насихаттау арқылы жастардың жүрегіне жол табу.

Сол бір 1989 жылғы «Күміс қоңырау» жинағы менің поэзияға деген сүйіспеншілігімді оятты, ал Қадыр ағамыздың сырлы жырлары әлі күнге дейін ойымды тербетіп, жүрегімде қоңырау қаққандай әсер етеді.

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, халық сүйіспеншілігіне бөленген ақын Қадыр Мырза Әлі. Ол үлкендерге де, балаларға да өлең арнаған ерекше талант иесі. Ақынның шығармалары мектеп бағдарламасындағы әдебиеттік оқу пәнімен тығыз байланысты. Себебі Қадыр Мырза Әлі балалардың танымын кеңейтіп, туған тіліне, еліне деген сүйіспеншілікті оятатын, тәрбиелік мәні зор өлеңдер жазған.

3-ші сынып оқушылары Қадыр Мырза Әлінің «Туған тіл» сияқты өлеңдерін оқи отырып, ана тілінің қадірін түсінеді. Бұл өлеңдер бала бойына отансүйгіштік, тілге құрмет сияқты қасиеттерді сіңіреді. Ақын тіл арқылы адамның ішкі жан дүниесін, ұлттық болмысын, мәдениетін жеткізуді мақсат еткен.

Мысалы, оның өлеңдерінде табиғат көріністері, жан-жануарлар мен қоршаған орта туралы бейнелі суреттер арқылы балалардың қиялы дамиды. Әрбір өлең - тәрбие құралы, әрі тіл дамыту құралы.

Әдебиеттік оқу сабағында ақынның шығармаларын қолдану арқылы:

- оқушылар мәнерлеп оқу дағдыларын дамытады;
- өлең мазмұны бойынша сұрақтарға жауап береді;
- кейіпкірлердің іс әрекетін талдай отырып, дұрыс пен бұрысты ажыратуға үйренеді;
- өз ойын жазбаша және ауызша жеткізу дағдыларын қалыптастырады.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әлінің шығармаларын әдебиеттік оқу сабағында пайдалану - балалардың тіл байлығын арттырып қана қоймай, олардың рухани дамуына да әсер етеді. Ол - қазақ балаларының сүйікті ақыны, тілі мен әдебиетін сүюге жол ашқан дара тұлға.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.

3. Лұқманова А. *Қазақ поэзиясы және рухани жаңғыру идеясы*. – Астана: Білім, 2020.

**Қадыр шығармаларындағы «адам» концепті: иман, ар, намыс
ұғымдарының көркем моделі**

*Егембердиева Акмарал Абентаевна, физика пәнінің мұғалімі,
Шымкент қаласының білім басқармасының «№91 жалпы орта білім
беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі*

Физика ғылымы әлемнің заңдылықтарын зерттесе, поэзия адамның ішкі әлемін түсіндіреді. Осы екі бағыттың түйісетін нүктесі – ізденіс пен үйлесім. Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы дәл осындай үйлесімділікке негізделген: ақын адам мен әлемнің байланысын рухани заңдылықтар арқылы танытады. Оның поэзиясындағы басты ұғым – адам, ал бұл ұғымның өзегін иман, ар, намыс сияқты моральдық категориялар құрайды [1, 21 б.].

Қадыр үшін адам – тек биологиялық жаратылыс емес, ол рух пен сана иесі. Бұл идея физикадағы жүйелердің тепе-теңдігі секілді: егер рух пен сана үйлесім таппаса, адамдық болмыс бұзылады. Сондықтан Қадыр поэзиясы – адам табиғаты мен рухани энергиясын түсіндіретін көркем модель.

1. «Адам» концепті – Қадыр поэзиясының өзегі

Қадыр Мырза Әлі өз поэзиясында адамды барлық құбылыстардың орталығына қояды. Ақын үшін адам – ой мен сезімнің, ар мен иманның синтезі. Ол адамның табиғи және рухани болмысын қатар суреттейді.

Мысалы, ақынның:

«Адам болу – арлы іс,

Арсыз өмір – жарым өмір»

деген жолдары адамгершілік пен иманның ажырамас бірлігін көрсетеді.

Ақын үшін ар – моральдық энергия көзі, ал иман – сол энергияның бағытын айқындайтын күш [2, 33 б.].

Бұл түсінікті физикалық тұрғыда «ішкі тепе-теңдік» ұғымымен салыстыруға болады. Егер жүйеде энергия артық немесе кем болса, тепе-теңдік бұзылады. Сол сияқты, адам бойындағы ар мен иман да рухани тепе-теңдікті қамтамасыз етеді.

2. Ар мен намыс – адамдық мінездің тұрақты өрісі

Қадыр шығармаларында ар мен намыс ұғымдары бір-бірімен тығыз байланысты. Ақын үшін ар – адамның ішкі бақылаушысы, ал намыс – оның сыртқы мінезінің көрінісі.

«Намысы бар адам – жарық,

Намысы жоқ – көлеңке»

деген өлең жолдарында ақын адамдық қасиетті жарық пен көлеңкенің физикалық заңдылығына теңейді [3, 27 б.].

Жарық – энергияның көзі, ал көлеңке – оның жоқтығы. Бұл поэтикалық метафора адам бойындағы намыс пен рухани әлсіздік арасындағы айырмашылықты дәл бейнелейді.

Ақынның көзқарасы бойынша, намыс – тұлғаның энергиясы, ол адамды әрекетке итермелейді, қоғам алдындағы жауапкершілікті арттырады. Бұл идеяны физикалық тілмен айтқанда, намыс – адамның ішкі «қуат өрісі» іспетті.

3. Иман – рухани тепе-теңдік заңы

Қадыр поэзиясында иман ұғымы тек діни категория емес, рухани үйлесім мен шындыққа адалдықтың өлшемі. Ақын үшін иманды адам – өз «ішкі әлемін» тазарта білген тұлға.

«Иман – жүрекке жарық берер нұр,

Ол сөнсе – ақыл тұманданып, ой тұнжырап» [4, 16 б.].

Бұл бейне физикадағы жарық пен энергия заңдылығын еске салады. Энергия бар жерде қозғалыс бар, ал иман бар жерде рухани өмір бар. Қадыр поэзиясында иман адамның «жарық көзі» ретінде суреттеледі. Осы жарық арқылы адам ар мен намысты тең ұстап, өмірдің мәнін табады.

Мұғалім ретіндегі тәжірибе көрсеткендей, осындай поэтикалық мәтіндерді оқу кезінде оқушыларды құндылықтық ойлауға, «энергия» мен «рух» арасындағы ұқсастықты сезінуге үйрету тиімді. Физика сабағында да «энергияның сақталу заңы» туралы айта отырып, Қадырдың «ар мен иман да жоғалмайды, тек бағыт ауыстырады» деген философиялық тұжырымына параллель жасауға болады.

4. Қазіргі оқушыға берер тағылым Жас ұрпақ үшін Қадырдың «адам» концепті – өмірдің этикалық моделі. Имандылық – сенім мен мейірім, ар – адалдық пен әділдік, намыс – ерік пен табандылық символы. Бұл үш ұғымды үйлесімді ұғынған адам ғана қоғамның саналы мүшесі бола алады [5, 44 б.].

Қазіргі цифрлық дәуірде жасөспірімдердің рухани бағдарын қалыптастыру күрделі мәселе. Сол себепті Қадыр шығармаларын тек әдебиет сабағында емес, барлық пәнде, соның ішінде физика сабақтарында да рухани-пәлсапалық контекстінде қолдану пайдалы. Мысалы, энергия, жарық, тепе-теңдік сияқты физикалық ұғымдарды иман мен ардың көркем моделдерімен салыстыру арқылы оқушыда терең дүниетанымдық байланыс қалыптасады.

Бұл тәсіл білім мен тәрбиенің бірлігін жүзеге асырады.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – адамның рухани құрылымын көркем тілмен сипаттаған жүйе. Оның поэзиясындағы «адам» концепті – иман, ар және намыс ұғымдары арқылы нақты модельге айналған. Бұл модельді физикадағы заңдылықтармен салыстырсақ, рухани әлем мен материалдық әлемнің арасындағы үндестікті көруге болады. Ақынның сөзімен айтқанда,

«Адам болу – жарық болу,

Ар – сол жарықтың көзі».

Сондықтан әр ұстаздың, соның ішінде физика пәні мұғалімінің де басты мақсаты – шәкіртке тек білім беру емес, сол жарықты жағу. Қадыр тағылымы – сол рухани жарықтың мәңгілік сәулесі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы адам және рух ұғымдары*. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Тұрсынбаева А. *Қазіргі қазақ поэзиясындағы адамгершілік идеялар*. – Нұр-Сұлтан: Білім, 2021.
4. Kozhakanova M. T. *Moral Philosophy and Poetic Metaphor in Kazakh Literature*. – Almaty: AEU Press, 2023.
5. Abai Center. *Ethical Literacy in the Context of Modern Education*. – Astana, 2024.

**II БАҒЫТ. ҚАДЫР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ: АДАМГЕРШІЛІК
ТАҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯ БОЙЫНША**

**Қадыр Мырза Әлі шығармалары арқылы оқушылардың рухани
және цифрлық мәдениетін дамыту**

Алмағанбетова Динара Мухитдиновна
«Қадыр Мырза Әлі атындағы № 88 мектеп-лицей» ЖШҚ МКК
Информатика пәнінің мұғалімі

Бүгінгі ақпараттық қоғам жағдайында жастарды тек техникалық сауатты ғана емес, сонымен қатар рухани бай, адамгершілігі жоғары тұлға етіп тәрбиелеу – білім беру жүйесінің басты мақсаты. Осы тұрғыдан алғанда, қазақтың көрнекті ақыны Қадыр Мырза Әлінің шығармалары ұлттық құндылықтар мен адамгершілік идеялардың қайнар көзі болып табылады. Қадыр Мырза Әлі - терең ой мен адамгершілік құндылықтарды ұштастыра білген ақын. Оның шығармалары адам болмысының мәнін, ар-ұят пен адалдық, еңбек пен елдік идеяларын дәріптейді.

Қадыр поэзиясы — терең философиялық ойға, ізгілік пен имандылыққа, отансүйгіштікке толы. Бұл идеяларды қазіргі заманғы информатика сабағына кіріктіру арқылы оқушыларға рухани және цифрлық мәдениетті қатар үйретуге болады. Яғни, әдеби мұра мен технологияны ұштастыра отырып, оқушының ойлау, талдау және шығармашылық қабілеттерін дамыту – заманауи педагогтің басты міндеті.

Қадыр Мырза Әлінің шығармаларында адам болмысы, ар-намыс, адалдық, еңбек, мейірім, отансүйгіштік сияқты ұғымдар кеңінен жырланады. Оның «Адам бол!» өлеңінен бастап «Туған жер», «Қазақ пен қазақ», «Біздің үйдің жапырағы» сынды туындылары – ұлт болмысын танытатын өнегелі дүниелер. Ақын жастарға әрқашан адамгершілік, ізгілік, жауапкершілік секілді қасиеттерді дәріптейді.

Мысалы, оның:

«Адам деген - арлы жан,

Арамдыққа барма, балам!»

деген жолдары жас ұрпаққа тікелей тәлім-тәрбие береді.

Қазіргі оқыту үдерісінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) – оқушылардың танымдық белсенділігін арттыратын тиімді құрал. Информатика пәнінде Қадыр шығармашылығын пайдалану арқылы оқушылар тек техникалық дағды емес, рухани интеллект те қалыптастырады.

Мысалы:

- Мультимедиялық презентация: оқушылар Қадырдың бір өлеңін таңдап, оның мазмұнын бейне, сурет, дыбыс арқылы жеткізулеріне болады.
- Сөз бұлты (word cloud): Python немесе онлайн құралдар көмегімен өлеңдегі жиі кездесетін сөздерден сөз бұлтын құрастыра алады.
- AR/VR көрмелер: Қадыр поэзиясына арналған виртуалды көрме немесе 3D әлем жасауға немесе ақынның туындыларын QR-кодқа енгізіп, смартфон арқылы өлең дауыспен естілетіндей дүние жасауға болады.
- Онлайн викторина немесе тест: Kahoot, Quizizz платформалары арқылы ақын шығармашылығын қайталай алады.
- Веб жоба: Қадыр Мырза Әлінің өмірі мен өлеңдерін қамтитын шағын сайт немесе мобильді қосымша жасауға болады.

Мұндай жобалар арқылы оқушылар информатика пәнінің негізгі ұғымдарын (ақпаратты өңдеу, визуализация, дизайн, кодтау, желілік мәдениет) тәжірибеде қолдана отырып, адамгершілік мазмұнды ақпаратпен жұмыс істеуді үйренеді.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әлінің шығармашылығын информатика сабағына кіріктіру – тек әдеби немесе техникалық тәжірибе емес, бұл – рухани және технологиялық тәрбиенің үйлесімі. Мұндай сабақтар арқылы оқушылар ұлттық мәдениет пен заманауи цифрлық сауаттылықты қатар меңгереді.

Қадыр тағылымы – өткен мен бүгінді, дәстүр мен инновацияны, рух пен технологияны тоғыстыратын алтын көпір. Сондықтан «адамгершілік пен цифрлы мәдениетті» қатар ұстанған тұлға тәрбиелеу – қазіргі мұғалімнің басты миссиясы болуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Күндер-ай. – Алматы: Жазушы, 2003.
2. «Қадыр Мырза Әлі – өмірі мен шығармашылығы». – Stan.kz
3. Электрондық ресурс: Әдеби портал. – adebiportal.kz
4. Электрондық ресурс: Abai.kz – «Қадыр поэзиясының мәңгілік құны».

Қадыр лирикасының сыңғыры бөлек

Ашенова Динара Темирхановна

Кәрім Мыңбаев атындағы №59 мектеп-лицейі ШЖҚ МКК

Аннотация

Мақалада қазақ поэзиясының көрнекті өкілі Қадыр Мырза Әлінің лирикалық шығармаларының көркемдік, идеялық және философиялық ерекшеліктері сараланады. Ақынның шығармаларындағы ұлттық рух, замана келбеті мен адамдық болмыстың тұтастығы талданады. Зерттеу барысында Қадыр лирикасын заманауи әдеби талдау әдістерімен қарастыру, цифрлық және салыстырмалы әдебиеттану тәсілдерін қолдану арқылы жаңа көзқарас ұсынылады.

Түйін сөздер: Қадыр Мырза Әлі, лирика, ұлттық рух, философиялық ой, көркемдік жаңашылдық.

Қазақ әдебиетінде Қадыр Мырза Әлі есімі — ерекше талант пен терең ойдың символы. Ақынның поэзиясы — ұлттық сана мен рухтың көркем көрінісі, адам мен қоғам, уақыт пен тағдыр жайлы толғаныстың айғағы. Оның поэзиясы өмірдің өзінен туындаған шынайылығымен, өткірлігімен және философиялық тереңдігімен ерекшеленеді.

Қазіргі кезеңде Қадыр лирикасын зерттеу өзекті мәселе болып табылады. Өйткені ол шығармашылығында ұлттық идея мен адамзаттық құндылықтарды ұштастырып, қазақтың көркем ой кеңістігін жаңа биікке көтерді. Бұл бағыттағы зерттеу тек әдеби тұрғыда емес, білім беру, мәдениеттану және цифрлық гуманитаристика салалары үшін де маңызды.

1. Қадыр лирикасының идеялық және көркемдік ерекшелігі.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясының басты ерекшелігі — ұлттық рух пен халықтық дүниетанымның поэтикалық бейнеленуі. Ақын өз өлеңдерінде туған жерге, тілге, елдік санаға деген махаббатты терең әрі шынайы жеткізеді. Оның атақты «Мен қазақпын» өлеңі — ұлттың рухани манифесіне айналған туынды. Бұл өлеңде ақын қазақ халқының болмысын, мінезін, тағдырын, тарихын біртұтас поэтикалық бейнеге сыйғыза білген.

Қадыр поэзиясында тілдің бейнелеу қуаты ерекше. Ол метафора, эпитет, теңеу секілді дәстүрлі көркемдік құралдарды жаңа мазмұнмен байытады. Мысалы:

Туған жердің топырағы —
Тұмар болып мойнымда,
деген жолдарда туған жер ұғымы тек географиялық емес, рухани-киелі мәнге ие.

Ақынның тілі қарапайым болғанымен, астары терең. Ол ұлттық рух пен заман шындығын ақындық интуициямен ұштастыра білді. Сондықтан да Қадыр лирикасының сыңғыры бөлек — оның әрбір өлеңі ой мен сезімнің, ұлт пен адамзаттықтың тоғысы. [1, 18 бет]

2. *Зерттеу жұмысының жаңашылдығы.* Қадыр лирикасын талдауда инновациялық әдебиеттану әдістерін қолдануда. Соңғы жылдары әлемдік әдебиеттануда мәтінді цифрлық тәсілдермен талдау (мысалы, мәтіндік жиілік, семантикалық өріс, контекстік карта құру) кеңінен дамуда.

Осы мақалада Қадыр поэзиясының тілдік құрылымын зерттеу үшін мәтіндік талдау технологиясы пайдаланылды. [5, 31 бет]

Мысалы, «Мен қазақпын», «Ана тілім», «Ар» секілді өлеңдерінен жасалған цифрлық модель нәтижесінде жиі кездесетін ұғымдар — жер, тіл, ар, халық, уақыт, адам — ақын шығармашылығындағы өзек ұғымдар жүйесін айқындады. Бұл әдіс Қадыр поэзиясының философиялық және ұлттық мазмұнын сандық тұрғыда дәлелдеуге мүмкіндік береді.

Жаңашыл бағыттардың бірі — Қадыр лирикасын интерпретациялық (түсіндіру) және семиотикалық тұрғыдан қарастыру. Ақынның әрбір образы — символдық сипатта. Мысалы, жер — ұлттың жаны, уақыт — тағдырдың өлшемі, адам — жауапкершілік пен ардың иесі.

Сонымен қатар, Қадыр шығармашылығын оқу үдерісінде интерактивті карта, визуалды сөз бұлттары (word cloud) сияқты технологияларды қолдану арқылы студенттердің қызығушылығын арттыру тәжірибесі оң нәтиже берді. Бұл ақын лирикасын тек оқып қана қоймай, көріп, сезініп, талдап түсінуге мүмкіндік береді. [2, 22 бет]

3. Өзектілік және тәжірибелік маңызы

Қадыр лирикасын қазіргі білім беру мен мәдениет кеңістігінде қолданудың өзектілігі зор.

Біріншіден, оның өлеңдері ұлттық тәрбиенің рухани негізін қалайды. Ақын жырлары арқылы жастардың туған жерге, ана тіліне, отаншылдыққа деген ұлтжандылық сезімі жандана түседі.

Екіншіден, Қадыр поэзиясы философиялық тереңдігімен ерекшеленеді, бұл шығармаларды жоғары оқу орындарында «Қазақ әдебиетінің философиялық бағыттары» пәнінде тәжірибелік талдау нысаны ретінде қолдануға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, бұл зерттеу нәтижелері әдебиет сабағында жаңа әдіс-тәсілдерді енгізу арқылы тиімділігін дәлелдеді. Мысалы:

- Өлеңді мәтіндік карта арқылы талдау әдісі;
- Ақынның идеяларын топтық пікірталас пен шығармашылық эссе арқылы ашу;
- Қадырдың бейнелік жүйесін диаграмма және семантикалық өріс кестесімен көрсету.

Бұл тәсілдер оқушылардың әдеби талдау, логикалық ойлау және поэтикалық тіл сезімін дамытуда тиімді нәтиже берді.

Ақынның лирикасы арқылы:

- ұлттық сана мен тіл мәдениетін дамытуға үлес қосуға болады;
- жастардың рухани дүниетанымын қалыптастыруда әдеби-патриоттық тәрбие құралы ретінде қолдануға мүмкіндік бар;
- оқу үдерісінде интерактивті әдеби талдау, поэзияны визуализациялау, мәтіндік карта әдістерін енгізуге негіз қалайды.

Осы тұрғыдан алғанда, зерттеу нәтижелері білім беру жүйесінде, әдебиет пәнін оқытуда және әдеби шығармашылық үйірмелерінде практикалық қолданысқа жарамды.

3. Тәжірибелік маңыздылық

Зерттеу нәтижелері негізінде:

- мектеп және жоғары оқу орындарында Қадыр поэзиясын оқытуда жаңа әдістемелік үлгі жасалды;
- студенттер мен мұғалімдерге арналған «Қадыр лирикасын цифрлық талдау» тренингтері өткізілді;
- ақын шығармаларын оқу кезінде интерактивті карталар мен тақырыптық сөз бұлттары (word cloud) пайдаланылды.

Бұл тәжірибе қатысушылардың әдеби мәтінді түсіну және талдау дағдыларын арттыруға, сонымен қатар қазақ поэзиясын заманауи технологиялармен ұштастыруға мүмкіндік берді. [3, 18 бет]

Қадыр Мырза Әлі лирикасының сыңғыры бөлек болуы — оның шығармаларындағы ұлттық рух, философиялық тереңдік және көркемдік даралықтың үйлесімінде.

Ақын өлеңдері — қазақ поэзиясының биігін көрсететін рухани құндылық.

Зерттеу нәтижелері Қадыр шығармашылығын тек әдеби тұрғыдан емес, инновациялық және педагогикалық бағыттарда қолдануға мүмкіндік берді.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы — өткен мен бүгінді, дәстүр мен жаңашылдықты тоғыстырған мәңгілік лирика. Оның шығармалары қазіргі және келер ұрпаққа рухани бағдар, ұлттық сана көзі бола береді. [4, 38 бет]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырза Әлі Қ. Ой орманы. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Қирабаев С. Қазақ поэзиясы және дәуір. – Алматы: Білім, 2001.
3. Әбдікәкімов Т. Қадыр Мырза Әлі поэзиясының көркемдік жүйесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2012.
4. Иманғазы А. Қазіргі қазақ поэзиясындағы ұлттық код мәселесі. – Астана, 2020.
5. Құлымбетова Г. Қадыр поэзиясының танымдық ерекшелігі. – «Қазақ әдебиеті және мәдениет» журналы, №3, 2021.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы арқылы оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастыру

*Амандыкова Назгүл Қанжарбаевна, Астана қаласы,
17 мектеп-гимназиясы, қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі*

Бұл мақалада қазақ әдебиетінің классигі Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын орыс тілінде білім алатын оқушыларға оқыту арқылы рухани-адамгершілік құндылықтарды дамыту жолдары қарастырылады. Автор заманауи педагогикалық әдістер мен инновациялық технологияларды қолдану тәжірибесімен бөліседі.

Негізгі бөлім

Қадыр Мырза Әлі — қазақ халқының рухани дүниесіне өлшеусіз үлес қосқан ақын, ұлттың ой-санасын тәрбиелеген тұлға. Оның шығармалары

ұлттық болмыс, адамгершілік, имандылық, отансүйгіштік тақырыптарын кеңінен қамтиды.

Қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеті — оқушының жан дүниесін байыту, ұлттық сана-сезімін ояту және рухани-адамгершілік қасиеттерді дарыту. Әсіресе орыс сыныптарында қазақ әдебиетін оқыту барысында бұл мақсат ерекше мәнге ие. Әдебиет сабағы арқылы оқушылар тек тіл үйреніп қана қоймай, халықтың дүниетанымын, мәдениетін, мінезін таниды.

Қадыр поэзиясы осы тұрғыдан үлкен тәрбиелік мәнге ие. Мысалы, «Адам бол!» өлеңінде жас ұрпаққа адамдықтың, адалдықтың, жауапкершіліктің маңызы айтылады. Ал «Мен қазақпын» өлеңі — ұлт рухының символы, ол оқушыға өз ұлтына мақтаныш сезімін ұялатады.

Сабақтарда ақын шығармашылығын тиімді оқыту үшін келесі инновациялық әдістер қолдануға болады:

«Өлеңді сезіну» әдісі – оқушылар өлеңді оқып, өз әсері мен түсінігін бөліседі; «Құндылықтар картасы» – шығармадан алынған адамгершілік идеяларды талқылап, постерге бейнелеу; «Интерактивті талдау» – Padlet, Kahoot, Quizizz сияқты цифрлық құралдар арқылы өлең мазмұнын бекіту; «Шығармашылық жоба» – «Қадыр мұрасы» атты бейнебаян немесе эссе жазу.

Бұл әдістер оқушылардың ойлау белсенділігін арттырып, әдебиетке деген қызығушылығын күшейтеді. Ең бастысы — олардың жүрегінде мейірім, ар-ождан, намыс, отансүйгіштік сезімдерін оятады.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясын оқытудағы жаңа идеялар және функционалдық сауаттылықты дамыту жолдары

Қазіргі білім берудің басты мақсаты – оқушыны өмірде қолдана алатын біліммен қамтамасыз ету. Бұл бағытта функционалдық сауаттылық пен PISA зерттеулерінің талаптары маңызды рөл атқарады. Қазақ әдебиеті пәнінде Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын пайдалана отырып, оқушылардың сыни ойлауын, талдау, салыстыру, аргументтеу дағдыларын дамытуға болады.

1. Функционалдық сауаттылықты дамыту әдістері

Қадыр поэзиясын тек жаттау емес, өмірмен байланыстыру — басты мақсат. «Өлеңнен өмірге» әдісі – оқушылар өлең жолдарын қазіргі өмірмен байланыстырып, қандай құндылық өзекті екенін дәлелдейді. «Кейс талдау» – өлең мазмұнына сәйкес өмірлік жағдаят беріліп, оқушылар шешім қабылдау арқылы ақын ойын өмірмен ұштастырады. «Салыстырмалы талдау» – Қадырдың өлеңін басқа автордың шығармасымен салыстыру, оқушының бағалау және пікір айту қабілетін дамытады. «Құндылық кодтары» әдісі – әр өлеңнен мейірім, жауапкершілік, намыс, адалдық сияқты құндылықтарды тауып, постер түрінде ұсыну.

2. PISA форматына бейімделген тапсырмалар үлгісі

Қадыр өлеңдері оқушыларды мәтінді терең түсінуге және нақты дәлелмен жауап беруге үйретеді. Мысалы, «Мен қазақпын» өлеңін талдауда:

Тапсырма 1: Өлеңдегі ұлттық бейнелерді анықта және олардың мәнін түсіндір. Тапсырма 2: Ақынның «Мен қазақпын, мың өліп, мың тірілген»

жолындағы ойды қазіргі заманмен байланыстырып түсіндір. Тапсырма 3: Бұл өлең қазіргі жас ұрпаққа қандай рухани күш береді? Өз көзқарасыңды дәлелде. Бұл тапсырмалар оқушыны талдау, дәлелдеу, мәтін мен өмір арасындағы байланысты табуға бағыттайды.

3. Инновациялық әдістер мен жаңа идеялар

Қадыр Мырза Әлі поэзиясын оқытуда келесі әдіс-тәсілдер тиімді нәтиже береді: «Кері байланыс дөңгелегі» – оқушылар өлеңнен не үйренгенін, өз өміріне қандай ой түйгенін жазады; «QR талдау» – әр топқа QR-код арқылы ақынның бейнесі, цитаталары немесе сұрақтар беріледі; «Саналы оқу» (Visible Thinking) әдісі – «Көрдім – ойландым – білдім» стратегиясы арқылы оқушы ой қорытады; «Mind map» (ақыл картасы) – өлеңнің құрылымын, тақырыптық желісін, негізгі ойды визуалды түрде бейнелейді; «Дәлелді пікір» (Claim–Evidence–Reasoning) моделі – әр оқушы өз пікірін өлең жолымен дәлелдеп, логикалық қорытынды жасайды.

Қорытынды

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы — ұлттық рух пен адамгершіліктің мектебі. Ақынның әрбір жолы оқушының ішкі әлеміне әсер етіп, жақсы мен жаманды ажыратуға үйретеді. Мұғалім ретінде біздің міндетіміз — осы рухани байлықты заманауи тәсілмен жеткізіп, әр баланың жүрегіне ізгілік дәнін егу.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қадыр Мырза Әлі. Өлеңдер мен поэмалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2010.
2. ҚР Білім беру стандарты. – Астана, 2023.
3. Тәжібаев Ә. Қазақ поэзиясының даму арналары. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
4. Интернет көзі: www.kazneb.kz
5. Қадыр Мырза Әлі. «Иірім». – Алматы: Жазушы, 1998.
6. Қадыр Мырза Әлі. «Қазақтарым менің». – Алматы: Ана тілі, 2003.
7. Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту тұжырымдамасы. – Астана, 2016.
8. «PISA халықаралық зерттеуінің нәтижелері және функционалдық сауаттылықты дамыту бағыттары». – ҚР БҒМ, 2023.
9. Жұмабекова, Ш. Қазақ әдебиетін оқытуда жаңа технологиялар мен әдіс-тәсілдер. – Алматы: Рауан, 2020.
10. Әбдікерімова, Г. Оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастыру жолдары. – Педагогика журналы, №4, 2022.

Ұлттық рух пен технологиялық жаңғыру тоғысында: Қадыр тағылымын Gen-Z ұрпағына жеткізу

*Әділбай Дарига Сүлейменқызы, қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
Директордың оқу-тәрбие орынбасары, Шымкент қаласының білім
басқармасының «№91 жалпы орта білім беретін мектебі» коммуналдық
мемлекеттік мекемесі*

XXI ғасыр – адамзат өркениетінің жаңа даму белесі. Ақпараттық технологияның күрт дамуы қоғам өмірінің барлық саласына әсер етті. Бүгінгі жастар – Gen-Z ұрпағы – цифрлық кеңістікте дүниеге келіп, ақпаратты көз ілеспес жылдамдықпен қабылдайтын, визуалды бейнелеуге бейім, заманауи ойлау стиліне ие буын. Алайда олардың рухани құндылықтарға, ұлттық тамыр мен мәдениетке қызығушылығы әлсіреп бара жатқаны байқалады [1, 23 б.].

Осы орайда қазақ руханиятының алтын қазығы саналатын Қадыр Мырза Әлі мұрасын жаңаша тәсілмен насихаттау – педагогикалық және мәдени миссия болып табылады. Қадыр поэзиясындағы адамгершілік, намыс, ар, еңбек, ұлттық рух секілді ұғымдар бүгінгі жастардың дүниетанымын тәрбиелеуде ерекше орын алады. Ақынның шығармашылық әлемін технологиялық жаңғырумен ұштастыру – ұлттық рухты жаңа формада сақтаудың тиімді жолы [2, 45 б.].

1. Қадыр тағылымының рухани өзегі

Қадыр Мырза Әлі – ұлттың ар-ожданын жырлаған қаламгер. Оның өлеңдеріндегі идеялар адам болмысының терең қабаттарына үніледі. Ақынның «Адам бол!» қағидасы – адамгершіліктің темірқазығы. Ол өз туындыларында қоғам мен жеке тұлғаның үйлесімін іздеді, моральдық таңдаудың, жауапкершілік пен намыстың мәнін ашты [3].

Мысалы, ақынның «Мен халқымның жүрегінен жаралғам...» жолдары ұлттық бірегейлік пен рухани тамырдың мызғымас тұғырын бейнелейді. Бұл ой бүгінгі цифрлық дәуірде де өзектілігін жойған жоқ. Gen-Z ұрпағы үшін Қадырдың сөзі – адамдық пен ізгіліктің кодын сақтап тұрған рухани бағдар.

2. Gen-Z ұрпағы және технологиялық өріс

Бүгінгі мектеп оқушысы мен студент ақпараттың тұтынушысы ғана емес, оның авторы да. Олар TikTok, YouTube, Instagram сияқты платформалар арқылы өз ойын визуалды түрде жеткізеді. Сондықтан ұстаздың міндеті – әдебиеттің рухын осы цифрлық кеңістікке көшіру, яғни Қадыр мұрасын жаңа медиамен үйлестіру [4, 31 б.].

Мысалы:

- Padlet платформасында оқушылар «Қадыр сөзі – менің өмірлік ұстанымым» атты қабырға жасап, сүйікті шумақтарын иллюстрациялайды;
- Kahoot немесе Quizizz арқылы Қадыр шығармаларындағы бейнелер мен метафораларды талдайды;
- Canva-да ақын өлеңдері бойынша визуалды постерлер немесе комикстер жасайды;
- AI құралдары (мысалы, ChatGPT, Gemini) арқылы Қадыр өлеңдерінің астарлы мағынасын интерпретациялап, өз пікірлерін цифрлық талдау форматында ұсынады.

Бұл әдістер оқушының аналитикалық және шығармашылық қабілетін дамытады, ал рухани мазмұнды қабылдау процесін заманауи деңгейге көтереді.

3. Ұлттық рух пен технологиялық жаңғырудың сабақтастығы

Білім берудегі технологиялық жаңғыру рухани мұрадан бас тарту емес, керісінше оны жаңаша танытуға мүмкіндік береді. Цифрлық әдістер арқылы Қадыр тағылымын оқыту — ұлттық дүниетанымды жаңа форматта ұсыну тәсілі. Мысалы, «Digital Poetry» жобасы аясында оқушылар ақынның өлеңін бейнефильм түрінде түсіріп, оған өз әуездік немесе графикалық өңдеулерін қосады. Бұл тек техникалық дағды емес, мазмұнды ұғыну әрекеті. «AI-literacy» сабағында жасанды интеллектке Қадыр шығармашылығындағы негізгі құндылықтарды талдату арқылы оқушылар этикалық ойлау мен мәдени контексті түсінеді [5].

Технология мұнда мақсат емес – құрал. Мақсат – ұлттық рухты жаңа формада ұсыну. Қадыр Мырза Әлі мұрасы цифрлық медианың көмегімен Gen-Z тілінде сөйлей алғанда ғана ол өшпейді.

Қазақ әдебиетінің классигі Қадыр Мырза Әлі мұрасы – ұлттық рухтың биік айнасы. Бүгінгі қоғамда осы рухты Gen-Z ұрпағына жеткізудің тиімді жолы – инновациялық педагогика мен технологиялық мәдениетті ұштастыру.

Қадыр тағылымы – адамдық пен ардың символы. Ал оны жаңа ұрпаққа жеткізу – ұстаздың жүрек ісі.

Технологиялық жаңғыру жағдайында рухани сабақтастық үзілмей, қайта жаңғыруы тиіс. Сол кезде ұлттық код сақталып, Қадыр сөзі жаңа заманның цифрлық кеңістігінде де өмір сүре береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Лұқманова А. *Қазақ руханияты және поэзиядағы адамгершілік идеялар*. – Нұр-Сұлтан: Білім, 2020.
4. Kozhakanova M. T. *National Poetics and Digital Pedagogy: Integration Experience*. – Almaty: AEU Press, 2023.
5. Caffee N. *Teaching Ethics and Culture through Digital Poetry*. – London: Routledge, 2024.

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ МӘТІНДІ МЕНГЕРТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

(Қ. Мырза Әлінің «Табиғат – жаратылыс пернесі» өлеңі негізінде)

*Битемір Айнаш Бескемпірқызы, «Қ.Қайсенов атындағы №27 мектеп-лицейі»
ШЖҚ МКК*

Қазіргі таңда қазақ тілі мен әдебиеті пәні тек тілдік білім берудің құралы ғана емес, оқушылардың рухани дамуына, ұлттық құндылықтарды сезінуіне және шығармашылық ойлау қабілетін жетілдіруге бағытталған маңызды салаға айналды. [3]

«Қазақ тілі мен әдебиеті» пәндерін оқытуда жасанды интеллектіні енгізу – білім мазмұнын жаңғыртып, білім алушылардың тіл мен әдебиетке деген қызығушылықтарын туғызып, қабілеттерін дамытуға бағытталады. [1]

Білім беру жүйесінде дәстүрлі сабақ түрлерімен қатар, заманауи ойын және цифрлық технологияларды біріктіріп қолдану – оқушылардың оқу үдерісіне қызығушылығын арттыратын, белсенді қатысуына ықпал ететін жаңа әдістемелік бағыт болып отыр. [2]

Осы тұрғыда 5-сыныпта өткізілген Қадыр Мырза Әлінің «Табиғат – жаратылыс пернесі» өлеңі бойынша сабақ үлгісі – әдеби шығарманы жасанды интеллект құралы мен ойын технологиясы арқылы оқытудың тиімді жолын көрсететін тәжірибелік мысал болып табылады.

Тақырып бойынша берілген оқу мақсаты – 5.3.3.1 фольклорлық және шағын көлемді көркем шығармаларды түсініп, тақырыбын анықтау. Сабақтың мақсаты – көркем мәтінді түсініп, оның тақырыбын анықтау. [1]

Сабақтың өзектілігі – қазіргі замандағы цифрлық оқыту құралдарын қазақ тілі мен әдебиеті сабағына кіріктіру арқылы оқушы белсенділігін арттыру, әдеби мәтінді ойын түрінде қабылдауға мүмкіндік беру. Бүгінгі оқушылар ақпараттық дәуірде өмір сүргендіктен, оларды қызықтыратын құрал – цифрлы платформалар мен ойын түріндегі тапсырмалар. Сондықтан сабақ барысында «Genimi» мобильді жасанды интеллект қосымшасы, «Educaplay», «Umaigra» цифрлы ойын платформалары қолданылады.

Сабақ үш негізгі кезең бойынша ұйымдастырылды: Қызығушылықты ояту кезеңінде Қадыр Мырза Әлінің өмірі мен шығармашылығына қатысты жасанды интеллект құралы болып табылатын «Educaplay» ойын платформасында құрастырылған (ЖИ өзі берілген мәтін бойынша автоматты түрде 1-2 минутта жасаған) он сұрақтан тұратын тест сұрақтарына жауап беруді білім алушылар телефон арқылы орындап, өз білімдерін тексереді.



1-сурет. «Educaplay» (ЖИ) ойын платформасы

«Пазл» интербелсенді әдісі арқылы жетекші сұрақтарға жауап беріп, сабақтың тақырыбын болжайды. Бұл кезеңде білім алушылар өз ойларын еркін жеткізіп, бір-бірінің пікірін тыңдауға үйренеді. Мұғалім жаңа сөздердің мағынасын түсіндіріп, сабақ соңында ойын арқылы бекіту жұмысы жасалатынын ескертеді. Бұл тәсіл оқушылардың есте сақтау қабілетін арттырды. Оқылым дағдысының «Шын/жалған» интербелсенді әдісі үлкен экранда көрсетіліп, ауызша жауап беру арқылы өлең мазмұнын түсіну деңгейі тексеріледі. Бұдан соң «Тақырып пен ой» әдісі қолданылып, оқушылар өлеңнің тақырыбы мен негізгі идеясын анықтап, арнайы кестеге жазады. Білім алушылар өз ойларын дәлелдеп, пікір алмасады. Одан кейін «Genimi»

мобильді жасанды интеллект қосымшасы арқылы өлеңнің тақырыбы мен идеясын өз жауаптарымен салыстырады. Салыстыру жұмысында ойларын ортаға салып, пікірлерін білдіреді.



2-сурет. «Genimi» мобильді жасанды интеллект қосымшасы

Сабақ соңында білім алушылар «Umaigra» платформасындағы «Умаус планетасы» ойыны арқылы жаңа сөздерді мағынасымен сәйкестендіреді.



3-сурет. «Umaigra» платформасындағы «Умаус планетасы» ойыны

Бұл кезеңде оқушылардың лексикалық білімдері мен есте сақтау дағдылары бағаланады. Сабақ соңындағы «Толған ай мен солған ай» деп аталатын рефлексияда білім алушылар интербелсенді тақтада «түсіндім» (толған ай) және «түсінбедім» (солған ай) деген жауаптарды таңдау арқылы өз ойларын білдіреді.

Сабақтың жаңашылдығы – дәстүрлі әдеби талдауды заманауи жасанды интеллект құралдары және ойын технологиясымен ұштастыруында. ЖИ және ойын құралдары арқылы білім алушылар өзара бәсекеге түсіп, қызығушылықпен талдау жасады. Мұғалім бұл сабақта жетекші, бағыттаушы рөлде болды, ал білім алушылар белсенді ізденушілерге айналады.

Қолданылған әдістер мен цифрлық құралдар: «Eduscarlay» ойын құралы – үй тапсырмасын тексеру мен білімді бекіту; «Пазл» әдісі – тақырыпты болжау; «Шын/жалған» ойыны – мәтін мазмұнын меңгеру деңгейін анықтау; «Тақырып пен ойды тап» – тақырып пен идеяны ашу; «Genimi» мобильді жасанды интеллект қосымшасы – өз жұмысын салыстыру; «Umaigra» ойын платформасы – сөздік қорды дамыту. Бұл тәсілдер білім алушылардың оқылым, тыңдалым, айтылым және жазылым дағдыларын қатар дамытады.

Қазіргі таңда экологиялық мәдениетті қалыптастыру және туған жер табиғатына жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеу – білім берудің маңызды бағыттарының бірі. Жаһандық жылыну, табиғи ресурстардың сарқылуы сияқты экологиялық мәселелер аясында білім алушыларда табиғатты қорғау санасын қалыптастыру – ғылыми әрі практикалық тұрғыда өзекті міндет.

Қадыр Мырза Әлінің «Табиғат – жаратылыс пернесі» өлеңін оқыту арқылы білім алушылардың табиғатты тану қабілетін арттырып қана қоймай, олардың эстетикалық талғамын, экологиялық сауаттылығын дамытуға

болады. Бұл сабақта қолданылған әдіс-тәсілдер (интерактивті платформалар, цифрлы ойын элементтері, шығармашылық тапсырмалар) оқушылардың белсенділігін арттырып, мәтінді талдауға ғылыми-зерттеушілік тұрғыдан қарауға мүмкіндік береді.

Практикалық тұрғыдан бұл сабақ моделі: оқушылардың тілдік дағдыларын (тыңдау, сөйлеу, жазу) кешенді дамытуға; экологиялық тәрбие беруде көркем әдебиетті тиімді қолдануға; цифрлық технологияларды (Educaplay, Umaigra, Genimi т.б.) сабақ процесіне кіріктіруге; тіл мен әдебиет және жаратылыстану мазмұнын пәнаралық байланыста меңгертуге бағытталған.

Сабақ соңындағы мониторинг көрсеткіштері төмендегідей нәтиже көрсетті: 85% оқушы мәтінді толық түсінген; 90% жаңа сөздерді мағынасымен сәйкестендірген; 80% өлеңнің тақырыбы мен негізгі ойын дәл анықтаған. Білім алушылардың көпшілігі сабақтың қызықты және есте қаларлық болғанын атап өтеді. Бұл көрсеткіштер жасанды интеллект және ойын құралдарын пайдалану – білім алушының белсенді танымдық әрекетін қалыптастыратынын дәлелдейді.

Сабақ барысында цифрлық құралдар мұғалімге уақытты үнемдеуге, әр білім алушының жеке нәтижесін бағалауға және сабақ мазмұнын интербелсенді етуге мүмкіндік береді. Әдеби шығармаларды оқытуда ойын элементтерін жиі пайдалану білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Өзіндік бағалау мен рефлексияны енгізу арқылы білім алушылар өз оқу нәтижесін бағалауға дағдыланады.

Білім алушылардың оқу жетістіктері мен белсенділік көрсеткіштері сабақтан кейінгі «Бағалау тақтасы» әдісімен жалғасады. Мұғалім мен білім алушы арасындағы кері байланыс сабақтың тиімділігін арттырды. Осылайша, тәжірибелік деректер мен оқушылардың пікірлері бұл сабақ үлгісінің ғылыми-тәжірибелік тұрғыда тиімді екенін дәлелдейді.

Қадыр Мырза Әлінің «Табиғат – жаратылыс пернесі» өлеңін ойын және цифрлық технологиялар арқылы оқыту – тек әдеби мәтінді меңгертудің тәсілі ғана емес, сонымен қатар оқушылардың табиғатқа сүйіспеншілігін, рухани құндылықтарға көзқарасын және шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған тиімді тәжірибе.

Ойын арқылы оқыту технологиясы – оқушылардың оқу мотивациясын арттырумен қатар, білімді өмірмен байланыстыра алуға мүмкіндік береді.[3] Осы бағыттағы тәжірибелерді кеңейту, заманауи платформаларды әдістемелік тұрғыдан дұрыс қолдану – қазіргі педагогтардың басты міндеттерінің бірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «2025-2026 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептерінде білім беру процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА.– Астана, 2025

2. Жұмабаева Ә. Ойын арқылы оқыту технологиясы: әдістемелік нұсқаулық.–ІІ. Алтынсарин атындағы ҰБА. – Нұр-Сұлтан, 2020.
3. Қараев Ж. Ойын технологиясын қолдану арқылы оқушылардың белсенділігін арттыру. Білім. – Алматы, 2018.

Қадыр шығармашылығы: адамгершілік тағылым және заманауи технология

Қабылбекова Сауле Жанабаевна, Астана қаласы, Кәрім Мыңбаев атындағы «№59 мектеп-лицейі» ШЖҚ МКК

Қазіргі қоғамда рухани-адамгершілік құндылықтардың әлсіреуі, ақпарат ағынының шамадан тыс көптігі, жас ұрпақтың ұлттық негіздерден алыстауы секілді мәселелер күн тәртібінен түспей отыр. Осындай жағдайда көркем әдебиеттің, әсіресе қазақ поэзиясының классигі Қадыр Мырза Әлі шығармашылығының әлеуетін қайта қарап, оны жаңаша әдістермен ұсынудың маңызы артып келеді.

Адамгершілік пен ұлттық сана мәселесін терең қозғаған Қадыр туындылары – жас ұрпақ тәрбиесіне таптырмас құрал. Бұл мақалада ақын шығармашылығын заманауи технологиялар арқылы оқыту, тарату және адамгершілік тәрбиеге пайдалану әдістері ұсынылып, олардың тиімділігі мен тәжірибелік құндылығы талданады.

Қадыр шығармашылығын оқытудың дәстүрлі тәсілдері (кітап оқу, мәнерлеп оқу, шығарма жазу) өз тиімділігін толық жоғалтпаса да, қазіргі Z және Alpha ұрпақтарының қабылдау ерекшеліктеріне сай жаңаша ұсыну қажеттігі туындап отыр. Осы мақалада ұсынылып отырған жаңашыл әдіс – QR-код технологиясы мен мультимедиялық платформалар арқылы Қадыр поэзиясын визуалды және аудиалды түрде ұсыну.

Қадыр шығармаларынан алынған өлең жолдарын постерге айналдыру, әр постерге QR-код орналастыру. Кодты сканерлегенде оқушы өлеңнің бейнебаянын, аудиооқылымын немесе интерактивті тапсырмасын аша алады.

Augmented Reality (AR) технологиясын пайдалану арқылы оқушы смартфон көмегімен Қадыр өлеңіне байланысты көріністі 3D форматта көре алады. Мысалы, «Отан», «Ана тілі», «Қазақ тілі» өлеңдеріндегі идеялар визуалды бейнеленеді.

Мектепшілік «Қадыр әлемі» бұрышы жобасы – әр аптада жаңа өлең, QR-кодпен толықтырылған ақпараттық тақта, интерактивті тапсырма.

Бұл әдістер оқушыны тек оқырман ретінде емес, белсенді ізденуші, зерттеуші ретінде қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырып, заманауи технологияны пайдалы бағытта қолдануға жол ашады.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы адамгершілік құндылықтарды насихаттаудың қуатты құралы бола отырып, қазіргі таңда мынадай маңызды мәселелерді шешуге ықпал ете алады:

- Жасөспірімдер арасында мейірімділік, отансүйгіштік, тілге құрмет, үлкенге ізет сынды қасиеттердің төмендеуі – Қадырдың өлеңдері бұл қасиеттерді көркем тілмен жеткізеді.

- Мектеп оқушыларының кітап оқуға қызығушылығының төмендеуі – интерактивті әдістер бұл қызығушылықты арттыруға ықпал етеді.

- Мұғалімдердің шығармашылық жұмысқа уақыт тапшы болуы – QR-код, AR құралдары арқылы дайын ресурстарды қолдану мұғалім жұмысын жеңілдетеді.

Қадыр шығармашылығын заманауи технологиялармен ықпалдастыра отырып ұсыну – әдебиеттің тәрбиелік әлеуетін күшейтеді. Бұл тәсіл баланың ішкі әлеміне әсер ететін көркем сөз бен цифрлық құралдың синтезі ретінде заманауи педагогика үшін құнды құрал бола алады.

Сабақ барысында «Қадыр шығармашылығын цифрлық форматта оқыту» атты шағын жоба жүргізілді. Жоба аясында:

- 9-11 сынып оқушыларына Қадырдың 10 өлеңі таңдалып, әр өлеңге байланысты QR-код арқылы аудио және бейне ресурстар әзірленді;

1- ай ішінде оқушылардың әдебиет пәніне қызығушылығы мен қатысу белсенділігі 45%-ға артқаны байқалды;

- Мұғалімдер мен ата-аналар арасында рефлексиялық сауалнама жүргізіліп, 90% қатысушы бұл әдісті оң бағалады;

Бұл – Қадыр шығармашылығының тәрбиелік қуатын арттырып, оны қазіргі ұрпаққа түсінікті тілмен жеткізудің нақты мысалы. Мұндай әдістер әдебиетті тәжірибемен ұштастырып, оқушының функционалдық сауаттылығын дамытады.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – адамгершілік тәрбиенің қайнар көзі. Бұл мұраны қазіргі ұрпаққа жеткізуде жаңа технологиялық шешімдер мен әдістерді қолдану – заман талабы. QR-код, AR, мультимедиа сияқты құралдар арқылы Қадыр поэзиясын заманауи оқушы санасына жақындатуға болады.

Аталған әдіс-тәсілдер тәжірибе жүзінде оң нәтиже көрсетіп отыр. Демек, бұл тәсілдер білім беру жүйесіне енгізуге ұсынылатын тиімді, жаңашыл, өзекті құралдар қатарына жатады.

Қазақ әдебиетін жаңаша ұсыну – рухани болмысымызды сақтаудың кепілі. Қадыр поэзиясы мен технология синтезі – соның нақты дәлелі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Қазақтың Қадыры*. – Алматы: Жазушы, 2001. – 304 б.
2. Алдабек Н. *Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлттық идея көріністері* // «Қазақ тілі мен әдебиеті» журналы. – 2017. – №2. – Б. 25–29.
3. Мырзабекова Л. *Қадыр Мырза Әлі шығармашылығындағы адамгершілік идеялар* // «Білім – Образование» ғылыми-әдістемелік журналы. – 2020. – №1. – Б. 45–48.

4. Төлегенова Г. *Қазіргі білім беру жүйесінде мультимедиялық технологияларды пайдалану* // «Білім берудегі инновациялар» ғылыми журналы. – 2021. – №4. – Б. 58–62.

ҚАДЫР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ: АДАМГЕРШІЛІК ТАҒЫЛЫМ ЖӘНЕ «АДАЛ АЗАМАТ» ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ

Казбекова Назгул Тулемисовна, Астана қаласы әкімдігінің «№ 47 мектеп-гимназия» КММ

Қазақ халқының рухани қазынасына өшпес із қалдырған тұлғалардың бірі – Қадыр Мырза Әли. Оның шығармашылығы – елдік рухты, адамдық болмысты, ізгілік пен әділдікті жырлаған мәңгілік мектеп. Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – рухани бай, ұлттық құндылықтарға адал, парасатты азамат тәрбиелеу. Осы орайда, Қадыр Мырза Әли шығармаларының тәрбиелік әлеуетін «Адал азамат» жобасымен ұштастыру – ерекше мәнге ие.

Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы – адамның ішкі әлеміне, ар мен ұятқа, адалдық пен әділдікке негізделген.

Ақынның: «Адам деген – ардың ісі,

Арсыз өмір – жардың түсі», — деген жолдары — адал азамат бейнесінің поэтикалық формуласы.

Қадыр үшін адалдық – адамның ең биік қасиеті, азаматтық тұлғаның өзегі. Оның «Адам», «Ұят», «Ар», «Туған жер» тақырыптарындағы өлеңдері – бүгінгі жас ұрпаққа әділ болу, еңбексүйгіштік, жауапкершілік сынды қасиеттерді үйрететін тағылым мектебі.

«Адал азамат» – қазіргі қазақстандық қоғамның тәрбие тұжырымдамасындағы маңызды бағыт. Бұл бағдарлама жастарды адал еңбек етуге, әділ шешім қабылдауға, ар-намыс пен жауапкершілікті жоғары қоюға баулиды.

Қадыр Мырза Әлидің мұрасы осы құндылықтардың көркем бейнесін ұсынады.

Мысалы, ақын былай дейді:

«Жақсы адам болу қиын іс,
Бірақ одан асқан биік жоқ».

Бұл өлең жолдары — адал азамат болудың рухани өлшемі. Қадыр поэзиясы жас ұрпақтың бойында адамгершілік иммунитетін, рухани тұрақтылықты қалыптастырады.

Қазіргі уақытта «Адал азамат» идеясын қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында жүзеге асыру үшін ақпараттық технологияларды қолдану тиімді:

- *Интерактивті презентациялар мен викториналар:* Қадыр өлеңдеріндегі адалдық, ар-ождан, намыс тақырыбы бойынша Kahoot, Wordwall платформаларында ойындар жасау;

- *Бейнежоба*: «Мен Қадыр айтқан адал азаматпын» атты оқушылардың бейнежазбалар байқауы;
 - *Мобильді көрме немесе QR-поэзия*: мектеп дәлізінде QR-код арқылы Қадырдың адалдық туралы өлеңдерін оқу мүмкіндігі;
 - *Челлендж*: #АдалАзамат_ҚадырданТағылым — оқушылар Қадырдың бір нақыл сөзін жаттап, өз өмірлік ұстанымымен байланыстырады.
 - «Қадыр стилінде «Адал азамат» туралы төрт жол өлең жаз».
- ИИ генераторы бастапқы жол ұсынады, ал оқушы өз нұсқасын жетілдіреді. Мақсаты: оқушыларды поэтикалық тілге, стильге еліктеу арқылы үйрету. Нәтиже: шығармашылық еркіндік, тіл байлығы дамиды.

Мұндай жұмыстар оқушылардың тілге, әдебиетке деген қызығушылығын арттырып, оларды адал, әділ, жауапты тұлға болуға ынталандырады.

Қадыр Мырза Әлидің шығармашылығы – адамгершілік пен адалдықтың көркем айнасы. Оның поэзиясы жастарды шынайылыққа, еңбексүйгіштікке, әділдік пен елге адал қызмет етуге тәрбиелейді. «Адал азамат» жобасының негізгі идеясы – рухани бай, парасатты, отансүйгіш тұлға қалыптастыру болса, Қадырдың мұрасы осы идеяның әдеби негізі бола алады. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі ретінде менің мақсатым – Қадыр шығармалары арқылы оқушының жүрегіне адалдық пен адамгершілік дәнін себу, ал технология – сол дәннің өсуіне мүмкіндік беретін құрал. Қадыр Мырза Әлидің мұрасын жасанды интеллект құралдарымен ұштастыру – бұл әдебиетті тек оқулықтағы мәтін емес, тірі, сезімге әсер ететін, заманауи, шабыт беретін кеңістікке айналдыру. Ал «Адал азамат» идеясы – осы кеңістіктегі басты рухани бағдар, адамның ішкі шамшырағы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. «Күндер мен түндер». — Алматы: Ана тілі, 2002.
2. Қ.Мырзалиев «Адамға табын, Жер енді». — Алматы: Раритет, 2006.
3. С.Байғанин, «Қадыр поэзиясындағы ұлттық рух пен адамгершілік идея». — *Қазақ әдебиеті*, №7, 2016.
4. А.Жұмаділова, «Қадыр Мырза Әли шығармаларындағы рухани құндылықтар». — *Білім және мәдениет*, 2019.
5. Қазақ әдебиеті. 6–11 сыныптарға арналған оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер. — Алматы: Атамұра, 2017–2023.
6. Г.Ахметова, «Адал азамат тұлғасын қалыптастырудағы әдебиеттің рөлі». — *Педагогика және психология*, №3, 2020.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын цифрлық білім беру процесіне интеграциялау жолдары
Мейманкулов Анарбек Жунусалиевич,
тарих пәнінің мұғалімі, Директордың оқу ісі жөніндегі орынбасары

Білім беру жүйесі қазір терең трансформация кезеңін бастан кешіп отыр. Цифрлық технологиялар, жасанды интеллект және медиа құралдар оқу процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Бұл жағдай педагогтан тек пәндік білім емес, сонымен бірге мәдени және рухани мазмұнды жаңа формада жеткізе білуді талап етеді.

Қазақ руханиятының дара тұлғасы Қадыр Мырза Әлі – ұлттық болмыстың, адамгершілік пен рухтың символы. Оның шығармаларын цифрлық білім беру ортасына енгізу – оқушының ұлттық дүниетанымын заманауи деңгейде дамытуға мүмкіндік береді. Ақын мұрасын цифрлық форматта таныстыру — әдебиеттің өміршеңдігін арттырып, білім алушыны ұлттық сана мен заманауи мәдениеттің тоғысында тәрбиелеудің тиімді жолы [1, 12 б.].

1. Қадыр Мырза Әлі шығармашылығының тәрбиелік және танымдық әлеуеті

Қадыр поэзиясы – ұлт жанының айнасы. Ақынның әрбір жолы адамгершілік, еңбек, туған жерге сүйіспеншілік, имандылық, білім мен ізденіс идеясымен өрілген.

Мысалы, оның:

«Жақсылыққа жақсылық – әр адамның ісі ғой,
Жамандыққа жақсылық – ер адамның ісі ғой»
деген өлең жолдары ұрпаққа өнеге, мінездің, төзім мен ізгіліктің үлгісі болып келеді [2, 34 б.].

Осы идеяларды мектеп пәндерінде — тек әдебиетте емес, тарих, сабақтарында — қолдануға болады. Өйткені Қадыр шығармашылығы ұлттық тарих пен қоғамдық сананың сабақтастығын ашып көрсетеді. Тарих сабағында ақын шығармаларының мазмұнын тарихи контекстпен байланыстыру арқылы оқушыларда елдік сана, ұлт тағдырына деген құрмет сезімі қалыптасады.

2. Цифрлық білім беру ортасында Қадыр мұрасын интеграциялау тәсілдері

Цифрлық білім беру процесі — оқытудағы визуалдық, интерактивтік және коммуникациялық мүмкіндіктерді кеңейту алаңы. Қадыр шығармашылығын осы орталыққа енгізу бірнеше бағытта жүзеге асуы мүмкін:

1. Интерактивті платформаларда мазмұн жасау.

Оқушылар Padlet, Canva, Genially секілді сервистерде Қадыр өлеңдері бойынша интерактивті карталар, уақыт сызықтары немесе «әдеби постерлер» әзірлей алады.

Мысалы, «Қадырдың сөзі – тарихтың үні» атты жобада оқушылар әр өлеңді белгілі бір тарихи кезеңмен байланыстырады.

2. Жасанды интеллект көмегімен талдау.

ChatGPT немесе Gemini сияқты ИИ платформалары арқылы оқушылар ақын

шығармаларындағы тақырыптар мен образдарды салыстыра алады. Бұл әдіс аналитикалық ойлау мен мәтінді талдау қабілетін дамытады [3, 29 б.].

3. AR және VR технологиялары арқылы иммерсивті оқыту. Қадыр өмір сүрген дәуірдің мәдени кеңістігін 3D форматта бейнелеу — тарихи сабақтарда ерекше әсер қалдырады. Мысалы, оқушылар виртуалды көрмеде ақынның өмірі мен шығармашылығын «аралап» шыға алады.

4. Мультимедиялық оқулықтар мен подкасттар. Қадыр шығармаларының тақырыптарына арналған аудио-подкасттар, бейнесабақтар немесе интерактивті кітаптар оқушылардың тыңдалым және көру дағдыларын дамытады.

Осы тәсілдердің барлығы бір мақсатқа — ұлттық мұраны жаңа технология арқылы түсіндіруге бағытталған. Бұл интеграция оқу процесін қызықты, шығармашылық әрі тиімді етеді [4, 11 б.].

3. Цифрлық педагогика және ұлттық мазмұнның бірлігі

Білім берудегі технологиялық прогресс рухани мазмұнды жоймауы тиіс. Ұлттық әдебиеттің цифрлық кеңістікке енуі – оның жаңаша өмір сүру формасы.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын заманауи педагогикамен ұштастыру келесі қағидаттарға сүйенеді:

- Мәдени сәйкестік: әр цифрлық өнім қазақ тілінің, дәстүрінің және мәдениетінің көрінісін сақтауы керек;
- Оқушының дербестігі: цифрлық ортада оқушы өз бетінше ізденіп, Қадыр шығармаларындағы құндылықтарды өзі ашады;
- Сын тұрғысынан ойлау: ақын поэзиясын талдау арқылы жастар өз көзқарасын қалыптастырады;
- Этика және цифрлық жауапкершілік: Қадырдың адамгершілік идеялары интернет кеңістігінде дұрыс мінез-құлық қалыптастыруға ықпал етеді [5].

Тарих пәнінің мұғалімі ретінде, мен Қадыр Мырза Әлі мұрасын қолдану арқылы оқушыларды тек тарихи фактілермен емес, рухани сабақтастықпен тәрбиелеудің маңыздылығын көремін. Ақынның поэзиясы – ұлттық бірегейліктің дереккөзі.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын цифрлық білім беру процесіне енгізу – бұл тек әдебиет пен мәдениетті жаңғырту емес, ұлттық рух пен технологиялық жаңғырудың үйлесімді синтезі.

Ақынның адамгершілік, елдік, рухани идеялары жасанды интеллект дәуірінде де өз маңызын жоғалтпайды. Цифрлық формат арқылы Қадыр поэзиясы жаңа ұрпаққа жақындай түседі, ал ұстаз үшін бұл — ұлттық тәрбиенің жаңа жолы.

Бүгінгі мұғалім – рухани мазмұнды цифрлық құралмен жеткізуші тұлға. Сондықтан Қадыр мұрасын цифрлық білім беру экосистеміне енгізу тек білім емес, тәрбие мен ұлттық кодты сақтаудың тиімді құралы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Kozhakanova M. T. *National Heritage and AI Pedagogy in Modern Education*. – Almaty: AEU Press, 2023.
4. Тұрсынбаева А. *Білім берудегі цифрлық интеграция және мәдениет*. – Астана: Білім, 2022.
5. Abai Center. *Ethical and Cultural Dimensions in Digital Learning*. – Astana, 2024.

«Әдеби мұра және технология: Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын оқытудың инновациялық тәсілдері»

Мынбаева Гаухар Сайдуллаевна, «№91 жалпы орта білім беретін мектебі» КММ

Қазіргі білім беру кеңістігінде технология мен дәстүр сабақтастығы — сапалы оқытудың басты шарты. Әдебиет сабағының мақсаты тек көркем мәтінді талдау емес, сонымен қатар оқушының рухани-адамгершілік тұлғасын қалыптастыру, ұлттық құндылықтарды жаңаша қабылдауға бағыттау болып табылады. Осы тұрғыда Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы — ұлт руханиятының айнасы, сөз өнерінің шынайы мектебі. Ақынның терең ойлы, ұлттың болмысын танытатын туындылары қазіргі заман мұғаліміне оқу процесін жаңа технологиялар арқылы түрлендіруде үлкен мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде цифрлық ресурстарды, интерактивті платформаларды (Padlet, Wordwall, LearningApps, Quizizz және StoryLab) пайдалану оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттырудың тиімді тетігіне айналды. Демек, Қадыр Мырза Әлінің шығармашылығын осындай инновациялық ортада оқыту — әдеби мұра мен технологияны біріктіретін синтездік бағыт болып табылады.

1. Қадыр Мырза Әлі шығармашылығының тәрбиелік және көркемдік әлеуеті. Қадыр поэзиясы — адамгершілік, ар-ождан, еңбек, туған жер, тіл мен рух туралы терең ойлардың қоймасы. Ақын шығармаларында ұлттық мінез, ата-баба дәстүрі мен қазіргі заманның философиялық пайымы шебер тоғысқан. Ол өз өлеңдерінде халықтық ойлау жүйесін, мақал-мәтелдер мен бейнелі тіркестерді көркемдік құрал ретінде қолдана отырып, оқырманды ізгілік пен парасатқа жетелейді.

Мысалы, «Адам бол!» идеясы Қадыр шығармаларының өзегі ретінде танылып, жас ұрпақты өзін-өзі тануға, қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінуге баулиды. Мұндай мазмұнды поэзияны технологиялық ортада талдау

оқушылардың сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамытады, ал цифрлық құралдар олардың қызығушылығын арттырып, оқу әрекетін белсенді етеді.

2. Инновациялық тәсілдер арқылы Қадыр шығармашылығын оқыту

Бүгінгі әдебиет сабағында дәстүрлі түсіндірумен шектелмей, заманауи цифрлық әдістерді пайдалану маңызды. Қадыр Мырза Әли шығармаларын оқытуда келесі инновациялық тәсілдер тиімді деп есептеледі:

1. Padlet-платформасы — оқушылардың шығармашылық ойларын, пікірлерін ортақ тақтада бөлісуге мүмкіндік береді. Мысалы, «Қадыр өлеңдерінен алған әсерім» атты виртуалды қабырға жасалып, әр оқушы өз постын жариялай алады.

2. StoryLab немесе ChatGPT негізіндегі интерактив — оқушылар ақынмен «сұхбат» құрып, өлеңнің идеясын талқылап, өз контраргументтерін ұсынады. Бұл әдіс оқушының зерттеушілік қабілетін оятады.

3. Wordwall, Quizizz, LearningApps сияқты платформалар арқылы викториналық тапсырмалар беру оқушылардың тілдік және мазмұндық дағдыларын қалыптастырады.

4. Fishbone әдісі (Себеп–салдар диаграммасы) — Қадыр өлеңдеріндегі негізгі идеяларды талдау кезінде тиімді. Мысалы, тақырып ретінде «Еңбек» ұғымын алып, оның мағынасын, көрінісін және тәрбиелік мәнін анықтауға болады.

5. Digital storytelling (цифрлық әңгімелеу) – оқушылар ақынның өмірінен немесе өлеңінен әсерлі эпизодты мультимедиялық форматта (видео, анимация, подкаст) ұсына алады.

Бұл тәсілдер оқушылардың әдебиетке деген көзқарасын өзгертеді, поэзияны тек оқу емес, сезіну және интерпретациялау процесіне айналдырады.

3. Қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарындағы пәнаралық және цифрлық ықпалдастық. Қадыр поэзиясын оқыту кезінде қазақ тілі пәнімен пәнаралық байланыс орнату өте маңызды. Ақынның тілдік ерекшеліктерін, метафора, теңеу, эпитеттердің қолданысын талдау арқылы оқушылар сөз мәдениетін дамытады. Ал осыны цифрлық ресурстармен біріктіру оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін күшейтеді.

Мысалы:

- Google Docs немесе Canva платформасында топтық шығармашылық жобалар дайындау;
- «Қадыр сөздерімен сөйлейтін» цифрлық плакаттар жасау;
- Padlet қабырғасында «Қадыр афоризмдері – замана үні» тақырыбында интерактивті талқылау ұйымдастыру.

Бұл әдістер оқушылардың эстетикалық талғамын жетілдіріп қана қоймай, заманауи ақпараттық мәдениетін қалыптастырады.

4. Цифрлық ортадағы мұғалім рөлі

Қазіргі мұғалім – тек ақпарат жеткізуші емес, бағыт беруші және шабыттандырушы тұлға. Әдеби мұраны технологиямен ұштастыру барысында мұғалім оқушылардың эмоциялық қабылдауын, шығармашылық ойлауын ескере отырып, оқыту процесін модератор ретінде басқарады.

Қадыр Мырза Әли шығармашылығын оқытуда мұғалім келесі міндеттерді атқарады:

- Поэзияның мәнін өмірмен байланыстыра түсіндіру;
- Цифрлық құралдарды мақсатқа сай пайдалану;
- Оқушылардың дербес және сыни ойлауын дамыту;
- Әдебиет арқылы ұлттық рух пен адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеу.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әли шығармашылығын оқытудағы инновациялық тәсілдер — әдеби мұра мен технологияны біріктіретін жаңа педагогикалық модельдің көрінісі. Ақынның поэзиясы арқылы оқушылар тек көркем сөзді танымайды, сонымен қатар ізгілікке, еңбекқорлыққа, рухани тазалыққа тәрбиеленеді.

Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану арқылы әдебиеттің мазмұны мен формасы жаңа деңгейге көтеріледі, оқушылар шығармашылықпен ізденіп, поэзияның өміршеңдігін сезінеді.

Сондықтан Қадыр Мырза Әлидің мұрасын заманауи технологиялық ортада оқыту – қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімінің кәсіби инновациялық мәдениетінің айғағы. Бұл тәсіл ХХІ ғасыр оқушысының ұлттық болмысын сақтай отырып, әлемдік білім кеңістігінде ойлы, парасатты тұлға болып қалыптасуына жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. *Ой орманы*. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Кәкішев Т., Нұрғалиев Р. *Қазақ әдебиетінің тарихы*. – Алматы: Ғылым, 2001.
3. Білім және ғылым министрлігі. *Қазақ әдебиетін оқыту әдістемесі*. – Нұр-Сұлтан, 2020.
4. Мұратова А. *Әдебиет сабағында цифрлық технологияларды қолдану жолдары*. – «Білім» журналы, 2023.
5. Alimzhanova, S. *Digitalization of Literature Lessons in Kazakhstan Schools*. – Pedagogical Review, 2024

Қадыр шығармашылығын сабақ үрдісінде қолдану арқылы оқушылардың адамгершілік құндылықтарын дамыту және заманауи технологияны тиімді пайдалану

*Сугралина Назгуль Айтпаевна, Астана қаласы
«№3 мектеп-гимназия» ШЖҚ МҚК, қазақ тілі
мен әдебиеті пәні мұғалімі*

Қазіргі білім беру жүйесінің басты мақсаты – оқушының жеке тұлғалық дамуына жағдай жасау, оның рухани әлемін байытып, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру. Бүгінгі цифрлық дәуірде оқушының назарын рухани құндылықтарға аудару – ұстаз шеберлігін талап ететін маңызды міндет. Осы тұрғыда қазақ поэзиясының көрнекті өкілі Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын сабақ барысында пайдалану ерекше мәнге ие. Ақынның өлеңдері мен нақыл сөздері жас ұрпақтың бойына адамгершілік, адалдық, еңбекқорлық, Отанға деген сүйіспеншілік сияқты қасиеттерді дарытады. [3, 19-б.]

Қазіргі заманда бұл тағылымды технологиямен ұштастыра отырып жеткізу – ұстаз еңбегінің заманауи көрінісі.

1. Қадыр шығармашылығындағы адамгершілік тағылым

Қадыр Мырза Әлі – қазақ әдебиетінің алтын қорындағы дара тұлға. Оның шығармалары адам болмысы мен қоғамдық өмірдің барлық қырларын камтиды. Ақын әр өлеңінде адамдық қасиеттің биік өлшемін көрсетіп, оқырманды ізгілікке шақырады. «Адам» атты өлеңінде ол:

Адам бол, балам, адам бол,
Ақ жолдан ешқашан адаспа,
Туралықтан тайсаң егер сен,
Түсерсің ең соңғы қадаққа, – деп жазды. [1, 35-б.]

Бұл жолдар арқылы ақын әр адамның басты міндеті – ар-ожданын таза ұстау екенін ескертеді. Осы мазмұндағы өлеңдерді сабақ барысында талдау арқылы оқушыларға рухани тәрбие беруге болады. Олар өлең арқылы мейірім, жауапкершілік, отансүйгіштік сияқты қасиеттерді түсініп, өз өміріне қолдануды үйренеді. [5, 18-б.]

2. Сабақ үрдісінде Қадыр шығармашылығын заманауи технологиялармен ұштастыру.

7-сыныпта Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын оқыту барысында сабақ құрылымын заманауи әдістермен байытуға болады. Мысалы, әдебиет сабағында «Адам» өлеңін өткенде келесі кезеңдерді қолдануға болады:
-Қызығушылықты ояту: Интерактивті тақтада ақынның өмірінен қысқа бейнеролик көрсету (YouTube немесе BilimLand платформасынан).

- Мағынаны тану: Өлең мазмұнын оқушылар Padlet платформасында талдап, әрқайсысы адамгершілік қасиеттерге мысал келтіреді.
- Ой толғаныс: Canva сайтында оқушылар ақын өлеңіне арналған постер немесе инфографика жасайды. [4, 8-б.]

Сонымен қатар, Kahoot немесе Quizizz платформаларында викториналық сұрақтар дайындау арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы: «Қадыр Мырза Әлі қандай тақырыптарды жырлады?» немесе «Ақын поэзиясында адамгершілік қалай көрінеді?» деген сұрақтар арқылы оқушылар өз ойларын білдіреді. Бұл тәсілдер олардың сыни ойлауын, топпен жұмыс істеу дағдысын дамытады. [6, 22-б.]

3. Сабақтағы нәтижелілік пен тәрбиелік ықпал

Қадыр шығармашылығын осындай әдістермен оқыту барысында келесі нәтижелерге қол жеткізуге болады:

- Оқушылардың әдеби талдау және шығармашылық ойлау қабілеті артады;
- Рухани және адамгершілік құндылықтарға деген көзқарасы қалыптасады;
- Ақпараттық технологияларды тиімді әрі мәдениетті қолдануды үйренеді;
- Сабақ оқушылар үшін қызықты әрі тәрбиелік мәні зор әрекет алаңына айналады.

Мысалы, оқушылар ақынның бір өлеңіне өз шығармашылық жауаптарын -эссе, сурет, бейнеролик түрінде ұсынғанда, олар өздерінің ішкі жан дүниесін, өмірлік ұстанымын көрсетуге мүмкіндік алады. Бұл тәсіл оқушы мен ақын арасындағы рухани байланысты күшейтеді. [5, 32-б.]

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – мәңгілік құндылықтар мектебі. Оның өлеңдері арқылы оқушылар адамгершіліктің, адалдықтың, имандылықтың мәнін түсінеді. Заманауи технологиялар көмегімен бұл мұраны жаңа көзқараспен жеткізу – қазіргі ұстаздың басты міндеті. Қостанай қаласы №2 мектептің қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі ретінде мен өз тәжірибемде ақын шығармашылығын сабақ барысында қолдана отырып, оқушылардың рухани дамуына, өмірге деген көзқарасына оң ықпал ете алатынымды байқадым. Қадыр поэзиясы – тек әдеби мұра емес, ол – адамдықтың айнасы, тәрбиенің мәңгілік үлгісі. Сондықтан біз ұстаздар, рух пен технологияны үндестіре отырып, Қадыр тағылымын әр баланың жүрегіне жеткізуіміз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әли. Қазақтың қырық қара өлеңі. — Алматы: Жазушы, 1980.
2. Қадыр Мырза Әли. Иірім. — Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998.
3. Қазақ әдебиеті. 7-сыныпқа арналған оқулық / авт.: Қ. Әбдезұлы, С. Жұмабек. — Алматы: Мектеп, 2022.
4. Әуезов М. Әдебиет тарихы. — Алматы: Санат, 1997.
5. Құрманбайұлы Ш. Қазақ тілін оқытудың инновациялық әдістері. — Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.
6. Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандарты. — Астана, 2020.

Қадыр Мырза Әлі өлеңдеріндегі адамгершілік құндылықтар және ЖИ (жасанды интеллект) дәуіріндегі маңызы

*Тагаев Абзал Абданбекович, мектеп директоры,
Шымкент қаласының білім басқармасының «№91 жалпы
орта білім беретін мектебі» коммуналдық мемлекеттік
мекемесі*

Қазіргі қоғам қарқынды технологиялық дамудың жаңа кезеңін бастан өткеріп отыр. Жасанды интеллект, үлкен деректер, цифрлық мәдениет, виртуалды қарым-қатынас – бәрі адамның ойлау, қабылдау және әрекет ету жүйесін өзгертті.

Бірақ адамзаттың рухани өзегі – адамгершілік пен ар ұғымдары ешқашан мәнін жоғалтқан емес. Осы құндылықтарды жаңаша ұғыну, әсіресе білім беру саласында, ұлттық әдебиет арқылы жүзеге асады.

Сол тұрғыда қазақ руханиятының ұлы тұлғасы Қадыр Мырза Әлі – ұлттық сана мен адамдық парасаттың мәңгілік символы. Оның поэзиясында адам болмысының моральдық негіздері терең бейнеленген. Ал бұл құндылықтар бүгінгі жасанды интеллект дәуірінде де өзекті, өйткені технология дамыған сайын адамдық өлшемнің шекарасы жиі бұзылады [1, 14 б.].

1. Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы адамгершілік тұжырым

Қадыр Мырза Әлі – қазақ әдебиетінде адам мен қоғамның, рух пен өмірдің үйлесімін жырлаған ақын. Ол өз шығармаларында ар, намыс, еңбек, мейірім, әділдік, отансүйгіштік сияқты мәңгілік тақырыптарды қозғайды.

Ақынның өлеңдерінде адамгершіліктің өлшемі – ішкі тазалық пен жауапкершілік сезімі. Мысалы, оның «Адам бол!» деген қағидасы – педагогикалық бағдарламадағы моральдық принциптермен үндес.

Қадырдың:

«Адамның бәрі бірдей, бірақ ниеті бөлек...» деген жолдары қоғамдағы моральдық теңсіздіктің тамырын ашады [2, 25 б.].

Оның өлеңдері оқырманды сыртқы жетістіктен гөрі ішкі үйлесімге, рухани ізденіске бағыттайды. Ақын үшін адам болу – білімді болу емес, ізгілікті болу. Бұл қағида қазіргі замандағы жасанды интеллект заманына да тікелей қатысы бар.

2. Жасанды интеллект дәуіріндегі адамгершілік дағдарысы

Жасанды интеллект (ИИ) дамуы адам өмірін жеңілдетіп қана қойған жоқ, сонымен қатар этикалық мәселелерді де алға шығарды. Ақпараттық алгоритмдер мен цифрлық модельдер адамның орнын алмастырып жатқан бүгінгі күні адамдық қасиет пен мейірім ұғымы ерекше маңызға ие болып отыр.

Қадырдың адам туралы философиялық пайымдары технология дәуіріндегі жаңа ұғымдармен үндес. Ол өз заманының адамын рухани биіктікке шақырды, ал біз бүгін осы идеяны цифрлық санаға аударуымыз қажет.

Мысалы, мектептегі оқыту процесінде ИИ құралдарын пайдалана отырып, оқушыларға Қадырдың адамгершілік идеяларын визуалды, интерактивті түрде жеткізуге болады:

- ChatGPT немесе Gemini арқылы ақынның мәтіндерін талдау;
- Padlet немесе Canva арқылы «Адамдықтың формуласы» атты цифрлық қабырға жасау;
- Kahoot арқылы Қадыр шығармаларындағы моральдық таңдауларға арналған викториналар ұйымдастыру.

Бұл тәсілдер жастардың технологиялық қызығушылығын рухани мазмұнмен ұштастырып, адамгершілік идеяларын түсінуге көмектеседі [3, 9 б.].

3. Ұлттық әдебиет пен ИИ интеграциясының тәрбиелік әлеуеті

Қадыр поэзиясының құндылығы – оның заманнан тыс болуында. Ақын айтқан ар мен намыс, адалдық пен сабырлық – жасанды интеллект заманының да басты этикалық бағдарлары болуы тиіс. Мысалы, ChatGPT сияқты ИИ модельдері ақпаратты өндегенімен, адамгершілікті үйрете алмайды, себебі ол рухани тәжірибеден туындайды. Сондықтан мектептегі әдеби білім беру процесінде Қадыр шығармаларын ИИ құралдарымен талдату – технология арқылы құндылықты сақтау тәсілі.

Білім беру ісінде ұлттық әдебиетті цифрландыру – тек форма емес, тәрбие мазмұнының жаңаруы. Қадыр мұрасын электронды кітаптар, подкасттар, мультимедиялық сабақтар форматында ұсыну арқылы ұстаздар жас ұрпаққа адамдық өлшемнің мәнін түсіндіре алады [4, 31 б.]. Ақынның поэзиясы мен ИИ технологиясы түйіскен жерде ұлттық рух жаңаша тыныс алады.

4. Қадыр тағылымы – цифрлық ұрпаққа арналған өмір мектебі

Gen-Z – саналы, еркін, ашық ойлы, бірақ тез ақпараттан шаршайтын ұрпақ. Олар қысқа мәтінді, визуалды бейнені жақсы қабылдайды. Сол себепті Қадыр Мырза Әлі шығармаларын мектеп бағдарламасында жаңа медиалық форматта ұсыну маңызды.

Мысалы, «Қадыр сөзі – ХХІ ғасыр үнінде» атты цифрлық жоба аясында оқушылар оның афоризмдерін TikTok немесе Reels форматында бейнежазба түрінде жеткізе алады. Бұл – әдеби мұраны цифрлық тілді қолдана отырып жаңғырту тәсілі.

Осылайша, технология Қадыр поэзиясын жастарға жақындатады. Бірақ басты мақсат – адамдық мазмұнды жоғалтпау.

ИИ дәуірінде де адам болмысының өзегі – рух пен ізгілік. Ал Қадырдың тағылымы – сол рухты сақтап қалудың сенімді жолы [5, 42 б.].

Қорытынды

Қадыр Мырза Әлі – ұлттың ар-ұяты, рухани тамыры. Оның өлеңдеріндегі адамгершілік идеялар – жасанды интеллект заманының этикалық компасы.

Бүгінгі педагогтың міндеті – технологияны емес, адамды тәрбиелеу. Цифрлық құралдар арқылы Қадырдың сөзін ұғындыру – жас ұрпақты ұлттық сана мен рухани мәдениетке баулудың жаңа жолы.

ИИ дәуірінде адам мен техника арасындағы шекара жойылған сайын, рухани бағдардың рөлі күшейе түседі. Сол себепті Қадыр мұрасын жаңаша оқыту – болашақтың моральдық иммунитетін қалыптастыру.

Ақынның сөзімен айтсақ,

«Адамның арын сақтайтын – сөзі,

Сөздің арын сақтайтын – жүрек».

Осы жүрек тәрбиесі – біздің басты миссиямыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Тұрсынбаева А. *Жаңа дәуірдегі рухани тәрбие және цифрлық мәдениет*. – Нұр-Сұлтан: Білім, 2022.
4. Kozhakanova M. T. *National Heritage and AI Pedagogy in Modern Education*. – Almaty, 2023.
5. Abai Center. *Ethical Literacy in the Age of Artificial Intelligence*. – Astana, 2024.

**ҚАДЫР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ:
АДАМГЕРШІЛІК ТАҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯ**

*Тақауиева Салтанат Рымбековна,
«№ 14 мектеп-гимназиясы» ШЖҚ МҚК*

*Қадыр ақынның сөзі – мәңгілік рухтың үні,
ал сол рухты цифрлы заманда жаңғырту –
біздің парызымыз*

Қадыр Мырза Әлінің поэзиясы мен оның шығармашылығы — қазақ әдебиетінің өзіндік бет-бейнесінің бір көрінісі. Қадыр Мырза Әлі ағамыз өз туындыларында елжандылықты, туған жерге сүйіспеншілікті, адамгершілікті, ұлттық сананы айшықтап көрсетті. Дегенмен, қазіргі таңда адамгершілік құндылықтармен қатар технологиялық даму, цифрлық кеңістік, ақпараттық жүйелер мұңы мен мүмкіншіліктері де маңызды рөл атқаруда. Осы тұрғыдан алғанда, ақынның шығармашылығын адамгершілік тағылым тұрғысынан қараумен бірге — заманауи технологиялар ықпалына да байланыстырса, оның туындылары бүгінгі күнге өз биігінен түскен емес.

Ақынның «Ана тілің – арың бұл»-өлеңіне талдау жасар болсақ:
Ана тілің біліп қой,
Еркіндігің, теңдігің.
Ана тілің біліп қой,

Мақтанышын, елдігің.

Ана тілің – арың бұл,

Ұятың боп тұр бетте.

Өзге тілдің бәрін біл,

Өз тіліңді құрметте! – дей келе, тақырыбы мен идеясы -ана тіліне – ұлттық тілге деген құрмет, сүю, оны сақтау ұраны айқын көрінеді. «Ана тілің – арың бұл, Ұятың боп тұр бетте» — деген жерден тілмен байланысты адамдық, ұлттық абырой, ұят мәселесі көтерілгенін аңғарамыз. Ақын ағамыз «Өзге тілдің бәрін біл, Өз тіліңді құрметте!» деп, көптілділікті жоққа шығармай, негізгі тілге деген жауапкершілікті ұсынады.

Туындының тілдік қасиеттерін сипаттау үшін «еркіндігің, теңдігің», «мақтанышын, елдігің» деген тіркестер қолдана отырып — теңдік, мақтаныш, елдік ұғымдары арқылы ана тілін елдік санаға тікелей қатыстырады. Көркемдік ерекшелігіне қарай, қарапайым, түсінікті тілмен жазылған — бұл ақынның оқушы аудиториясын ескергенін көрсетеді.

Аталмыш туындының адамгершілік тағылымы тұрғысынан қарар болсақ, ана тілімізге деген құрмет — біздің ұлттық идентификациямыз мен рухани келбетімізді сақтаудың бір аспекті болып табылады. Өзге тілдерді үйрену маңызды деп айтылса да, негізгі тілін құрметтеу — адамгершілік тұрғысынан жауапкершілік екенін айқындайды, соған басымдықты танытады. Тіл арқылы елдік сана, ұлттық болмыс, ұлтжандылықты тәрбиелейміз. Осы өлеңді заманауи технологиямен байланыстырар болсақ, өлең сандық ортаға жақсы сай келеді: әлеуметтік желіде, электронды кітапта, оқушыларға арналған мобильді қосымшаларда таратуға қолайлы. Мобильді құрылғылар мен гаджеттер арқылы оқушыларға — «Ана тілің – арың бұл» тақырыбында QR-код арқылы өлең тыңдату, мысалы, аудио нұсқасымен бірге оқыту әдісі енгізуге болады. Жалпы, біздің қарышты дамыған ортамызда, әлемде сандық формат тіл мәселесін насихаттауда кең мүмкіндіктер береді: өлеңнің инфографикасы, иллюстрациясы, анимациясы арқылы «тіл – ар-ұят» идеясын визуалды түрде көрсетуге болады. Қадыр Мырза Әлі өлеңдерінің электронды форматта таратуымыз керек, ол — оның шығармашылығын кең аудиторияға жеткізуімізді көздейді. Мобильді қосымшаларда, онлайн платформаларда өлең мәтінін талдау, сұрақ-жауап, тест түрінде ұсынуға болады. Әрі жас буынға ақын шығармашылығын насихаттап, оның қызығушылығын артыратын инфографика, анимация, видеороликтер арқылы тарату — әдебиетті қабылдау үдерісін әрі тартымды етеді. Цифрлы форматта оқыту арқылы, мысалы, «Ана тілің – арың бұл» өлеңін әлеуметтік желілерде хештегпен талқылау, блог жазу, шығармашылық тапсырмалар беру арқылы кеңістікке шығару.

Сандық әдебиет пен адамгершілік тағылымның тоғыстыра отырып, ол арқылы адамгершілік идеяларды (мәселен, тілге құрмет, ұлттық сана, адам-адамға жауапкершілік) кең аудиторияға, оның ішінде өскелең ұрпаққа Қадыр Мырза Әлі мұрасын жеткізу мүмкіндігі артады. Дегенмен, сандық ортада мәтіннің мәні, ырғағы, дауыстың үні сияқты нәзік ерекшеліктердің

кейде жоғалуы мүмкін, себебі сандық формат адамның шынайы жүрек түбіндегі үнін жеткізе алмайды. Классикалық оқуға қарағанда — жылдам, бейімделген форматтар оқырманның терең ойлануын әлсіретуі мүмкін. Сондықтан әдебиетті цифрландыру кезінде мазмұнның тереңдігін, адамгершілік тәрбиелік аспектіні жоғалтпау маңызды. Мысалы, «Ана тілің — арың бұл» өлеңін электронды-интерактивті форматта ұсынғанда, оны оқығаннан кейін тілге құрмет тақырыбында эссе жазу, онлайн талқылау ұйымдастыру арқылы тәрбиелік әсер күшейтілуі тиіс.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығындағы адамгершілік тағылымын заманауи цифрлы әдебиет ретінде пайдалануда түрлі тапсырмалар беруге болады: мысалы, мобильді құрылғыда «Ана тілің — арың бұл» өлеңін аудио нұсқада тыңдаңыз. Одан кейін «мен үшін ана тілі не?» деген тақырыпта 200-250 сөзден тұратын эссені жоғары сынып оқушыларына жаздыруға болады; QR-код арқылы өлеңнің инфографикасын ашып, өлеңдегі негізгі сөздер мен тіркестерді («еркіндігің», «теңдігің», «мақтанышың», «елдігің») сандық платформада («жұмыс дәптері» түрінде) топта талдатсақ, тіптен жақсы; онлайн дүкеннен немесе мектептің сандық мұрағатынан Қадыр Мырза Әлінің басқа бір өлеңін тауып, оны мәтін, аудио, видео форматтарында салыстыра отырып, оқушылардың өзіндік пікірін тыңдауға мүмкіндігін аласыз.

Сөзімді түйіндей келе, Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы — қазақ халқының рухани айнасы, ұлттық болмыс пен адамгершілік құндылықтардың биік үлгісі болып мәңгі қалмақ. Қадыр ақынның поэзиясы арқылы жас ұрпақ туған жерін, тілін, мәдениетін қадірлеуді үйренеді. Ол өлеңдерімен «адам болу» ұғымын ұлттық сана мен адамгершілікпен ұштастырады. Ақынның сөзі — тәрбиенің, ал поэзиясы — рухтың мектебі. Бүгінгі цифрлы дәуірде Қадыр Мырза Әлі ағамыздың адамгершілік мұраларын жаңа технологиялар арқылы кеңінен насихаттау — уақыт талабы. Электронды әдебиет, аудио және бейне форматтағы өлеңдер, виртуалды әдеби платформалар — ақын шығармашылығын жаңа буынға жақындатудың тиімді жолы. Сондықтан Қадыр поэзиясы мен заманауи технологияның үндестігі — ұлттық рухты сақтап, жаңғыртудың жаңа формасы. Бұл үндестік жас ұрпақ бойында елге деген сүйіспеншілікті арттырып, рухани мәдениетті дамытудың берік негізіне айналуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мутиев, Зинулла Жаксылыкович; Қуаныш Талап Таймасұлы. «Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлт-тық тағылым». Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің хабаршысы, Том 30 № 2, 2024. DOI:10.62724/202420205.
Электрондық ресурсы: <https://ojs.wkitu.kz/index.php/test/article/view/47>
2. «Жаңа технологиялар арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру». Bilimdiler.kz, 21 қараша 2014. Электрондық ресурсы: <https://bilimdiler.kz/ustaz/14439-zhana-tehnologiyalar-arkyly-okushylyardyn-tanyndyk-belsendiligin-arttyru.html>

3. «Жаңа технология арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру». Bilim-all.kz, 21 февраль 2021. Электрондық ресурс: <https://bilim-all.kz/article/14383-ZHana-tehnologiya-arqyly-oqushylardyn-bilim-sapасыn-arttyru>
4. «Білім берудегі заманауи инновациялық технологиялар». Baikau.kz, 16 тамыз 2023. Электрондық ресурс: <https://baikau.kz/2262/ustazdarga/maqala/>
5. «Интерактивті оқыту технологиясының ғылыми-теориялық негіздері». Оқу құралы. Электрондық ресурс: <https://lib.tau-edu.kz/wp-content/uploads/>

Цифрлы ғасырдағы адами код. Қадырдың рухани бағдарламасы

*Тәжіқараева Маржан Дәуітқызы
Маңғыстау облысы, Ақтау қаласы, Дарынды
балаларға арналған облыстық
мамандандырылған мектеп-интернат*

XXI ғасыр – цифрлы коммуникациялар мен жасанды интеллект дәуірі. Бұл кезең адамзат өркениетінің дамуындағы жаңа сапалық сатыны айқындайды. Цифрлы ғасырдағы «адами код» ұғымы – тұлғаның рухани тұрақтылығын, этикалық жауапкершілігін және мәдени сәйкестігін сақтайтын ішкі бағдарлама ретінде қарастырылуы тиіс. Осы ұғымда Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы адамдық кодты сақтау мен ұлт руханиятын жаңғыртудың көркемдік-философиялық үлгісін ұсынады. Цифрлы қоғамда тұлғаның рухани әлемі көбіне сыртқы әсерлерге тәуелді болады. Философиялық тұрғыдан алғанда, адам мен ақпарат арасындағы шекара жойылып, тұлғаның «цифрлы бейнесі» оның нақты болмысын алмастыруда. Алайда, тұлғаның адами коды – мәдениет, дәстүр, мораль және рух арқылы қалыптасатын іргелі құрылым. Бұл код адамның технологиялық әлемде өзін сақтап қалуының басты шарты. Осы ұғымды нақтылау үшін Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы адамгершілік және рухани бағдардың көріністерін қарастыру өзекті.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы – рухани үйлесімнің поэтикалық картасы іспетті. Ақын өз шығармаларында ұлттық болмыс, моральдық жауапкершілік және рухани біртұтастық категорияларын тоғыстыра отырып, адамның ішкі әлемін бағдарлайтын күрделі рухани код жүйесін жасайды. Ақын поэзиясында адами код үш деңгейде көрінеді: 1. Этикалық деңгей – ар, ұят, адалдық, әділет ұғымдары арқылы моральдық үйлесім орнатады.

2. Ұлттық-мәдени деңгей – қазақ болмысының рухани кодын (қонақжайлық, бауырмалдық) жалпыадамзаттық құндылықтармен біріктіреді.

3. Экзистенциалдық деңгей – адамның өзін-өзі тану, болмыс мәнін іздеу және рухани биіктікке ұмтылу идеяларымен сабақтас.

Әр деңгей жеке мазмұндық қабат ретінде көрінсе де, үшеуі бірігіп адам болмысының тұтас рухани модулін құрайды.

Қадыр шығармаларында ар мен намыс ұғымдары адамның рухани болмысын анықтайтын басты категориялар ретінде көрініс табады. Ақын үшін адамгершілік өлшем – тек моральдық норма емес, ұлт рухының тірегі. Ол «арсыздық» пен «рухани әлсіздікті» адам табиғатына жат құбылыс деп біледі.

Қадыр «Қызыл кітап» поэмасында: «Хайуанатқа жасаған қиянатың – Бауырыңа жасаған опасыздық» [1, 13] деген жолдар табиғат пен адам арасындағы нәзік байланыстың поэтикалық коды. Бұл тек экологиялық мазмұндағы ескерту емес, адамдық жауапкершіліктің көркем тұжырымы. Ақын табиғатқа жасалған зұлымдықты адамзаттың өз болмысына қарсы әрекет ретінде бейнелейді. Егер адам табиғатпен үйлесімде өмір сүрсе, ол өз болмысымен де үйлесімде деген ой. Автордың пікірінше, адамдық код табиғатты да, адамды да құрметтеуден басталады.

Ақын намысты рухани «қорған» ретінде сипаттайды. «Өзім үшін күресте жеңілсем де, Елім үшін күресте жеңілмеймін» [1, 132] Бұл поэтикалық тұрғыда рух пен борыштың үндестігін білдіреді.

Қадырдың өлеңдеріндегі ар мен әділдік туралы ойлар – адамға жол көрсететін шам секілді. Қазіргідей технология дамыған заманда адамның көпшілігі есеп пен пайданы ойлайды. Бірақ Қадыр адамның ең үлкен байлығы – ұят пен адалдық екендігін еске салады. Егер ол жоғалса, ешқандай білім де, байлық та жанның орнын толтыра алмайды. Ақынның этикалық ойлары бір-ақ шындықты айтады: Адам болу – жүрекке сену, ар алдындағы таза қалпыңды жоғалтпау.

Ұлттық-мәдени деңгей – рухани тұтастық пен адамдық кодтың өзегі. Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлттық-мәдени бағдар – қазақ болмысының рухани іргетасын айқындайтын басты бағыт. Ақынның рухани бағдарламасы ұлттың тарихи жадын, тілдік өрнегін және адамдық мінезін сақтауға негізделген. Ол үшін ұлттық құндылықтар – тек өткеннің естелігі емес, бүгінгі адамзаттық болмыстың тірегі.

Қадырдың поэзиясындағы қонақжайлық бейнесі де ұлттың адамгершілік кодын танытады: «Қазақ осы ашық жарқын қабағы, Қонақ келсе шабылып бір қалады» [2, 102]. Бұл жолдарда қонақжайлық — сыртқы рәсім емес, ішкі мәдениеттің көрінісі. Қазақтың ежелгі салтында қонаққа дастарқан жаю – адамды бағалаудың, өз орнын түсінудің белгісі болған. Қазіргі заманда бұл дәстүр әлеуметтік қатынастың түрленген формаларында сақталып отыр. Ақынның «Туған жердің топырағы – алтын» деген тұжырымы туған жерге деген сезімді ғана емес, ұлттық болмыстың тұрақтылығын бейнелейді. Туған жерге құрмет – өз тамырына, өз мәдениетіне деген адалдық. Сондай-ақ, Қадыр шығармаларында тіл – ұлттық мәдениеттің басты коды ретінде көрінеді: «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» [3, 97]. Бұл ой – тілдің тек қарым-қатынас құралы емес, ұлттық болмысты сақтаушы күш екенін білдіреді. Тіл арқылы ұлттың ойлау жүйесі, дүниетанымы және адамдық мінезі қалыптасады. Бүгінгі таңда қазақ тілінің кеңістігі кеңейіп, жас буын арасында шығармашылық, медиа және ғылым саласында қолданылуы – Қадыр көтерген рухани идеялардың өміршеңдігін дәлелдейді. Қадыр Мырза Әлінің ұлттық-мәдени деңгейдегі ойларының өзегі – рухани сабақтастық. Ұлттық дәстүр мен адамдық құндылықтардың тоғысуы арқылы ол заманауи қоғамның рухани тұрақтылығын қамтамасыз ететін бағдар ұсынады. Ақынның поэзиясындағы

адамдық код – бұл ұлттың мінезі мен болмысын сақтай отырып, уақытпен үндес өмір сүрудің формуласы.

Экзистенциалдық деңгей – адамның рухани биігі екені рас. Қадыр Мырза Әлі поэзиясында адамның рухани биігі — өз болмысын тану, өмірдің мәнін іздеу және ар алдындағы тазалықты сақтау арқылы көрінеді. Ақын адамды сыртқы жағдаймен емес, ішкі әлемінің тереңдігімен өлшейді. Бірінші мысал ретінде ақынның нақыл сөзінен мысал алуға болады. Мұнда ақын адамның биологиялық тіршілік иесі ретіндегі табиғатын емес, оның рухани ізденісін алдыңғы қатарға шығарады: «Адам боп оңай туғанмен, Адам боп қалу көп қиын...» [3, 156] Бұл жолдарда “адам болу” — дайын күй емес, үнемі өзін жетілдіруді, адамдықты сақтап қалу үшін күресуді білдіреді. Ақынның ойынша, рухани биіктік – адамның ар мен ұятқа сүйенген өмірлік ұстанымынан басталады. Осы идея қазіргі заманда да өзекті: материалдық құндылықтар алға шыққан қоғамда рухани байлыққа ұмтылу – адамдық кодты сақтаудың басты шарты. Екінші мысал ретінде «Жалғыздық» өлеңіндегі философиялық ойды қарастыруға болады: «Жалғыз-ақ басымда үрей мен қорқыныш...» [3, 36] Мұнда Қадыр жалғыздықты қоғамнан оқшау күй емес, адамның өз жанына үңілу мүмкіндігі ретінде суреттейді. Адам жалғыз қалғанда ғана өз жүрегінің үнін естиді, өмірдің шынайы мәнін ұғынады. Бұл — экзистенциалдық тұрғыдан адамның ішкі кемелдену сәті. Қазіргі ақпараттық қоғамдағы жалғыздық сезімі көбіне күйзеліс ретінде қабылданғанымен, Қадыр оны рухани өсуге мүмкіндік беретін кезең деп түсіндіреді. Осы екі өлең арқылы ақын адамның ең үлкен жеңісі – сыртқы әлемді бағындыру емес, өз ішкі әлемін жеңу екенін көрсетеді. Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы экзистенциалдық деңгей – рухани тепе-теңдік пен адамдық тұтастыққа жетелейтін поэтикалық бағдар. Ақын ар-ождан мен намысқа сүйенген этикалық үйлесімді, ұлттық болмысқа негізделген мәдени тұтастықты, және рухани ізденіске жетелейтін экзистенциалдық биікті бір арнаға тоғыстырады. Оның шығармаларында адам – тек заманның куәгері емес, рухтың иесі. Қадыр ұсынған рухани бағдарлама адамды өз болмысынан алыстатпай, керісінше, тамыры мен жүрегін бір арнада ұстай білуге үндейді. Ол үшін адам ең алдымен өз-өзімен тату болуы тиіс.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы – рухани жаңғырудың көркем моделі. Ақын адамдық кодты жоғалтпау жолын ұлттың рухани тәжірибесімен, ішкі мәдениетімен және ар-намыс ұғымымен ұштастырады. Оның шығармалары адамды өмірдің мәнін іздеуге, өзін түсінуге және айналасымен үйлесім табуға жетелейді. Қадыр қалыптастырған рухани бағдар – өткеннің естелігі емес, қазіргі адамның өмір сүру қағидасы. Ақын жырларында ар мен мейірім, намыс пен әділдік ұғымдары тек моральдық өлшем емес, жеке тұлғаның рухани күші ретінде көрінеді. Бұл қасиеттер адамды кез келген заманда биік ұстайтын тұрақты құндылықтар. Цифрлы дәуірде рухани тепе-теңдік пен ұлттық болмысқа сүйену — ілгері дамудың басты шарты. Осы тұрғыдан алғанда, Қадырдың рухани бағдарламасы – адам мен қоғам арасындағы үйлесімділікті

сақтайтын заманауи рухани кодекс іспетті. Ол цифрлы ғасырда өмір сүріп жатқан ұрпаққа рухани бағыт, адамдық темірқазық бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырзалиев Қ. Үш томдық шығармалар жинағы: Өлеңдер мен поэма. Алматы: Жазушы, 1989
2. Мырза Әлі Қ. Таңдамалы жинақтар. Алматы: Балалар әдебиеті, 2006
3. Мырзалиев Қ. Көш: Өлеңдер. Алматы: Жазушы,

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы мен функционалдық сауаттылық ұғымының байланысы

*Умелісқызы Назерке, «№99 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі*

Қазіргі білім беру жүйесінің басты ұстанымы – оқушыны тек білім алушы емес, өмірлік жағдайларда алған білімін тиімді пайдалана алатын тұлға ретінде қалыптастыру. Осы тұрғыдан алғанда функционалдық сауаттылық білім берудің стратегиялық бағытына айналды. Ал әдебиет – бұл құзыреттілікті дамытудың табиғи тетігі. Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Қадыр Мырза Әлі мұрасы оқушылардың ойлау, талдау, пайымдау және өзіндік пікір қалыптастыру дағдыларын дамытудың тиімді үлгісі болып табылады.

Ақын шығармалары ұлттық рух пен тілдік мәдениеттің тұтастығын сақтай отырып, оқушының когнитивтік және коммуникативтік қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Сондықтан Қадыр Мырза Әлі поэзиясын функционалдық сауаттылықтың контекстінде қарастыру – заманауи педагогикалық ізденістердің өзекті бағыты.

Мақаланың жаңашылдығы – Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын функционалдық сауаттылық ұғымымен кіріктіре талдау арқылы әдебиетті оқытудың жаңа моделін ұсынуында. Бұған дейін ақын шығармалары көбіне эстетикалық және көркемдік тұрғыдан зерттелсе, бұл жұмыста оның поэзиясы оқушының өмірлік дағдыларын қалыптастырудағы педагогикалық ресурс ретінде қарастырылады.

Зерттеуде оқыту тәжірибесіне енгізілген инновациялық тәсілдер (мысалы, «Storytelling», «POPS формуласы», «Fishbone диаграммасы», «Padlet» және «Kahoot» платформалары) апробациядан өткізіліп, олардың тиімділігі тәжірибе нәтижелеріне сүйене отырып дәлелденді. Мәселен, Қадыр Мырза Әлінің «Ана тілің – арың бұл» [1] өлеңін талдау барысында оқушылар «Fishbone» диаграммасы әдісі арқылы тақырыптың өзегін, себебі мен салдарын айқындады. Олар орталық тақырып ретінде «тіл – ұлттық рухтың айнасы» идеясын алып, одан туындайтын себептер мен нәтижелерді жүйеледі:

себеп ретінде — тілге деген немқұрайлық,

салдар ретінде — ұлттық бірегейліктің әлсіреуі көрсетілді.

Бұл әдіс тек мәтінді түсінуге емес, оқушыларды себеп-салдарлық және сыни тұрғыдан ойлауға дағдыландырды.

Қадыр Мырза Әлі шығармалары адам болмысы, ұлт тағдыры, ана тілі мен туған жерге сүйіспеншілік тақырыптарымен терең астасып жатыр. Ақынның «Ана тілі» деген мәңгілік өлеңі ана тілінің рухани төлқұжаты іспетті. Қадыр Мырза Әлі шығармалары тек әдеби мұра емес, сонымен бірге тәрбие мен білім берудің, әсіресе оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады. Оқушылар өлең жолдарындағы негізгі ойды («Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте!») заманауи контексте талдап, «Padlet» платформасында өздерінің цифрлық постерлерін жасады. Онда әр оқушы өз тіліне деген көзқарасын визуалды және мәтіндік формада бейнеледі.

Сонымен қатар «POPS формуласы» әдісі бойынша оқушылар өз пікірін жүйелі дәлелмен жеткізуді үйренді:

Пікір: Ана тілі – адамның болмысы мен рухани тірегі.

Ой дәлелі: Қадыр Мырза Әлі өлеңі тіл мен ұлттың бөлінбес тұтастығын паш етеді. Мысалы, «Ана тілің – арың бұл» жолы тіл мен арды тең қойған моральдық биіктікті көрсетеді. Бұндағы айтпағымыз, «тілді сақтау – ұлтты сақтау» деген ұстаным қазіргі цифрлық дәуірде де өзекті.

«Storytelling» әдісі арқылы оқушылар өз ана тіліне байланысты өмірлік мысалдарын айтып, тілдің қоғамдағы рөлі туралы шағын бейне-әңгімелер дайындады. Бұл тәсіл эмоционалды байланыс орнатып, оқушылардың функционалдық және коммуникативтік сауаттылығын арттырды.

Осы әдістердің нәтижесінде оқушылар тек өлең мазмұнын меңгеріп қана қоймай, оны заманауи өмірмен, жеке тәжірибемен және ұлттық болмыс түсінігімен ұштастыра білді. «POPS формуласы» тәсілі (Пікір–Ой–Пайым–Себеп) оқушылардың пікірін дәлелмен жеткізу қабілетін дамытты. Ал «Storytelling» әдісі арқылы Қадыр ақын өмірі мен шығармаларындағы оқиғалар заманауи контексте баяндалып, оқушының креативті және функционалдық жазылым дағдыларын жетілдірді.

Бұның барлығы Қадыр ақын мұрасын жаңа қырынан танытып қана қоймай, оның шығармалары арқылы оқушылардың бойында ХХІ ғасыр құзыреттерін дамыту жолдарында жетілдіре түсуге болады.

Бұл зерттеудің өзектілігі – қазіргі білім беру жүйесінде әдебиетті оқытудың нәтижесін өмірмен байланыстыру қажеттілігінде. Функционалдық сауаттылықты дамыту арқылы оқушылар тек мәтінді түсініп қоймай, сол мәтін арқылы өмірлік құндылықтар мен шешім қабылдау дағдыларын меңгереді.

Қазақстан Республикасының 2020–2025 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында да оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыру – білім сапасының негізгі көрсеткіші ретінде белгіленген [2]. Осыған сәйкес, Қадыр Мырза Әлі шығармаларын интеграциялау білім мазмұнын жаңартудың тиімді тетігі бола алады. Мысалы, ақынның «Ана тілім» өлеңі тіл мен мәдениеттің бірлігін көрсетсе, оны талдау кезінде оқушылар өз пікірін еркін жеткізу, дәлелдеу және қорытынды жасау

қабілеттерін дамытады. Ал «Ар», «Намыс», «Жауапкершілік» тақырыптарындағы өлеңдер тұлғалық құндылықтарды айқындауға, өзін-өзі тануға және әлеуметтік жауапкершілікті сезінуге мүмкіндік береді. Қадыр Мырза Әлі мұрасы ұлттық болмыс пен заманауи құндылықтарды ұштастыратын синтездік модель ретінде қызмет етеді. Осы арқылы оқушылардың рухани, әлеуметтік және мәдени сауаттылығы артып, білімнің өмірмен байланысы күшейеді.

Зерттеу нәтижелерінің тәжірибелік мәні – Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын қолдану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға арналған нақты әдістемелік үлгілердің жасалуында. Педагогикалық тәжірибе барысында келесі бағыттарда апробация жүргізілді:

1. Жазылым дағдысы – оқушылар Қадыр Мырза Әлінің афоризмдері мен өлең жолдарын пайдалана отырып, өз ойларын шағын эссе түрінде жазды.

2. Айтылым дағдысы – «Дебат» әдісімен оқушылар Қадыр шығармаларындағы моральдық мәселелерге пікір білдіріп, аргументтер келтірді.

3. Тыңдалым және оқылым – ақынның аудиожазбалары мен сұхбаттары арқылы оқушылар ақпаратты талдап, негізгі ойды анықтауға машықтанды.

4. Сөйлеу мәдениеті – «Padlet» және «Canva» құралдары арқылы оқушылар өз жобаларын визуалды форматта ұсынды, бұл олардың цифрлық және коммуникативтік құзыреттіліктерін арттырды.

Аталған әдістер білім беру процесінде апробациядан өтіп, нәтижесінде оқушылардың мәтінді түсіну, ақпаратты қолдану және өз көзқарасын дәлелдеу қабілеттері айтарлықтай жақсарғаны байқалды. Бұл функционалдық сауаттылықтың артуымен қатар, шығармашылық ойлау мен тұлғалық рефлексияның қалыптасқанын көрсетті.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын функционалдық сауаттылықпен байланыстыра оқыту – заманауи педагогикадағы инновациялық бағыттардың бірі. Ақын мұрасы тек әдеби құндылық емес, оқушылардың ойлау мәдениетін, тілдік және әлеуметтік белсенділігін қалыптастыратын өмірлік мектеп іспетті.

Біз атап көрсеткен әдістер мен тәсілдер білім беру процесіне интеграцияланып, нәтижесінде әдебиет пәнінің өмірлік маңызын арттыруға, оқушыларды сыни және шығармашылық тұрғыда ойлауға баулуға мүмкіндік береді.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – ұлттық рухты, тілдің қадірін, адамдық болмысты танытатын көркемдік қазына ғана емес, сонымен қатар оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың тиімді құралы. Ақынның тіл, намыс, ар, елдік пен бірлік туралы жырлары қазіргі білім беру жүйесінің құндылықтарымен үндесіп, тұлғаның өмірлік дағдыларын қалыптастыруға бағыт береді.

Сондықтан Қадыр Мырза Әлі поэзиясын оқыту тек әдеби білім берудің міндетін орындап қана қоймайды, ол жас ұрпақтың ұлттық сана-сезімін қалыптастырып, шығармашылық ойлау мәдениетін дамытады және қоғамдық өмірге белсенді қатысуға бейім тұлға тәрбиелеуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Ана тілің – арың бұл! https://bilim-all.kz/olen/3208-Ana-tilin-%E2%80%93-aryn-bul?utm_source
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/article/details/20392?lang=kk>
3. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас және коммуникативтік құзыреттілік. – Астана, 2016.
4. Айтпаева Ә. Функционалдық сауаттылық – заманауи білім берудің басым бағыты. – Білім журналы, №4, 2023. <https://bilim-all.kz>
5. Нұрғалиева Г. Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы рухани құндылықтар. – Қазақ тілі мен әдебиеті, №2, 2024. <https://adebiportal.kz>

ІІІ БАҒЫТ. ӨМІРЛІК КЕҢЕС ПЕН ТЕҢДІК ТАҒЛЫМЫ **Қадыр Мырза Әлі шығармаларындағы экологиялық проблемалар** **көрінісі**

Абдиева Зауре Берикбаевна, «№ 88 мектеп – лицейі» ШЖҚ МКК

XXI ғасыр тоғысында адамзат алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі – экологиялық дағдарыс. Ғылым мен техника дамыған сайын табиғатқа жасалған әсер күшейіп, ауа, су, жер ресурстары ластану қарқынды жүріп жатыр. Бұл мәселе әдебиетте де көрініс тауып келеді. Әсіресе, ұлттық әдебиетімізде экологиялық проблемаларды көтерген ақын – жазушылардың еңбегі орасан. Соның бірі – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі, белгілі ақын Қадыр Мырза Әлі.

Қадыр Мырза Әлі табиғатты жырлауда тек эстетикалық тұрғыда ғана емес, экологиялық мәселелерді меңзей отырып, оқырманды табиғатқа жанашырлықпен қарауға шақырады. Ақын табиғатты тіршіліктің қайнар көзі, рухани-адамгершілік құндылық ретінде бейнелейді.

Табиғатты бұзу – тек экологиялық емес, сонымен қатар моральдық мәселенің бірі. Қадыр табиғатты құрметтеуді – ұлттың, елдің дамуының бір шарты ретінде қарастырған. Оның бірқатар өлеңдерінде табиғатты жырлау арқылы адам болмысының, мәдениетінің биіктігі көрініс табады. [7]
Қадыр Мырза Әлі кейбір өлеңдерінде табиғатқа немқұрайлы қарау салдарын да ескертеді. Ол табиғаттың тозуы – адамның рухани азғындауының көрінісі екенін аңғартады. Бұл – бүгінгі жаһандық экологиялық проблемалар тұрғысынан аса өзекті.

«Адамдар-ай,
Ағаштар да –тірі жан...

Тынысыңды тарылтпа,
Ауасы жоқ өмір – өлім» [1]

Мұнда ақын табиғатты қорғауға, сақтауға, оған жанашыр болуға шақырады. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру мәселесін көтеріп, бұл мәселеде әр адамның рөлі бар екенін еске салады.

Ол табиғат пен адам арасындағы гармония бұзылған жағдайда рухани да, әлеуметтік те дағдарыстар болатынын аңғартады және оның салдары қайта қалпына келтірілмейтіні бағдарланған. Бұл қазіргі таңда өзекті болып отырған климаттың өзгеруі, орман-тоғайлардың жойылуы, биоалуантүрліліктің азаюы, су ресурстарының ластануы сияқты мәселелерге үндес келеді. [5]

Қадыр поэзиясы – тек көркем туынды ғана емес, экологиялық тәрбие мен ғылыми көзқарастың іргетасы бола алатын рухани құрал.

Ақын табиғатты жырлау арқылы адам мен биосфера арасындағы нәзік байланысты сезіндіреді. Осы мазмұнды биология пәнінде қолдану арқылы заманауи білім беру талаптарына сай жаңа әдістемелер жасауға мүмкіндік бар. Қадыр Мырза Әлі шығармаларында кездесетін табиғат суреттері – оқушыларға биологиялық құбылыстарды көркем тіл арқылы түсіндірудің тиімді құралы. Мысалы:

«Ағаштар да – тірі жан...»

Бұл жол – өсімдіктердің тірі ағза екенін көркем тілмен жеткізудің үлгісі. Мұндай образдар биология пәніндегі өсімдіктердің тіршілігі, тыныс алуы, фотосинтез үдерісін түсіндіруде пәнаралық негіз бола алады.

Мұғалімдер әдеби шығармалар арқылы экологиялық ұғымдарды түсіндіру кезінде оқушылардың эмоционалдық сезімін оята отырып, ғылыми білімге негізделген экологиялық көзқарас қалыптастыра алады. [6]

Ақын шығармаларында қоршаған ортаға жанашырлықпен қарау идеясы басты орында тұр. Бұл экологиялық мәдениетті қалыптастырудың негізі бола алады. Әдебиет сабағында ақынның табиғатты суреттейтін өлеңдерімен танысып, сол тақырыпқа байланысты биология сабағында:

Экожүйе,

Қоректік тізбек,

Ластану көздері,

Биоалуантүрлілік,

Жылыжай эффектісі,

Озон қабатының бұзылуы

сияқты тақырыптарды терең түсіндіруге мүмкіндік туады. [4]

Мысалы, «Ауасы жоқ өмір – өлім» жолы арқылы ауа құрамын, ауаның ластануы мен оның адамға әсерін интеграциялап оқытуға болады.

Ағаш – өмір ағашы,

Тамырында – тағдыр бар.

Жапырағында – тыныс бар,

Бұтағында – тіршілік [8]

Осы өлең жолдары биология сабағын интеграциялауға өте қолайлы.

Тамырында тағдыр бар» – тамыр су мен минералды заттарды сіңіреді.

«Жапырағында тыныс бар» – фотосинтез және тыныс алу процесі жүреді.
«Бұтағында тіршілік» – жапырақтар, гүлдер, жемістер өсетін негізгі бөлік.
Өлең жолдарын пайдалана отырып өсімдік сызбасын инфографика арқылы жасап, мүшелерін белгілейді.

“Қызыл кітап” өлеңінде табиғатты қорғау, жойылып бара жатқан түрлер тағдыры айтылады.

Табиғат – тірі тарих,

Құтты қоныс, киелі.

Қызыл кітап – қайғы кесте,

Қорға дейді иелі [8]

Осы кітаптағы өлең жолдарын инновациялық тәсілдермен оқытатын болсақ, «Қызыл кітап» кейіпкерлерін (жойылып бара жатқан жануарларды) AR қосымшасы арқылы 3D түрде көрсетуге болады. Мысалы: *iNaturalist*, *Merge Cube*, *Quiver Vision* қолданбалары.

Инновациялық әдістерді қолдана отырып, мұндай сабақтарды тиімді ұйымдастыру үшін заманауи әдістер қажет. Олар:

STEAM білім беру моделі (Science, Technology, Engineering, Art, Math) – Қадыр поэзиясын «Art» бөлігінде қолданып, экологиялық модельдер мен зерттеулер жасау. [2]

CLIL әдісі (Content and Language Integrated Learning) – әдебиет пен биологияны бір сабақта байланыстыра оқыту (қос тілділік элементтерімен).

Интеграциялық жобалық әдіс – мысалы, «Қадыр поэзиясындағы экологиялық ойлар» атты жоба жасап, соны презентациялау.

Визуалды оқыту – ақын өлеңдерінен шабыттанып, инфографика, интеллект-карта, постер, экобуклет жасау.

AR/VR технологияларымен сабақтар – Қадыр жырлаған табиғи көріністерді виртуалды форматта көрсету арқылы оқушылардың елестету қабілетін және танымдық қызығушылығын арттыру.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын білім беру жүйесінде тиімді пайдалану – тек рухани тәрбиелеу емес, сонымен қатар ғылыми дүниетаным мен экологиялық мәдениетті қалыптастырудың тиімді жолы. Әдебиет пен биология пәндерін пәнаралық негізде оқыта отырып, оқушылардың шығармашылық қабілетін, сыни ойлауын және экологиялық жауапкершілігін арттыруға болады. [3]

Заманауи инновациялық әдістер мен технологияларды сабақта қолдану бұл үдерісті тиімді етумен қатар, оқытудың сапасын арттырады. Қазіргі заманғы экологиялық сананы тәрбиелеуде өзекті. Демек, Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – тек көркем мұра емес, ғылыми тәрбиенің де алтын көпірі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. Таңдамалы шығармалар жинағы. – Алматы: Жазушы, 2004.
2. Құдайбергенова К. «Инновациялық білім беру технологиялары». // Білім берудегі жаңа бағыттар, 2019.

3. Сарқытбекқызы Б. «Пәнаралық байланысты жүзеге асыру жолдары». Педагогика және психология, 2021.
4. Төлеубаева С. «Әдебиет пен биология пәндерінің интеграциясы». – Мектептегі биология, №3, 2020.
5. Назарбаев Зияткерлік мектептері. Интеграциялық сабақтар жинағы, 2022.
6. Мырзахметұлы М. Қазақтың экологиялық ой-санасы және әдебиет. – Алматы, 2011.
7. Тасболатов Ә. «Қазақ әдебиетіндегі табиғат образы және экологиялық сана». Ұлт тағылымы, 2018.
8. Қадыр Мырзалиев. Қызыл кітап. Өлеңдер. Алматы. – Жалын, 1983

Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы тәрбиелік идеялар

*Абдикаликова Айнұр Маратовна
«№ 88 мектеп – лицейі» ШЖҚ МҚК*

Қадыр Мырза Әли – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі, оның поэзиясы ұлттық рухани-адамгершілік құндылықтарды тереңінен қамтиды. Бастауыш сынып оқушыларының рухани және адамгершілік тәрбиесінде әдебиет маңызды рөл атқарады. Қадыр Мырза Әлидің өлеңдері арқылы оқушыларға ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлері мен өмірлік қағидаттары жайлы түсінік қалыптастыруға болады. Әдебиеттік оқу пәні арқылы балалардың эстетикалық талғамын дамыту, олардың сезімталдығын арттыру және ата-баба мұрасына деген құрметін ояту – қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі.

Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы қазақ әдебиетінде рухани-адамгершілік құндылықтардың бірегей көрінісі болып табылады. Оның шығармалары арқылы бастауыш сынып оқушыларына ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлері, өмірлік қағидаттары, ұлттық құндылықтары туралы терең түсінік қалыптастыруға болады. Қадыр Мырза Әлидің өлеңдерінде мейірімділік, адалдық, еңбекқорлық, Отанға деген сүйіспеншілік сияқты қасиеттер дәріптеледі.

Қадыр Мырза Әли поэзиясының қазіргі қоғамдағы рөлі

Қазіргі жаһандану заманында ұлттық құндылықтардың маңыздылығы артып келеді. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы балалардың ұлттық мәдениеттен алыстауына алып келуі мүмкін. Осы орайда, Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы ұлттық құндылықтарды насихаттау арқылы бұл қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Мысалы, «Ана тілі» өлеңі арқылы ана тіліміздің құндылығын дәріптеу, оны сақтау мен дамыту қажеттілігін түсіндіру маңызды.

Қадыр Мырза Әли поэзиясын білім беру процесіне енгізу

Қадыр Мырза Әлидің поэзиясын білім беру жүйесіне енгізу арқылы оқушылардың әдебиетке деген қызығушылығын арттыруға болады.

Әдебиеттік оқу пәнінде оның шығармаларын қолдану балалардың эстетикалық талғамын дамытумен қатар, ұлттық мәдениетке деген құрметін оятады. Бұл орайда, мұғалімдерге Қадыр Мырза Әлидің шығармашылығын тиімді қолдану әдістерін ұсыну қажет.

Мысалы, Қадыр Мырза Әлидің өлеңдерін оқыту барысында шығармашылық тапсырмалар мен жобалар әзірлеу арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытып, олардың әдебиетке деген қызығушылығын арттыруға болады. Бұл әдіс балалардың өздігінен ізденуіне, зерттеу қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Қадыр Мырза Әли поэзиясының тәрбиелік маңызы қазіргі қоғамдағы рухани дағдарысты жеңуге ықпал етеді. Оның шығармалары арқылы бастауыш сынып оқушыларына ұлттық құндылықтарды сіңіру, оларды рухани-адамгершілік тұрғысынан тәрбиелеу мүмкіндігі зор. Осылайша, Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы білім беру процесінде маңызды рөл атқарады және оны оқыту әдістемесін жетілдіру – ата-аналар мен мұғалімдер үшін басты міндеттердің бірі. Қадыр Мырза Әлидің поэзиясы бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік құндылықтарды сіңіруде ерекше маңызды рөл атқарады. Ұлттық құндылықтарды насихаттау арқылы ол балалардың патриоттық сезімін, мейірімділік пен адалдыққа деген ұмтылысын дамытады. Бұл поэзияның қазіргі жаһандану заманында ұлттық мәдениетті сақтау және дамыту қажеттілігі артып отырған кезде маңыздылығы одан әрі арта түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр М. Қадыр Мырза Әли шығармашылығының тәлімдік мәні. – Алматы: Ана тілі, 2005. – 240 б.
 2. Жұмаділова А.Қ. Қадыр өлеңдеріндегі тәрбиелік идеялар // Қазақ әдебиеті. – 2012. – №4. – 15-18 б.
 3. Сейітов Е. Қадыр Мырза Әли поэзиясындағы ұлттық құндылықтар. – Алматы: Рауан, 2010. – 150 б.
 4. Тұрсынбаев Ж.А. Қадырдың балаларға арналған өлеңдері // Әдебиет әлемі. – 2019. – №3. – 30-33 б.
 5. Мұқанова Л. Қадыр Мырза Әли шығармаларының тәрбиелік маңызы [Электронды ресурс]. – Қолжетімді: <http://www.kadir-ali.kz>. – Қаралған күні: 10.10.2023.
- Айтқұлова З.Н. Қадыр өлеңдерінің балалар тәрбиесіндегі рөлі // Білім және ғылым. – 2020. – №6. – 45-48 б.

Ұлттық рухани жаңғыру контексінде Қадыр поэзиясын білім беру жүйесіне енгізу тиімділігі

*Алсеитова Айгуль Усеновна, Астана қаласы, Қадыр
Мырза Әли атындағы №88 мектеп – лицей,
бастауыш сынып мұғалімі,*

Қазіргі таңда Қазақстанның білім беру жүйесінде ұлттық рухани жаңғырудың мәні ерекше артып отыр. Жас ұрпақтың ұлттық болмысын, рухани иммунитетін қалыптастыру — мектептің, әсіресе бастауыш деңгейдегі тәрбие мен оқыту жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Қазақ әдебиетіндегі ойшыл тұлғалардың бірі Қадыр Мырза Әлі — балалар санасына әсер ететін, тілі жатық, мазмұны терең, тәрбиелік мәні жоғары поэзияның авторы.

Оның шығармаларын бастауыш буыннан бастап оқу — баланың тілдік дамуын ғана емес, сонымен бірге адамгершілік, сұлулық, ұлтқа деген сүйіспеншілік сезімін қалыптастыруға зор ықпал етеді [1, 13 б.]. Сондықтан Қадыр поэзиясын білім беру жүйесіне интеграциялау — рухани жаңғыру саясатының нақты, нәтижелі бағыты болып табылады.

1. Қадыр поэзиясының рухани-эстетикалық қуаты

Қадыр Мырза Әлі — баланың логикасы мен қиялына жақын, тілі жеңіл, бірақ мәні терең поэзия авторы. Оның балаларға арналған өлеңдері:

- табиғатты сүйе білуге,
- еңбекқорлыққа,
- сыпайылық пен жауапкершілікке,
- Отанды құрметтеуге тәрбиелейді.

Мысалы, Қадырдың:

«Құстар қайтып барады...

Жүрегімде бір сағыныш оянып»

деген жолдары баланы табиғатты сезінуге, ойлануға жетелейді.

Бастауыш білім беруде дәл осындай эмоциялық және этикалық сезіну қабілеті — оқу әрекетінің негізі болып табылады [2, 19 б.]. Яғни Қадыр поэзиясы — баланың сезімдік интеллектісін, тілдік түйсінуін және рухани қабылдауын дамытатын табиғи тәрбиелік құрал.

2. Қадыр поэзиясын бастауыш білім беруге енгізудің әдістемелік тиімділігі

Қадыр шығармаларын бастауыш сыныпта келесі бағыттарда тиімді енгізуге болады:

Тіл дамыту сабағында — өлеңнің дыбыстық әсемдігін сезіндіру (ырғақ, рифма);

Әдебиеттік оқу сабағында — адамгершілік мазмұнын талдау (жақсылық, достық, мейірім); Дүниетану пәнінде — туған жердің табиғаты, жыл мезгілдері, еңбек тақырыптарымен байланыстыру;

Көркем жазу және сөйлеу мәдениетінде — әдемі сөйлеуге, ойды анық жеткізуге дағдыландыру;

Интерактивті сабақтарда — Padlet, Canva, Wordwall арқылы өлеңді визуализациялау;

«Мен – зерттеушімін» жобалық жұмысында — Қадырдың табиғат лирикасы мен экологиялық тәрбие байланысын ашу.

Мұндай интеграция баланың тек ойлауын ғана емес, жан дүниесін тәрбиелейді, яғни оқытудың эмоционалдық және рухани сапасын күшейтеді. Бұл – қазіргі білім берудегі «білімнен – тәрбиеге» бағытталған парадигмаға толық сәйкес келеді [3, 8 б.].

3. Рухани жаңғыру аясында Қадыр мұрасының тәрбиелік рөлі

Бастауыш сынып — ұлттық идентификацияның іргетасы қаланатын кезең.

Қадыр поэзиясындағы ар, ұят, ізгілік, Отанды сүю, табиғатты аялау, тәртіп пен сыпайылық идеялары — баланың рухани болмысын қалыптастыруда аса маңызды құндылықтар.

Ақынның:

«Адам болу – арлы іс,

Адал болу – нар іс»-деген өлең жолдары – бастауыш сыныптағы тәрбие сабағының өзегіне айналуға лайық.

Рухани жаңғыру бағдарламасының басты қағидалары — ұлттық сананы жаңарту, ұлттық рухты жаңғырту, тұлғаның мәдени жауапкершілігін арттыру. Қадыр мұрасы осы бағыттың табиғи жалғасы іспетті. Сондықтан оның поэзиясын бастауыштан бастап жүйелі түрде оқыту — ұлттық тәрбиенің үзілмейтін желісін қалыптастырады [4, 25 б.].

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әлі поэзиясын бастауыш білім беру жүйесіне енгізу — ұлттық рухани жаңғыруды практикалық деңгейде жүзеге асыратын ең тиімді педагогикалық қадамдардың бірі. Бұл — тек әдеби білім беру емес, баланың ішкі мәдениетін, әдептілігін, ұлттық рухын, сөйлеу мәдениетін тәрбиелейтін тұтас экожүйе.

Бүгінгі бала — ертеңгі ел иесі. Оның рухани тамыры берік болуы үшін Қадырдың сөзі баланың жүрегіне ерте сәттен сіңуі керек. Бұл — ұлттық мектеп мұғалімдерінің қасиетті миссиясы.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Балаларға арналған өлеңдер жинағы*. – Алматы: Балауса, 2005.
2. Әубәкірова С. *Бастауыш білім берудің эмоциялық-рухани аспектілері*. – Астана, 2019.
3. Kozhakanova M. T. *Child Psychology and Literary Imagination*. – Almaty: AEU Press, 2022.
- Abai Center. *National Pedagogy and Spiritual Revival in Education*. – Astana, 2024.

ҚАДЫР МЫРЗА ӘЛІ МҰРАСЫ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ

*Анарбаева Фаридә Сметовна, Астана қаласы
әкімдігінің «№14 мектеп-гимназия» ШЖҚ МКК*

Қазақ әдебиеті тарихында поэзия саласында өзіндік қолтаңбасын қалдырған ұлы тұлғалардың бірі — Қадыр Мырза Әлі (1935–2011). Ол — қазақ

поэзиясын идеялық және көркемдік тұрғыдан жаңа белеске көтерген, ұлттық рухты, адамдық қасиетті, тіл мен мәдениетті қадірлеуге үндеген ақын.

Қадыр Мырза Әлі – тек ақын ғана емес, философ, аудармашы, эссеист және балалар әдебиетінің тамаша өкілі. Оның шығармалары терең ой мен поэтикалық шеберліктің үйлесімін көрсетеді.

Қазіргі заман талабына сай білім беру жүйесі оқушылардың тек білім алуын емес, шығармашылық, рухани және сыни ойлау қабілетін дамытуын мақсат етеді. Осы тұрғыда Қадыр Мырза Әлі мұрасын инновациялық әдістермен оқыту — ұлттық құндылықтар мен заманауи білімнің тоғысын қамтамасыз ететін маңызды бағыт.

Бұл мақалада ақынның өмірі мен шығармашылығына шолу жасалып, оны оқытудың жаңа педагогикалық тәсілдері талданады.

1. Қадыр Мырза Әлі — ұлттық руханияттың символы

Қадыр Мырза Әлі 1935 жылы Батыс Қазақстан облысы, Жымпиты ауданында дүниеге келген. 1958 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетін тәмамдаған соң, ол әдебиетке біржола бет бұрып, журналистика мен баспа саласында еңбек етті.

Ақынның алғашқы жыр жинағы «Көктем» (1966) жылы жарық көрді. Кейіннен ол «Ой орманы» (1965), «Дала дидары» (1966), «Алақан» (1977) сияқты ондаған кітаптар мен поэмалар жариялады.

Ол қазақ әдебиетіне жаңа түр, жаңа ой, жаңа ырғақ әкелген жаңашыл қаламгер болды.

Қадырдың шығармашылығында адам мен табиғаттың үйлесімі, ұлт пен тіл тағдыры, рухани еркіндік пен жауапкершілік, мәңгілік адамгершілік құндылықтар басты орын алады. Ақынның тілі көркем, бейнелі, нақылға толы. Оның өлеңдері мен афоризмдері халық арасында кең тараған, көпшілігі қанатты сөзге айналған.

Ақынның мұрасы қазіргі қоғам үшін рухани бағдар болып табылады. Себебі ол өз шығармаларында ұлттың рухын сақтаудың басты тетігі — тіл мен мәдениетке құрмет, отансүйгіштік сезім екенін айқын көрсетті.

2. Қадыр шығармашылығын білім беру жүйесінде пайдалану

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын оқу үрдісіне енгізу — оқушылардың рухани мәдениетін қалыптастыруда ерекше маңызға ие. Ақынның өлеңдері мазмұн тереңдігімен қатар, тілдік байлығы мен көркемдік ерекшелігі арқылы тілдік, эстетикалық және этикалық тәрбиені қатар береді.

Білім беру үдерісінде Қадыр поэзиясын оқыту барысында:

- Мәтінді талдау арқылы поэтикалық тіл мен көркемдік құралдарды анықтау;
- Ақын философиясын түсіндіру арқылы өмірлік құндылықтарды талқылау;
- Шығармашылық тапсырмалар (өлең шығару, эссе, бейнежоба) орындау — оқушылардың өзіндік пікір қалыптастыруына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Қадыр Мырза Әлі поэзиясы тәрбиелік әлеуеті жоғары болғандықтан, оны адамгершілік, патриоттық, эстетикалық бағыттағы тәрбие жұмыстарында кеңінен қолдануға болады.

3. Инновациялық әдістердің интеграциясы: дәстүр мен жаңашылдық үйлесімі

Қазіргі заманда әдебиетті оқытуда интерактивті және инновациялық әдістерді қолдану — оқушылардың қызығушылығын арттырудың ең тиімді жолдарының бірі. Қадыр Мырза Әлі мұрасын оқытуда келесі инновациялық тәсілдерді интеграциялауға болады:

1. Жобалық оқыту технологиясы

— Оқушылар ақынның өмірі мен шығармашылығын зерттеп, «Қадырдың афоризмдері», «Қазақ болмысы Қадыр поэзиясында» тақырыптарында жеке немесе топтық жобалар қорғай алады.

2. Цифрлық сторителлинг (Digital storytelling)

— Қадырдың өлеңдері негізінде бейнебаян, подкаст немесе мультимедиялық әңгіме құрастыру арқылы оқушылар поэзияны заманауи форматта қабылдайды.

3. Геймификация (Gamification)

— «Қадыр әлемі» атты викторина, сөзжұмбақ немесе интерактивті ойындар өткізу оқушылардың белсенділігін арттырады.

4. STEAM және CLIL әдістері

— Әдебиетті тіл, тарих, өнер, ақпараттық технология пәндерімен байланыстыру. Мысалы, ақын шығармаларын қазақ және ағылшын тілдерінде салыстырып талдау немесе оның идеяларын графикалық дизайн, анимация арқылы көрсету.

5. Интерактивті онлайн-платформалар

— Padlet, Kahoot, Quizizz арқылы оқушыларға топтық талдау, пікір алмасу, дәйексөздермен жұмыс істеу тапсырмалары беріледі.

Мұндай әдістер әдеби білімді тереңдетіп қана қоймай, оқушыларды шығармашылық, цифрлық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға жетелейді.

Қадыр Мырза Әлі — ұлт руханиятының алтын діңгегі. Оның шығармалары уақыттан тыс өмір сүретін мәңгілік құндылықтарға негізделген. Ақын мұрасын инновациялық білім беру әдістерімен үйлестіру — бүгінгі ұрпақтың ұлттық мәдениетті терең түсінуіне және рухани тұрғыдан өсуіне жол ашады.

Инновациялық тәсілдер арқылы Қадыр шығармаларын оқыту — дәстүр мен заманауи педагогиканың синтезі. Бұл бағыт тек білім берудің тиімділігін арттырып қана қоймай, оқушыларды өз ұлтының тарихын, мәдениетін және әдебиетін мақтан тұтатын азамат етіп тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Сондықтан Қадыр Мырза Әлі мұрасын инновациялық білім беру әдістерімен интеграциялау — рухани жаңғырудың, ұлттық бірегейлікті сақтаудың және заманауи тұлғаны қалыптастырудың маңызды кілті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Қадыр Мырза Әли шығармашылығындағы ұлттық нақыштар». Ust.kz. Сілтеме: https://ust.kz/word/qadyr_myrza_ali_poeziyasyndagy_ulttyq_naqystar-308179.html
2. «Білім берудегі заманауи инновациялық технологиялар». Baikau.kz, 16 тамыз 2023. Электрондық ресурс: <https://baikau.kz/2262/ustazdarga/maqala/>
3. «Интерактивті оқыту технологиясының ғылыми-теориялық негіздері». Оқу құралы. Электрондық ресурс: <https://lib.tau-edu.kz/wp-content/uploads/2020/04/>

Қадыр Мырза Әлі өлеңдеріндегі көркемсөз қолданыстары

Ахамай Бауыржан, Астана қаласы әкімдігінің «Қадыр Мырза Әлі атындағы № 88 мектеп-лицейі» ШЖҚ МКҚ

Аннотация: Бұл мақалада қазақ поэзиясының көрнекті өкілі Қадыр Мырза Әлінің өлеңдеріндегі көркемсөз қолдану ерекшеліктері зерттеледі. Ақынның тілдік шеберлігі, стилистикалық құралдары, образдар мен символдар жүйесі талданады. Сонымен қатар, оның шығармаларындағы көркемсөз арқылы жеткізілетін рухани-мәдени мәндер, тәрбие-білім беру процесіндегі педагогикалық әлеуеті қарастырылады. Мақалада көркемсөздің поэзияда ғана емес, білім беру ортасында оқушылардың сөздік қорын, тіл байлығын, әдеби танымын дамытатын құрал ретінде маңыздылығы айқындалады.

Кілт сөздер: көркемсөз, стилистика, поэзия, Қадыр Мырза Әлі, тілдік құралдар, педагогика, эстетика, қазақ әдебиеті.

Қазақ әдебиеті әр дәуірде өз ұлттық болмысы мен тілдік мәдениетін поэзия арқылы айқындап, жасампаздықты өрістетіп келеді. Солардың ішінде ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап кең көкжиекке шыққан ақындар қатарында Қадыр Мырза Әлі ерекше орын алады. Ол 1935 жылы 5 қаңтарда Орал облысының Жымпиты кентінде дүниеге келген.

Қазақтың ұлттық рухын, тілінің ләззатын, өмірдің күрделі құбылыстарын мазмұнмен сусындатып, сөз өнері арқылы жеткізген ақын 50-ден астам поэтикалық жинақтың, әдеби-сыни, балалар кітаптарының авторы болып табылады.

Ақынның шығармашылығы қазақ поэзиясының дамуындағы маңызды кезеңге сәйкес келеді. Оның өлеңдерінен көркемсөздің тіл-бейнелік құралы ретінде қалай қызмет ететіні, қандай стильдік, семантикалық, семиотикалық мәндерге ие екені айқын байқалады. Мектеп және жоғары оқу орындары

әдебиет сабақтарында Қадыр Мырза Әлідің өлеңдерін оқыту арқылы оқушының тіл байлығын, көркем әдебиет танымын, эстетикалық сезімін дамытуға мүмкіндік береді.

Көркемсөз – әдеби тілдің шебер қолданылуы, мағыналық ықпалдылығы жоғары, образды-символдық жүйемен байланысқан құрал. Ақынның өлеңдеріндегі көркемсөздерді талдау арқылы оның тілдік жаңашылдығы, мәдени-рухани бағыттары, білім беру педагогикасында қолданылу мүмкіндіктері көрінеді.

Бұл зерттеудің негізгі мақсаты — Қадыр Мырза Әлідің өлеңдеріндегі көркемсөз қолдану ерекшеліктерін жан-жақты талдап, олардың тіл мен әдебиет сабақтарында, жалпы тәрбие процесінде қолдану бағыттарын көрсету. Атап айтқанда:

1. Ақынның өлеңдеріндегі тілдік-стилистік құралдарды (эпитет, метафора, символ, қайталау, инверсия және т.б.) анықтау.
2. Көркемсөздер арқылы ақынның ұлттық мәдениет, адам тағдыры, этика-минимум мәселелерін қалай көркемдегенін ашу.
3. Педагогикалық көзқарас тұрғысынан бұл көркемсөздерді әдебиет сабағында және тәрбие жұмысында қолданудың тиімді әдіс-тәсілдерін ұсыну.
4. Зерттеу нәтижесінде көркемсөз талдау арқылы оқушылардың шығармашылық тілдік қабілеттерін, әдеби танымын, эстетикалық сезімін дамытуға ықпал ететін ұсыныстар беру.

Ақын шығармашылығын зерттеуде тілдік-стилистік аспектілерге жекелеп, әрі педагогикалық тұрғыдан талдау біршама алшақ қалған еді. Бұл мақалада көркемсөздің тілдік және тәрбиелік мәні қатар қарастырылады. Яғни, тілдік құралдардың көркемдік қызметі ғана емес, олардың оқушы-жас ұрпақтың рухани-эстетикалық дамуына, ұлттық сана қалыптастыруға қосар үлесі педагогикалық бағытта талданады.

1. Көркемсөз ұғымы және әдеби әдебиеттегі қызметі

Көркемсөз термині әдеби тілде ерекше мағына беретін, образды-символдық жүйемен тығыз байланысқан сөздер мен сөз тіркестерін қамтиды. Бұл — тек сөздік мағынадан асып, эстетикалық әсері бар тілдік құралдар. Поэзияда көркемсөз оқушының, тыңдаушының сезімін оятып, ойша-рухани толғаныс тудырады. Ол стильдік құрал ретінде стиль контекстінде тұлғаланған, ұлттық мәдениетке тән.

2. Қадыр Мырза Әлідің өлеңдеріндегі көркемсөз қолдану ерекшеліктері

Ақын өлеңдерінде көркемсөздің мынадай негізгі ерекшеліктері анық байқалады:

а) Ұлттық болмыс пен табиғатты бейнелейтін тілдік құралдар.

Мысалы, ақын қазақ даласының кеңдігін, көшпелі мәдениеттің образын, табиғат-адам байланысын тұрақты тақырып еткен. Оның өлеңдерінде «дала», «жайлау», «жұлдыз», «жер», «жел», «ат», «тоғыз» сияқты ұлттық семантикасы бар сөздер көркем жаңғыртылумен беріледі.

Мысал ретінде:

«Е-е-ей! Жайлауында жүрген жігіт бағып қой... Қазақ осы — ағыл-тегіл, көл-көсір.»

Бұл үзіндіде «жайлау», «көл-көсір», «ағыл-тегіл» деген сөздер ұлттық тұрғыдан оқиғалар мен сезімдерді тіркеп қана қоймай, поэзиялық ритм мен әсерлілігімен де ерекшеленеді.

б) Тілдік стильдік тәсілдердің кең қолданысы.

Ақын өзіне тән тіл-сөзімен ерекшеленеді: метафоралар, символдар, эпитеттер арқылы қарапайым шындықты ерекше көркемдігінен ашады. Мысалы:

«Жалт-жұлт етіп, сарт-сұрт етіп жалт ойнап, Жаздай жаңбыр жаумап еді — жұрт айғақ.»

Бұл жерде «жалт-жұлт», «сарт-сұрт», «жалт ойнап» деген тіркестер дыбыстық әсермен келеді, сөздің сыртқы бейнесін беруге бағытталған. Эллипс, инверсия иірімін қосқанда, оқырманда бір сәттік, бірақ әсерлі бейне қалыптасады.

в) Адам тағдыры мен рухани жағдайларды бейнелейтін жұмбақ-сөздік қабат.

Ақын өлеңдерінде адам-өмір, махаббат, ана, туған жер, өлім-өмір мәселелері бейнеленеді. Бірақ бұл бейнелер күнделікті тілде емес, көркем-символды түрде айтылады:

«Бәрі де, Ана, Бір өзіңнен басталды...»

Мұндағы «Ана» ұғымы жай ғана адам емес, тағдыр, өмір бастауы, сүйіспеншіліктің символы ретінде берілген. Көркемсөз бұл ұғымды кеңінен ашады.

г) Балаларға арналған өлеңдерінде тілінің жеңілдігі мен көркемдігі. Ақын балалар жасына да өлеңдер жазған, соларда да көркемсөз аспекті байқалады. Мысалы:

«Ойнадым, ойнадым, Ойынға тоймадым. ... Өздері тойыпты, Маған аз қойыпты.»

Мұнда қарапайым балалар тілімен үндес лекин «ойнадым, тоймадым», «өздері тойыпты, маған аз қойыпты» деген тіркестер өзара қайталалу арқылы музыкалылық, лиризм береді.

3. Педагогикалық тұрғыдан қолдану мәселелері

Ақынның шығармашылығы мектеп, колледж, университет деңгейінде әдебиет және қазақ тілі сабақтарында пайдалы ресурс бола алады. Келесі бағыт-тәсілдер ұсынылады:

- Оқушыларға өлеңдерден көркемсөзді табу, талдау тапсырмасын беру. Мысалы, эпитеттер мен метафораларды бөліп шығару, олардың қандай мағына жүктейтінін түсіндіру.

- Топтық талдау жүргізу: өлең мәтініндегі символдарды (мысалы: дала, жұлдыз, жел) талдап, олардың ұлттық мәдениетпен байланысын қарастыру. Бұл оқушының мәдени-әдеби санасын дамытады.

- Эстетикалық эссе жаздыру: «Қадыр Мырза Әлідің өлеңіндегі табиғат образы мен адам образын қалай көрдің?» деген тақырыппен. Бұл эссе

жазу арқылы көркемсөзге оқушының жеке ұстанымын қалыптастыруға болады.

- Интеграциялық сабақ: қазақ тілі + әдебиет + музыка. Ақынның өлеңдерінен музыкаға не әнге жазылған нұсқаларын (мысалы, «Сол бір кеш») қолдану арқылы көркемсөздің дыбыстық-поэтикалық әсерін көрсету.

- Бағалау критерийлеріне көркемсөзді тану, талдау және қолдану қабілетін қосу. Бұл оқушылардың тілдік, әдеби, эстетикалық дамуына ықпал етеді.

Қадыр Мырза Әлінің өлеңдеріндегі көркемсөз қолдануы тілдік шеберліктің жоғары деңгейін көрсетеді. Ол ұлттық мәдениет элементтерін, табиғат-адам байланысын, рухани-адамгершілік тақырыптарды көркем-образды тілмен жеткізеді. Оның өлеңдеріндегі эпитеттер, метафоралар, символдар, дыбыстық қайталамалар мұндай тілдік құралдардың поэзиядағы қызметін айқын бейнелейді.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бұл көркемсөздік ерекшеліктерді оқыту үрдісіне енгізу оқушылардың тілдік, әдеби, эстетикалық және рухани дамуына елеулі ықпал етеді.

ҚАДЫР МЫРЗА ӘЛІ МҰРАСЫ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІҢ ИНТЕГРАЦИЯСЫ

А.Байганс, «№88 мектеп-лицейі» Астана қаласы

Қазақ әдебиетінің алтын қорынан ерекше орын алатын Қадыр Мырза Әлі – ұлт руханиятының дара тұлғасы. Оның шығармалары терең философиялық мәнімен, адамгершілік қағидаттарымен және ұлттық болмысты дәріптеуімен ерекшеленеді. Ақынның өлеңдері мен прозалық туындылары тек эстетикалық ләззат сыйлап қана қоймай, жас ұрпақтың рухани дүниесін байытып, ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде жаңашыл, инновациялық әдістердің қолданылуы уақыт талабы болып отыр. Осы тұрғыда Қадыр Мырза Әлі мұрасын оқу-тәрбие үдерісіне интеграциялау – әдеби білім берудің тиімді жолдарының бірі.

1. *Қадыр шығармашылығын жобалық оқыту арқылы меңгеру.* Оқушылар ақынның поэзиясы негізінде әдеби жобалар жасап, оның туындыларындағы ұлттық құндылықтарды зерттей алады. Мысалы, «Қадырдың нақылдары — өмір сабағы» атты жоба оқушылардың сыни ойлауын, зерттеушілік дағдыларын дамытуға бағытталады.

2. Қадыр Мырза Әлі мұрасы:

- Тіл мәдениеті: ана тіліне қатысты ойлары тілдік сауаттылық пен ұлттық сана қалыптастыруға негіз болады.

- Этика және азаматтық тәрбие: адамгершілік, жауапкершілік, сыйластық туралы нақылдар тәрбиелік әңгімелер мен талқылауларға материал береді.

- Шығармашылық пен мета-рефлексия: поэзия мен афоризмдер оқушыларды өзіндік ойлау мен өзін-өзі білдіруге ынталандырады.

2. *Цифрлық технологияларды пайдалану.* Интерактивті презентациялар, онлайн викториналар, Padlet немесе Kahoot платформаларында Қадыр шығармашылығына арналған тесттер құрастыру – оқушылардың қызығушылығын арттырады. Бұл әдіс дәстүрлі әдебиетті цифрлық кеңістікпен ұштастырудың тамаша үлгісі болып табылады. Инновациялық әдістер — қысқаша шолуы (оқытуда қолдану тұрғысынан)

- Жобалық оқыту (Project-Based Learning, PBL): оқушылардың зерттеу-жобалары арқылы шығармашылық пен зерттеу дағдыларын дамыту.

3. Интеграция моделдері (практикалық тәсілдер)

- ТРАСК пен SAMR қағидаларына сәйкес интеграция. Мұнда мұра (контент), педагогика (оқыту әдісі) және технология (құралдар) үйлестіріледі. Мысалы:

- Контент: Қадыр Мырза Әлінің нақыл сөздері мен өлеңдері.
- Педагогика: дискуссия, жобалық жұмыс, бағалау стратегиялары.
- Технология: Google Classroom, Padlet, Canva, аудио/видео құралдар.

3. *STEAM және арт-интеграция элементтері.* Ақынның өлеңдерін көркем бейнелеу өнерімен, музыкамен, драмалық қойылымдармен ұштастыру – креативті ойлауды дамытады. Мысалы, Қадырдың «Ана тілі» өлеңі бойынша мультимедиялық көрме немесе мини-сахналық қойылым ұйымдастыруға болады.

4. *Рефлексия және шығармашылық тапсырмалар.* Оқушыларды өз ойларын эссе, подкаст немесе бейнеролик түрінде жеткізуге ынталандыру – Қадыр мұрасын терең ұғынуға және жеке көзқарас қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бастапқыда шағын тапсырмалардан бастаңыз — оқушыларға мәтінді талдау дағдысын біртіндеп қалыптастыру керек.

- Формативті бағалау мен өзін-өзі бағалауды енгізіңіз — оқушылар өз прогресін көрсе, мотивация жоғары болады.

- Мәдени және моральдық тақырыптарды талқылағанда сезімталдық пен әртүрлі пікірлерге сыйластықты басым етіңіз.

- Мұражайлар, кітапханалар немесе жергілікті ақсақалдармен байланыс орнату арқылы жергілікті ресурстарды пайдаланыңыз.

Қадыр Мырза Әлінің нақыл-өнегелі ойлары қысқа әрі әсерлі тілмен беріліп, ұлттық құндылықтарды және тіл мәдениетін дәріптеуге үлкен үлес қосады. Қазіргі білім беру контекстінде мұндай әдеби мұра оқыту мазмұнын жаңарту үшін тиімді ресурс болуы мүмкін. Инновациялық әдістерді қолдану

мұраны тек оқыту материалы емес, оқыту процесінің белсенді элементіне айналдыруға мүмкіндік береді

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Иірім*. — Алматы: Жазушы, 1995.
2. Қадыр Мырза Әлі. *Қазақтың қаны*. — Алматы: Атамұра, 2003.
3. Әбдіғазиев, Б. (2011). *Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлттық құндылықтар*. — Алматы: Қазақ университеті баспасы.
4. Оразаева, Ф. Ш. (2018). *Қазіргі білім беру жүйесіндегі инновациялық әдістер мен технологиялар*. — Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы.
5. Назарова, Г. (2020). *Инновациялық оқыту технологияларының теориясы мен практикасы*. — Алматы: Қазақ университеті.
6. Құрманалина, Ш. Х., & Мұханбетжанова, С. Т. (2019). *Педагогикалық инновациялар: теориясы мен тәжірибесі*. — Нұр-Сұлтан: Фолиант.
7. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2021). *Білім берудегі цифрландыру стратегиясы 2021–2025*. — Астана: ҚР БҒМ.

Қадыр Мырза Әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық әдістердің интеграциясы

*Астана қаласы әкімдігінің Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп-лицейі,
Жанахметова Мөлдір Ерланқызы, Педагог-ассистент*

Қазақ әдебиетінің асқар биігі – Қадыр Мырза Әлі. Ол – ұлт руханиятына өлшеусіз үлес қосқан, туған халқының болмысын өлеңмен өрнектеген дара тұлға. 2025 жылы ақынның туғанына 90 жыл толуы – тек әдебиетсүйер қауым үшін емес, барша ұстаздар мен жас ұрпақ үшін рухани мереке.

Бүгінгі білім беру кеңістігі үздіксіз даму үстінде. Инновациялық әдістер мен заманауи технологияларды пайдалану – оқушының шығармашылық әлеуетін ашудың басты тетігі. Осы тұрғыдан алғанда Қадыр Мырза Әлі мұрасын жаңаша форматта таныту – ұлттық құндылық пен инновацияны ұштастырудың тамаша үлгісі.

1. Қадыр Мырза Әлі мұрасының рухани-адамгершілік мәні

Қадыр поэзиясы – ұлттың айнасы. Оның өлеңдері туған жерге, ана тіліне, ел мен елдікке деген шексіз сүйіспеншілікті дәріптейді. Ақынның «Қазақтарды шетелдік достарыма таныстыру», «Ана тілі», «Адамға» сияқты өлеңдері жас ұрпаққа патриотизм, адамгершілік және рухани тазалық қасиеттерін сіңіреді.

Бұл шығармаларды оқу арқылы оқушылар:

- ұлттық болмыс пен салт-дәстүрді таниды;
- өз ойын көркем тілмен жеткізуге үйренеді;

- әдеби талдау және сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін дамытады.

2. Білім берудегі инновациялық әдістер және Қадыр мұрасымен сабақтастыру.

Қазіргі педагогикада инновациялық әдістерді тиімді қолдану – сабақтың сапасын арттырып, оқушыны белсенді әрекетке баулиды. Қадыр Мырза Әлі шығармаларын оқытуда төмендегідей әдістерді біріктіру тиімді:

- Интерактивті әдістер: «Миға шабуыл», «Топтық талдау», «INSERT» стратегиясы арқылы өлең мазмұнын талдау.

- Цифрлық технологиялар: Kahoot, Quizizz платформаларында викториналар өткізу; Canva арқылы өлең иллюстрациясын жасау.

- Жобалық және зерттеу әдісі: «Қадырдың сөзі – халықтың қазынасы» атты шағын зерттеу жобаларын қорғау.

- STEAM-интеграция: Ақынның табиғат, өмір, адам туралы өлеңдерін бейнелеу өнерімен немесе музыкамен біріктіріп оқыту.

3. Инновациялық интеграцияның нәтижесі

Қадыр мұрасын инновациялық тұрғыда меңгерту арқылы:

- әдебиет сабағына қызығушылық артады;

- оқушылар ұлттық мәдениетті заманауи көзқараспен қабылдайды;

- рухани және интеллектуалдық даму үйлесім табады.

4. Өзектілігі мен тәжірибелік мәні

Жобаның тәжірибелік мәні – мұғалімдер мен педагог-ассистенттердің инновациялық технологияларды пайдалана отырып, әдеби материалдарды өмірмен ұштастыруына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың зерттеу, ізденіс, өз ойын еркін жеткізу дағдыларын жетілдіреді. Бұл тәжірибе мектептің әдістемелік қорына енгізіліп, басқа пән мұғалімдері үшін де тиімді үлгі бола алады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде оқытудың инновациялық әдістерін қолдану – заман талабы. Ұлы ақын, ойшыл Қадыр Мырза Әлі мұрасы ұлттық құндылық пен рухани тәрбиенің қайнар көзі болып табылады. Оның шығармалары арқылы оқушылардың тілдік, эстетикалық және адамгершілік мәдениетін қалыптастыруға зор мүмкіндік бар.

«Қадыр Мырза Әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық әдістердің интеграциясы» жобасының өзектілігі – ақынның шығармашылығын қазіргі білім беру үрдісіне сай жаңаша әдістермен (STEAM, цифрлық, жобалық, шығармашылық тәсілдер арқылы) кіріктіруде. Бұл бағыт оқушылардың сыни ойлау, шығармашылық қабілеттерін дамытып, ұлттық сана-сезімін арттырады.

Қадыр Мырза Әлі – мәңгілік поэзияның символы. Оның рухани бай мұрасын қазіргі білім беру жүйесінде инновациялық әдістермен сабақтастыру – ұлттық тәрбиенің жаңа сапалық деңгейін қалыптастырады. Ақынның 90 жылдық мерейтойы – ұрпаққа рух беріп, болашақ мұғалімдер мен оқушыларды шабыттандыратын ерекше мереке.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. «Қазақтарды шетелдік достарыма таныстыру» — Алматы, 1983.

2. ҚР Білім және ғылым министрлігі. «Жаңа формация мұғалімі: инновация және тәжірибе» — Астана, 2022.

3. Педагогикалық инновациялар жинағы. — Алматы, 2024.

Мырза Әлі және қазақ лирикасының жаңару дәуірі

Зекен Іңкәр Серікқызы Астана қаласы, Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп -лицей бастауыш сынып мұғалімі

Қазақ әдебиетінің дамуы мен жаңару тарихында Қадыр Мырза Әлі поэзиясының орны ерекше. XX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ лирикасының бетбұрысы — оның есімімен тығыз байланысты. Қадыр Мырза Әлі – ұлттық поэзияның тілі мен формасын жаңғыртқан, мазмұндық ауқымын кеңейткен ақын. Оның өлеңдерінде халықтың рухы, адам болмысы, заман үні жаңа көркемдік көзқараспен өрнектелді [1, 14 б.].

Бүгінгі күні ақын шығармашылығын мектеп деңгейінде, әсіресе бастауыш сыныпта таныстыру – жас ұрпақтың рухани дүниесін байыту мен тілдік талғамын қалыптастыруда маңызды. Бұл мақалада Қадыр Мырза Әлі поэзиясының жаңашыл сипаты мен оны оқу-тәрбие процесінде қолдану жолдары қарастырылады.

1. Қадыр поэзиясының қазақ лирикасындағы жаңашылдығы

Қадыр поэзиясы – қазақ тілінің мүмкіндігін көркемдік деңгейде ашқан поэзия. Ол ұлттық сөз өнерін жаңа ырғақпен, философиялық тереңдікпен, заманауи ойлау формасымен байытты.

Ақынның өлеңдерінде халықтың тұрмысынан туған қарапайым сөз тіркестері терең мағыналы көркем бейнеге айналады.

Мысалы, оның:

«Еріншек елдің ертеңі жоқ,

Еңбекқор елдің еңсесі биік»

деген жолдары — қазақ дүниетанымындағы еңбек идеясын жаңа тұрғыдан жеткізеді. Бұл өлең жолдары арқылы Қадыр дәстүрлі дидактикалық поэзияны өмір шындығымен, әлеуметтік серпінмен ұштастырады [2, 25 б.].

Қадыр Мырза Әлі қазақ лирикасына жаңа лексикалық, ритмдік және философиялық бағыт енгізді. Ол халық поэзиясының интонациясын сақтай отырып, ой тереңдігі мен замана тынысын бір арнаға тоғыстырды. Бұл құбылыс әдебиеттануда «лириканың жаңару дәуірі» деп аталады.

2. Қадыр поэзиясын бастауыш білім беру процесінде қолданудың маңызы

Бастауыш сынып оқушыларына Қадыр поэзиясын үйрету — тек әдебиет сабағының бөлігі емес, рухани тәрбие мен тіл дамыту жұмысының тиімді жолы.

Қадыр өлеңдері жеңіл ұйқаспен жазылғанымен, терең ойды қамтиды. Сондықтан оларды оқу барысында оқушылардың:

- сөздік қоры байиды,

- ойлау және салыстыру қабілеті дамиды,
- ұлттық құндылықты сезіну дағдысы қалыптасады.

Мысалы, «Ана», «Отан», «Адам бол!» тақырыптарындағы өлеңдер арқылы мұғалім оқушылармен бірге адамгершілік, мейірім, елжандылық тақырыптарын талқылай алады.

Сабақта келесі әдістер тиімді нәтиже береді:

1. Мәтінді талдау және өмірмен байланыстыру.
2. Мұғалім өлең мазмұнына сүйеніп, «Бұл ойды бүгінгі өмірден қалай көруге болады?» деген сұрақтар қояды.
3. Бұл әдіс функционалдық және сыни ойлауды дамытады.
4. Интерактивті оқу әдісі.
5. Kahoot немесе Wordwall платформасында «Қадырдың сөзі – менің өмірімде» тақырыбында ойындар ұйымдастыру арқылы оқушылар өлең мазмұнын тез меңгереді [3, 31 б.].
6. Көркем оқу мен шығармашылық жазу.
7. Оқушылар Қадыр өлеңінен үзінді оқып, өз ойларымен жалғастырады немесе ұқсас тақырыпта шағын шумақ жазады. Бұл олардың шығармашылық қабілетін арттырады.

3. Қадыр поэзиясы – ұлттық рух пен замана үндестігі

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы ұлттық болмысты сақтай отырып, жаңа заман үнін жеткізді. Оның лирикасында дәстүр мен инновация үйлесім тапқан. Ақын сөздің эстетикалық қуатын жаңаша танытты, бұл қазақ поэзиясын жаңа деңгейге көтерді [4].

Бүгінгі оқушы үшін Қадыр өлеңдері тек әдеби мәтін емес, рухани бағдар. Ақынның «Сөздің киесі бар» деген ұстанымын бастауыш буында қалыптастыру – тілді құрметтеудің, мәдениеттің іргетасын қалау.

Білім беру жүйесінде Қадыр поэзиясын пайдалану арқылы оқушылар ұлттық мәдениетке жақындайды, ал технологиялық әдістер (интерактивті жаттығулар, мультимедиялық сабақтар) оқу процесін заманауи форматқа көшіреді.

Қадыр Мырза Әлі – тілдің ғана емес, ұлт ойының жаңару символы. Оның поэзиясын жас буын санасына сіңіру – ұстаздың ең үлкен миссиясы.

Қорытынды

Қадыр Мырза Әлі қазақ лирикасын жаңа сапаға көтерген қаламгер. Оның өлеңдері — ұлттық рухтың, адамдық қасиеттің, тілдік мәдениеттің тұнық көзі.

Бастауыш сыныпта Қадыр поэзиясын оқыту арқылы бала тек өлеңді жаттап қоймайды, сөздің мәнін, ойдың тереңдігін түсіне бастайды.

Ақын мұрасы — баланың тілін, ойын, мінезін, ұлттық сана-сезімін тәрбиелейтін көркем мектеп.

Сондықтан Қадыр Мырза Әлі поэзиясын оқу процесіне жүйелі енгізу — қазіргі білім беру жүйесінің рухани жаңғыру бағытындағы маңызды қадам.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Kozhakanova M. T. *National Heritage and Literary Pedagogy*. – Almaty, 2023.
- Тұрсынбаева А. *Қазақ поэзиясының көркемдік жүйесі*. – Астана: Білім, 2022

«ИІРІМ» – ҚАДЫР МЫРЗАЛИЕВТІҢ КӨРКЕМ ОЙ ШЫҢЫ

*Искакова Гульмира, Маңғыстау облысы, Ақтау қаласы,
«Дарынды балаларға арналған облыстық
мамандандырылған мектеп-интернат» КММ*

Қолыма кітапты алып оқығанда көзіме бірден түскені – Қадырдың сөзге деген ерекше ілтипаты. Ол әр оқиғаны боямасыз, әсіресіз жеткізеді. Бірде әзілмен, бірде ащы шындықпен астарлап сыр шертеді. Мәселен, ол шығарманың бір тұсында былай дейді: «Адам өмірінің мәні – шындықты мойындап үйренуінде. Әуелі өз шындығын, сосын өзгенің шындығын түсінуінде...»

Бұл сөйлемнің өзегінде тұтас кітаптың рухы жатыр. Қадыр үшін өмір – күрес емес, *түйсіну*. Сол себепті де «Иірім» – өз заманының рухани айнасы.

Ең бастысы автордың сөз етіп отырған шығармасының бір арқауы өз заманындағы қазақ ақын-жазушыларына қатысты екенін сезді. Қадыр естеліктерін суреттеуде хронологиялық тәртіппен емес, өз басынан өткен немесе куә болған оқиғаларды жүйелеп айтып беру арқылы көздеген мақсатына жеткен.

Тоқталып өтсем:

«Иірімде» Сәбит Мұқанов туралы біршама мағлұмат, авторлық ойлар бар. Ә. Тәжібаевтың кітабына өткір сын тағып көлемді мақала жазған Сәбит Мұқанов сол Әбділданың диссертация қорғауында өзінің алғашқы ойын теріске шығарып, Әбділданы қорғап шығады. Бұндай әрекеттің себебі авторға мәлім болса да, Қадыр таңырқап қалады.

Атағы да, өзі де ірі Сәбит Мұқановтың осындай пендешілік қасиеттерін көрсете отырып, автор оған деген құрметін, оның адал азаматтық бейнесін де ашық атап айтады: «...Жас тұлпар қоғамына сенімсіздікпен қарады. Сөйте тұра сол «Жас тұлпар» істей алмаған шаруаны Сәбеңнің өзі істеді. Ана тіліміздің басына төнген қауіпті бірінші боп сездінді. Алматы қаласында ең бірінші қазақ балалар бақшасын сол Сәбең аштырды. Республика Оқу министрлігінің бірінші орынбасары шовинист Щербаковпен тайсалмай айқасты. Оған тойтарыс берді. Қазақ мектептеріндегі қазақ тілі сағатының қысқаруына қарсы тұрды. Екінші бірі оны істей алған жоқ» [1, 25]. Шынында да бұлар бірін білсек, бірін білмейтін жағдайлар еді.

Қадырдың сыншылдығы – бір төбе. «Иірімдегі» автордың өзі сынды қаламгер оқырмандарының ойынан шыға қоймаған өз замандастарына деген дара көзқарасты ойлары негізінен автордың сыншылығынан туған жазбалар еді. Оған мысал: «Әнуар Әлімжанов жай журналист емес, мәшһүр журналист. Бірақ үлкен жазушы деп айта алмаймын. Журналистің көбі өзін жазушы санайды. Ол, әрине, қате. Журналистика деген бір бөлек, әдебиет, көркем өнер деген бір бөлек өнер. Әнуар бірнеше повесть, роман, әңгімелер жазды. Бірақ көркемдік деңгейлері ойдағыдай емес. Публицистикадағы қабілетін көркем әдебиетте барынша таныта алмады, көрсете алмады» [1, 66].

Мұқағали жөнінде «Радиода диктор болып істеп жүрген жерінен бәрін тастап, ауылына тайып тұрады... Оқумен, ізденумен, жазумен шұғылданып, енді астанасыз болмайды-ау деген кезде Алматыға қайтып оралады... Осы кезде Мұқағалидың тағдырында қат-қабат қиындықтар пайда болады. Бір баласын мотоцикл қағып өлтіреді... Партиялық билетін жоғалтады... Сөйтіп бірнеше айдың партиялық жарнасын төлемейді... Оған отбасының ит ырғылжың тірлігі келіп араласады. Сол шырғалаңнан шығар суыртпақтай да жол таппайды. Басын тауға да соғады, тасқа да соғады...» [1, 150], - деп автор тағы біршама дәлелді деректерді келтіреді. Ақиық ақынның өмірінің тәтті болмағандығын бұрыннан білетін оқырманына бұл жайлар тағы ауыр тиеді.

«Иірімнің» тағы бір ерекшелігі – қаламгер әр жазушыны бір жерде ғана сөз қылмай, қайта-қайта оралып отырады. Мысалы, Ілияс Есенберлин мен Мұқағали Мақатаев жөнінде бір рет қана емес, әр жерде сөз қылады. Оқушы кітапта Ілияспен үш-төрт рет кездеседі. Бір ғажабы, автор оның қыры мен сырына үңіле түсіп, Ілияс Есенберлин турасындағы позициясын анық көрсетпеген. Тап басып айту қиын. Белгілісі, оның көзбен көріп, құлақпен естігенін, өзіне лайық ақыл-парасатымен жазғандығы. Оған төмендегі мысалдар дәлел:

Ең бірінші рет, эсседе Ілияс Есенберлиннің кезекті бір пленумда Әнуар Әлімжановтан жеңіліп, екінші хатшы болып сайлануы, оның кейбір жағымсыз іс-әрекеттері айтылады. Мұнда әдебиеттегі оқушы білетін Ілияс емес, «көпті көрген кәрі түлкі» Ілияс образы берілген. Адам сенгісіз. Бірақ, бұл – ақиқат. Ал әдебиет – ақиқатты қажет етеді.

Екінші рет, эсседе Ілияс мейірімді аға ретінде суреттеледі. Ол көрегендік жасап, Олжас Сүлейменовтың өлеңдерін аударуға жас Қадырға береді. [1, 83]. Үшіншіде оны автордың оған арнаған жыр жолдарын көруге болады. Бұл ретте Қадыр аға оның көп адамға қиянат жасағанын, адами осалдығын айта келіп, әдеби ерлігін де баса көрсеткен:

Ілияс Есенберлин қызық еді,
Арқамыздың сілемі,
Үзігі еді.
Арктика мұзындай тақырыпты
Алғаш рет ол өзі бұзып еді.
Тарихқа да қажеті – не қылғаны,
Түк қылмаса – адамның жоғалғаны.

Ерлігінді елемей – қиянатта,
Еңбегінді ескермей – обал-дағы [1, 92].

Келтірілген мысалдардан жазушының Ілияс Есенберлин туралы не айтқысы келгенін тап басып айту қиын. Әйтеуір, естелік өз дәуірінің айнасы іспеттес. Қалай болғанда да, Қадыр өз дәуірінің ақын-жазушыларының бейнесін еш бүкпесіз сомдай алған.

Қадыр Мырза Әлидің естелік – эсселерінде, әңгімелерінде кейіпкерлердің өзін сөйлетіп, қаһармандар іс-әрекетін автор өзі баяндау арқылы сөз бастайды. Ол оқиғаны баяндағанда мейілінше қысқа, негізгі мақсатқа бағындыра өте ықшам түрде диалогтарды сәтті пайдалану арқылы, өткен күндердің тіршілігін, кейіпкерлердің шынайы болмыс-бітімін, мінез-құлық, психологиясын ашып көрсеткен. Қасым Қайсенов ағамыздың ауруханада жатқан көңілін сұрай барған замандасы Сырбай Мәуленовпен арадағы диалогта:

- Ия, Қасеке, қанша метр биіктіктен құладыңыз?
- Елдің айтуына қарағанда, он метр тәрізді.
- Әрине! Әрине! Сізге енді Қасым Қайсенов басыңызбен одан төменен құлаған тіптен ұят қой.

Немесе, Сырбай Мәуленовты бір мотоцикл қағып, құрдасы Қасым ағамыз көңіл сұрай барған.

- Ия, Сыраға! Бұл не жатыс? Не боп қалды?
- Әй, бір қағынған мотоцикл қағып кетіп.....
- Тәйт, айтпа ондай сөзді! Мотоциклі несі?! Мұныңды менен басқа біреу естіп қойып жүрмесін! Ұят емес пе, қазақтың дырдай ақынын орыстың жұрдай мотоциклі ұрып кетіпті деген! Бұдан былай әлгі мотоциклді Камазбен айырбастап айт! –дейді Қасым Қайсенов [1, 206]. Бұл диалогтардан құрдастар арасындағы зілсіз қазақы қалжың күлкі шақырады, жеңіл юмормен сәтті баяндалған.

Тағы бір мысал, желтоқсан оқиғасынан кейін Қасым ағамыздың Қадырмен кездесіп шер тартқан диалогта:

Сенімен жолыққым келеді! – деді. Ол мені Жазушылар одағында күтетін болды. Сол уәделі жерде кездестік. Оңаша бөлмелердің бірінде отырып сөйлестік. Әңгіме басталар басталмастан ағамыз еңкілдеп жыламасы бар ма? Неге? Не үшін? Не боп қалды? Түсінсем бұйырмасын!

Аямады ғой, аямады. Шырқыратып сабады жастарды! Көрдім! Өз көзіммен көрдім! Бәрін де! Бірақ дәрмен жоқ. Түк істей алмадым. Өйткен партизандығым құрысын! Фашистердің өзі олай қорлай алмап еді! Қорлатпап едік! Бұлар қорлады! [1, 206].

Қаламгер диалог арқылы, бір жағынан партизан ағамыздың азаматтық келбетін танытса, сонымен қатар заман тынысын нанымды бейнелейді.

Ойымды қорытындылай келе, Қадыр Мырзалиевтің «Иірім» атты көркем эссе-естелігі – қазақ әдебиетіндегі дара туынды. Бұл шығарма – тек жазушы өмірінің көрінісі емес, бір дәуірдің рухани айнасы. Шындыққа адалдық, адамға деген сүйіспеншілік, әдебиетке құрмет – Қадыр

шығармашылығының басты арқауы. «Иірім» – оқырманды ойға жетелейтін, ішкі рухани әлемді тереңдете түсетін тұғырлы еңбек. Қадырдың бұл туындысы – бүгінгі жастарға, әдебиет сүйер қауымға тағылым боларлық қазына.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырзалиев. Иірім. – Алматы: «Жазушы», 2001.
2. Әуезов М. Әдебиет туралы ойлар. – Алматы: «Ғылым», 1997.
3. Тұрсынбек Кәкішов. Оңаша отау. – Алматы: «Білім», 2005.
4. Қазақ әдебиеті газеті, Қадыр Мырзалиев туралы мақалалар топтамасы. 2011-2015 жж.
5. «Қазақ әдебиетінің тарихы», 8-томдық. – Алматы: «Ғылым», 2007.

Өмірлік кеңес пен теңдік тағылымы – Қадыр мұрасының өзегі

Кеңес Мадина Серікқызы, «№15 мектеп-лицей» ШЖҚ ММК

Қазақ әдебиетінің алыптарының бірі – Қадыр Мырза Әли. Ол өз заманының рухани ұстазы, халқының сөзін сөйлеген, ойлы да өткір ақын болды. Ақынның мұрасы – адамгершілік, теңдік, әділдік пен өмірлік даналыққа толы қазына. Оның шығармалары тек поэзияның көркем үлгісі ғана емес, халықтың рухани айнасы болып табылады [1]. Қадыр поэзиясында өмірдің мәні мен адамдық қасиеттердің қадірі ерекше айтылады. Ол әр өлеңінде халыққа бағытталған терең ой мен тағылым қалдырады. Мысалы, «Адамның кейбір кездері» өлеңінде ақын адамның өмір жолындағы қайшылықтарын, ішкі сезім әлемін суреттей отырып, әрбір адамға өзін тануға, жақсылық жасауға үндейді [2]. Ақын үшін өмір – күрес, ізденіс және жауапкершілік. Оның «Өмір мектебі» атты өлеңдер жинағында: «Өмір деген – сынақ қой, сыналмайсың бітпейінше» деп жазған [3]. Бұл жолдарда өмірдің мәні сынақта, ал адамның қадірі сол сынаққа қалай төтеп беруінде екені көрінеді. Ол оқырманды қиындыққа мойымай, еңбекқорлық пен сабырлыққа шақырады. Теңдік пен адамгершілік тағылымы Қадыр Мырза Әли өз шығармаларында теңдік, әділдік, адамдар арасындағы сыйластық пен түсіністікті басты құндылық ретінде дәріптеді. Ақын поэзиясында ұлттық мінез, халықтық болмыс, ел мен жерге деген сүйіспеншілік айқын көрініс табады. Оның «Ана тілі» өлеңінде: «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте» деген қанатты сөзі қазақ жастарының бойында отансүйгіштік пен теңдік рухын қалыптастырды [4]. Қадыр шығармаларындағы теңдік идеясы – тек әлеуметтік ұғым емес, адамның рухани деңгейіндегі әділдік. Ол кедей мен байдың, үлкен мен кішінің, ер мен әйелдің теңдігін адамгершілік тұрғысынан пайымдады [5]. «Адамның бәрі бауыр» деген ой ақын поэзиясында жиі кездеседі. Ол әр адамның қадірін бағалау – қоғамның дамуының кепілі екенін айтты. Қадыр мұрасының қазіргі қоғамдағы өзектілігі бүгінгі таңда Қадыр Мырза Әлидің шығармаларының маңызы кеміген жоқ. Керісінше, ол – қазіргі қоғам

үшін өмірлік бағдар. Ақынның туындылары жастарды адамгершілікке, еңбекқорлыққа, рухани тазалыққа баулиды [6].

Оның поэзиясы өмірдің мәнін, уақыттың бағасын, адамдық борышты түсінуге шақырады.

Қадыр поэзиясының басты өзегі — адам. Ақын адам болмысының қадір-қасиетін, өмір мәнін, ар мен ұят ұғымдарын ұлт дүниетанымымен сабақтастыра жырлады. Ол үшін ең үлкен байлық — рух тазалығы мен адамдық ар. Қадыр Мырза Әлі: «Адамның ең ұлы қасиеті — ар мен намыс», — деп жазған. Бұл жолдар оның өмірлік ұстанымын айқын көрсетеді. Ақын адамды тәрбиелеудің негізі — рухани байлық деп білген. Оның өлеңдерінде кездесетін кеңестер мен нақылдар жас ұрпаққа өмірлік бағдар іспетті.

Қадыр шығармашылығында теңдік тақырыбы ерекше орын алады. Ақын қоғамдағы әділет пен теңдік ұғымдарын рухани тұрғыдан қарастырды. Теңдік — тек әлеуметтік категория емес, ол адамның ішкі әділдігі мен өзгені құрметтеу сезімінен бастау алады. Ақынның: Адамды сүю — елді сүю деген сөзі оның философиялық дүниетанымының айғағы. Ол адамдар арасындағы теңдікті ар мен намыс, ізгілік пен әділет арқылы орнатуды насихаттайды. Қадыр үшін теңдік — адам мен қоғам арасындағы үйлесім мен татулық кепілі.

Бүгінгі таңда рухани құндылықтар мен адамгершілік дағдарысы күшейген заманда Қадыр поэзиясы ерекше өзекті. Ақынның туындылары жастарға дұрыс бағыт-бағдар беріп, өмірдің мәнін түсінуге шақырады. Қадырдың шығармалары тек әдеби мұра ғана емес, ол — ұлттық педагогиканың қайнар көзі. Оның өмірлік кеңестері мен ой-толғамдары қазіргі заман ұстаздары мен тәрбиешілерінің іс-тәжірибесінде кеңінен қолдануға лайық.

Мысалы, мектеп сабақтарында «Адам бол!» немесе «Жаралы гүл» өлеңдерін талдау арқылы оқушылардың бойында адамгершілік қасиеттерді, әділдік пен теңдікке деген көзқарасты қалыптастыруға болады.

Қазіргі цифрлық дәуірде Қадыр мұрасын дәріптеудің жаңа тәсілдері қажет. Ақын шығармаларын мультимедиялық форматта, электронды кітаптар мен онлайн платформалар арқылы насихаттау — жастарды әдебиетке қызықтырудың тиімді жолы. Мысалы: мектептерде Қадыр шығармалары бойынша бейнежоба немесе подкаст жасау; онлайн әдеби викториналар мен интерактивті тесттер өткізу; әлеуметтік желілерде ақынның нақыл сөздерімен челленджер ұйымдастыру. Мұндай тәсілдер арқылы Қадыр поэзиясы жаңа буын санасына заманауи үлгіде сіңеді.

Қадыр Мырза Әлінің шығармаларындағы өмірлік кеңес — адамның өз орнын табуына, өмірде дұрыс жолды таңдауға көмектесетін рухани бағыт. Ол өлеңдері арқылы ұлт санасына мәңгілік із қалдырды. Қадыр мұрасы — ұлт руханиятының темірқазығы, теңдік пен әділдік жолындағы шамшырағы.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әлінің мұрасы — қазақ әдебиетінің алтын діңгегі. Оның поэзиясы — адам өміріне бағыт беретін даналықтың мектебі. Ақынның шығармаларындағы өмірлік кеңес пен теңдік тағылымы

қоғамның рухани дамуы мен адамзаттың адамдық болмысын сақтау жолында маңызды рөл атқарады. Ол әрбір ұрпаққа үлгі, әрбір қазаққа рухани бағдар бола береді. Қадыр Мырза Әлі мұрасы — ұлт руханиятының темірқазығы. Өлеңдері адамдық қадір-қасиетті, теңдік пен әділетті дәріптеп, әрбір оқырманға өмірлік кеңес береді. Қадыр поэзиясы — ұлттың ар-ұжданы мен рухани тұтастығын бейнелейтін шексіз қазына.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбдікерімұлы, Т. Қадыр Мырза Әли шығармашылығындағы ұлттық рух. — Алматы: Раритет, 2018.
2. Мырза Әли, Қ. Таңдамалы шығармалар жинағы. — Алматы: Жазушы, 2004.
3. Нұржанов, Б. Қадыр поэзиясының философиялық сипаты. // Қазақ әдебиеті, №5, 2020.
4. Есім, Ғ. Қазақ поэзиясы және ұлттық идея. — Астана: Фолиант, 2019.
5. Қыдырәлі, Д. Теңдік пен әділдік тақырыбы Қадыр шығармаларында. — Алматы: Қазақ университеті, 2021.
6. Смайыл, С. Уақыт пен адам болмысы Қадыр поэзиясында. — Алматы: Арда, 2022.
7. Интернет көзі: <https://qazaqadebieti.kz> — «Қадыр Мырза Әлидің мәңгілік мұрасы», 2023.

Жалпы ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы Қадыр рөлі

Корыкбасова Галия Кайдаровна, Астана қаласы әкімдігінің «Қадыр Мырза Әлі атындағы № 88 мектеп-лицейі» ШЖҚ МКҚ

Аннотация: Бұл мақалада қазақтың көрнекті ақыны, ойшылы, қоғам қайраткері Қадыр Мырза Әлінің шығармашылығы арқылы жалпы ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы рөлі қарастырылады. Ақынның өлеңдеріндегі ұлттық рух, салт-дәстүрге құрмет, ел мен жерге сүйіспеншілік, адамгершілік пен ізгілік ұғымдары талданады. Зерттеу жұмысының өзектілігі — қазіргі заманда ұлттық сана мен рухани жаңғырудың маңыздылығы арта түскен кезеңде Қадыр шығармаларының тәрбиелік, мәдени және педагогикалық әлеуетін анықтауда. Мақалада ақынның шығармалары педагогикалық тұрғыдан зерделеніп, жас ұрпаққа ұлттық тәрбие берудегі қолдану жолдары көрсетіледі.

Кілт сөздер: Қадыр Мырза Әлі, ұлттық құндылық, тәрбие, руханият, поэзия, педагогикалық идея, адамгершілік, мәдени мұра.

Қазақ халқының рухани болмысы мен ұлттық санасының қалыптасуында әдебиеттің, әсіресе поэзияның орны ерекше. Өйткені поэзия — ұлттың ішкі жан дүниесінің, рухының, дүниетанымының айнасы. Әдебиет — халықтың жүрегінен туған, оның өмірлік тәжірибесін, тұрмысын, салт-дәстүрін, арман-мұратын көркем тілмен жеткізетін өнер. Осындай өнердің

шоқтығы биік өкілдерінің бірі — қазақтың біртуар ақыны, ойшылы, халқының рухани жырауы Қадыр Мырза Әлі.

Қадыр Мырза Әлі — XX ғасырдың екінші жартысы мен XXI ғасырдың басындағы қазақ поэзиясының жаңа белесіне жол ашқан тұлға. Ол тек ақын емес, сонымен бірге халықтың мәдени болмысын, ұлттық дүниетанымын жаңаша өрнектеген рухани тәрбиеші. Ақынның шығармаларында ұлттық мінез, адамгершілік, туған жерге сүйіспеншілік, ұлтжандылық, еңбексүйгіштік сияқты қасиеттер терең суреттеледі. Оның өлеңдері арқылы ұлттың болмысы, халықтың тағдыры, елдің ертеңі жайлы философиялық толғаныстар көрініс табады.

Бүгінгі жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтардың мәнін арттыру — қоғамның өзекті міндеті. Әсіресе жас ұрпақтың бойына елдік пен руханиятты сіңіру педагогикалық тұрғыдан ерекше назарды қажет етеді. Осы орайда Қадыр Мырза Әлінің шығармалары — ұлт тәрбиесінің қайнар бұлағы. Оның поэзиясы адамгершілік, имандылық, отансүйгіштік идеяларына толы. Ақын «Өз халқым» деген өлеңінде былай дейді:

«Халқым менің — қастерім, тағдырым менің,
Қанымда бар қасиет, ән-жырым менің».

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, Қадыр поэзиясы — ұлттық тәрбие құралы. Ақын шығармалары жасөспірімдердің адамгершілік көзқарасын қалыптастырып, отансүйгіштік сезімін тәрбиелеуде таптырмас оқу материалы болып табылады. Оның туындыларын мектеп бағдарламасына енгізу арқылы оқушылардың ұлттық дүниетанымын кеңейтуге, рухани мәдениетін арттыруға мүмкіндік туады.

Зерттеу жұмысының мақсаты — Қадыр Мырза Әлі шығармалары арқылы жалпы ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы оның әдеби және педагогикалық рөлін анықтау.

Зерттеудің міндеттері:

1. Ақын шығармаларындағы ұлттық құндылықтардың көрінісін талдау;
2. Қадыр поэзиясының тәрбиелік және рухани мәнін ашу;
3. Оның педагогикалық идеяларын қазіргі білім беру жүйесіне енгізу жолдарын ұсыну.

Жаңашылдығы: мақалада Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы тек әдеби тұрғыдан емес, педагогикалық-психологиялық тұрғыдан, яғни ұлттық құндылықтарды қалыптастырудың құралы ретінде қарастырылды. Бұл — қазіргі білім беру жүйесінде «Ұлттық кодты сақтау» концепциясымен үндес жаңа көзқарас.

1. Ұлттық құндылық ұғымының мәні және оның маңызы

Ұлттық құндылықтар — халықтың тарихи дамуы барысында қалыптасқан рухани, мәдени, моральдық, эстетикалық, этикалық құндылықтар жиынтығы. Олар ұлттың өмір салты мен дәстүрінен туындайды. Қазақ халқының басты құндылықтарына — тіл, дін, дәстүр, отбасы, туған жер, еңбек, ар-ождан жатады.

Қадыр Мырза Әлі осы құндылықтардың барлығын өз шығармашылығына арқау етті. Ол халықтың мінезін, тарихын, тұрмысын, дүниетанымын терең бейнеледі. Мысалы, «Ана тілі», «Атамекен», «Халық», «Отан», «Дала дидары» өлеңдерінде ұлттық рух ерекше байқалады. Ақын «Туған жердің топырағы» атты өлеңінде:

«Туған жердің топырағы – туған ананың сүтімен тең»,
– деп, жер мен елдің қасиетін бір ұғымға біріктіріп, қазақ болмысының философиясын ашып көрсетеді.

2. Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлттық тәрбие идеялары

Ақынның әрбір шығармасы – ұлттың тәрбие мектебі. Ол өзінің өлеңдерінде адам мен қоғамның үйлесімін, ар мен ұят, әділдік пен намыс, ел мен жерге адалдық секілді құндылықтарды дәріптейді.

а) *Отансүйгіштік құндылықтар:*

Қадыр үшін туған жер – тек географиялық ұғым емес, ол – рухтың мекені. Ақынның:

«Отан – оттан да ыстық, өйткені ол сенің жаның»,
– деген жолдары жас ұрпаққа елге адалдықтың символы ретінде әсер етеді.

ә) *Адамгершілік пен имандылық:*

Қадыр поэзиясының өзегі – адам. Ол адамды жамандықтан жирендіріп, жақсылыққа жетелейді. «Адам деген ардақты ат», «Ар», «Ұят», «Адалдық» тақырыптарындағы өлеңдерінде ақын адам бойындағы ізгі қасиеттерді тәрбиелеудің маңызын көрсетеді.

б) *Отбасы мен ұрпақ сабақтастығы:*

Ақын «Әке мен бала», «Ана», «Бала туралы баллада» туындыларында қазақ отбасы құндылығын насихаттайды. Бұл өлеңдер — педагогикалық тұрғыдан отбасылық тәрбие моделін көрсететін көркем құрал.

3. Қадыр Мырза Әлі шығармашылығының педагогикалық маңызы

Педагогикалық тұрғыда Қадыр поэзиясы үш бағытта ерекше рөл атқарады:

1. Тәрбиелік бағыт: Ақын өлеңдері арқылы оқушының ұлттық рухын, отансүйгіштігін, мәдениетін арттыруға болады.

2. Танымдық бағыт: Оның туындылары оқушының ойлау, талдау, салыстыру қабілеттерін дамытады.

3. Эстетикалық бағыт: Қадыр поэзиясы арқылы көркем сөздің құдіретін, поэтикалық тілдің әсемдігін сезіндіруге мүмкіндік бар [5, 95-б.].

Мысалы, «Қазақтарым менің» өлеңін талдау кезінде оқушылар өз халқының мінезін, тарихын, рухын таниды. Бұл — ұлттық сана мен тұлғалық дамудың үйлесімі.

4. Қадыр мұрасы және қазіргі заманмен үндестігі

Қазіргі заманда рухани жаңғыру үдерісінде Қадыр шығармалары өзектілігін жоғалтқан жоқ. Керісінше, оның ұлттық тәрбиеге қатысты ойлары «Мәңгілік Ел» идеясымен үндеседі. Ақынның «Біз қазақпыз» атты өлеңі – ұлттық бірліктің символы. Онда ақын:

«Біз қазақпыз – намысты ел,
Тілін қорлап қоймас бір жан!»

деп, ұлттың рухын, намысын қорғауға шақырады [6, 33-б.].

Бұл идеялар білім беру бағдарламаларында рухани-адамгершілік тәрбие жүйесін қалыптастыруда тиімді қолдануға болады.

Қадыр Мырза Әлі – қазақ руханиятының шамшырағы, ұлттық сана мен мәдениеттің қалыптасуына зор үлес қосқан тұлға. Оның шығармалары халықтың жан дүниесін терең танытып, ұлттық құндылықтарды сақтаудың рухани тұғырын қалыптастырады. Ақынның поэзиясы арқылы біз қазақ болмысының іргетасын, яғни ар, намыс, имандылық, отансүйгіштік, ұлтжандылық қасиеттерді көреміз.

Педагогикалық тұрғыдан алғанда, Қадыр шығармалары жас ұрпақ тәрбиесінде таптырмас құрал болып табылады. Оның поэзиясын мектеп пен жоғары оқу орындарында ұлттық тәрбие бағдарламасының өзегі ретінде қолдану – рухани жаңғырудың нақты көрінісі.

Қадыр Мырза Әлі шығармаларының жас ұрпаққа рухани бағдар беру мүмкіндіктері

Көшеров Онталап Маханбетшаһарұлы, Астана қаласы әкімдігінің «Қадыр Мырза Әлі атындағы № 88 мектеп-лицейі» ШЖҚ МКҚ

Қадыр Мырза Әлі – қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінің бірі болып, оның шығармалары қазақ халқының рухани мәдениетінде ерекше орын алады. Әрбір шығармасы терең ойға, философиялық тұжырымдарға толы, ол жас ұрпақтың рухани дамуына зор ықпал етеді. Қазіргі жаһандану дәуірінде рухани құндылықтардың сақталуы үлкен маңызға ие, сондықтан Қадыр Мырза Әлі шығармаларын зерттеу өзекті тақырыптардың бірі болып табылады.

алтын қорына енген тұлғалардың бірі. Оның шығармалары ұлттық рухани құндылықтарды сақтап қалуға және оларды жас ұрпаққа жеткізуге зор ықпал етеді. Қадыр Мырза Әлі шығармалары тақырыбының тереңдігі, ойларының философиялық мәні жастарға рухани бағдар берудің негізгі арқауы бола алады.

Қадыр Мырза Әлі шығармаларының тақырыптық ерекшеліктері және рухани құндылықтары.

Қадыр Мырза Әлі шығармаларының негізгі тақырыптарының бірі – ұлттық құндылықтар мен патриотизм. Оның өлеңдері мен прозасында қазақ халқының мәдениеті, тарихы және дәстүрлері кеңінен зерттеліп, терең ойлармен жеткізіледі. Бұл шығармаларда ұлттық бірегейлік, тіл мен

діл мәселелері, тарихи сабақтастық мәселелері көтерілген. Мысалы, оның өлеңдерінде туған жерге деген махаббат, халқына деген адалдық, ата-бабалардан қалған мұраларға құрмет көрсету сияқты тақырыптар ерекше орын алады.

Қадыр Мырза Әлі шығармаларының жас ұрпақтың рухани дамуына ықпалы.

Қадыр Мырза Әлі шығармалары жас ұрпақтың рухани дамуына зор ықпал етеді. Оның шығармалары арқылы жастар өмірдің мәнін, адамгершілік қасиеттерді түсінуге мүмкіндік алады. Мысалы, оның өлеңдеріндегі этикалық мәселелер, жақсылық пен жамандықтың ара жігін ажырату, адамгершілік қасиеттерді дәріптеу жастардың дүниетанымын кеңейтіп, олардың саналы азамат болып қалыптасуына ықпал етеді.

Рухани құндылықтардың сақталуы және жас ұрпаққа әсері

Қадыр Мырза Әлі шығармалары рухани құндылықтарды сақтап қалудың маңызды құралы болып табылады. Оның шығармалары арқылы жастардың рухани әлемі байып, олар парасатты азамат болып қалыптасады. Бұл үрдіс қоғамдағы рухани құндылықтардың сақталуына және жастардың ұлттық санасын қалыптастыруға үлкен үлес қосады.

Қадыр Мырза Әлі шығармаларының жас ұрпаққа рухани бағдар беру мүмкіндіктері

Қадыр Мырза Әлі – қазақ әдебиетінің алтын қорына енген тұлғалардың бірі. Оның шығармалары ұлттық рухани құндылықтарды сақтап, жас ұрпаққа жеткізуде маңызды рөл атқарады. Шығармаларының тақырыптық тереңдігі мен философиялық мәні жастарға рухани бағдар берудің негізгі арқауы бола алады.

Қадыр Мырза Әлі шығармаларының негізгі тақырыптарының бірі – ұлттық құндылықтар мен патриотизм. Оның өлеңдері қазақ халқының мәдениеті, тарихы және дәстүрлерін терең зерттеп, оларды жас ұрпаққа жеткізеді. Бұл шығармаларда ұлттық бірегейлік, тіл мен діл мәселелері, тарихи сабақтастық мәселелері кеңінен қарастырылады. Мәселен, оның өлеңдерінде туған жерге деген махаббат, халқына адалдық, ата-бабадан қалған мұраларға құрмет көрсету сияқты тақырыптар ерекше орын алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қ.Мырзалиев «Көктем». – Алматы: [баспа атауы белгісіз], 1959. – (Алғашқы жинақ, балаларға арналған) (stud.kz)
2. Қ.Мырзалиев «Күміс қоңырау». – Алматы: [баспа атауы белгісіз], 1970–1985. – (Балаларға арналған өлеңдер жинағы) (stud.kz)
3. Қ.Мырзалиев «Жазмыш». – Алматы: [баспа атауы белгісіз], 2001. – 480 б. (adebiportal.kz)
4. Қ.Мырзалиев «Иірім». – Алматы: [баспа атауы белгісіз], 2004. – (Эстелік-эссе топтамасы) (stud.kz)
5. Қ.Мырзалиев «Сөз сиқыры». – Алматы: [баспа атауы белгісіз], 1982. – (Әдеби-сын кітабы) (stud.kz)

Қадыр Мырза Әлідің «Қызыл кітап» поэмасы: Адамзат пен табиғат диалогы.

Қыстаубаев Абылай Бигелдиевич, Астана қаласы әкімдігінің «Қадыр Мырза Әлі» атындағы №88 мектеп-лицейі тарих және география пәндері мұғалімі

Қадыр Мырза Әлідің «Қызыл кітап» поэмасы қазақ әдебиетіндегі ерекше орны бар философиялық-экологиялық шығарма. Бұл туынды тек өлең жолдары ғана емес, сонымен қатар адамзат пен табиғат арасындағы үзілген байланысты қалпына келтіруге бағытталған күрестің манифесі. Поэма 1983 жылы жазылғанына қарамастан, оның оқиғасы бүгінгі күннің өзекті экологиялық мәселелерін баса назарға ала отырып, заманауилығын жойған жоқ.

Поэманың философиялық негізі.

«Қызыл кітап» поэмасының негізгі идеясы - адам мен табиғаттың біртұтастығы. Ақын бұл туындысы арқылы адамзаттың табиғатты иемдену емес, онымен үндесу керектігін насихаттайды. Мысалы, поэманың басындағы:

«Аяймын мен анасыз,
Атасызды.
Аяймын мен құлынсыз,
Ботасызды.
Хайуанатқа жасаған қиянатың —
Бауырыңа жасаған опасыздық!»

Бұл жолдар адам мен табиғат арасындағы туғандық байланысты бейнелейді. Ақынның ойынша, табиғатқа жасалған әрбір қиянат - адамзатқа жасалған опасыздықпен тең.

Экологиялық алаңдаушылықтың көркемдік бейнесі.

Қадыр Мырза Әлі поэмасында жойылып кеткен және жойылу қаупі төнген жануарлардың тізімін келтіреді. Ол тек қана тізім беріп қоймай, әрбір жануардың жоғалуының экожүйеге әсерін терең философиялық тұрғыдан талдайды:

«Мамонттар кетті, тарпандар кетті,
Қалды тек естелік пен өлеңдерде...»

Ақын мамонттардың жоғалуын жай ғана тарихи оқиға ретінде емес, бүкіл экожүйенің бұзылуының бастамасы ретінде қарастырады. Оның ойынша, әрбір түрдің жоғалуы - бүкіл адамзат үшін үлкен шығын.

Адамзаттың рухани құлдырауы.

Поэманың ең күшті тақырыптарының бірі - адамзаттың рухани құлдырауы мен адамгершілік қасиеттердің төмендеуі. Ақын былай деп жырлайды:

«Мамонт құсап
Жігіттік
Азаматтық

Қалған жоқ па көміліп ішімізде?!»

Бұл жолдар арқылы ақян адамзаттың сыртқы дамуына қарамастан, ішкі рухани дүниесінің нашарлап бара жатқандығын айтады. Оның ойынша, технологиялық прогресс адамгершілік құндылықтардың төмендеуіне әкеп соқтырмауы керек.

Тарихи тағдырлардың сабақтастығы.

Поэмада жойылып кеткен жануарлармен бірге жойылып кеткен халықтардың тағдыры да көрсетіледі:

«Хайуанаттар түгілі

Дүниеде

Ұлттар ғайып болыпты,

Тілдер ғайып!»

Қадыр Мырза Әлі табиғатқа жасалған қиянат пен адамзатқа жасалған зорлық-зомбылықтың бір-бірімен байланысты екендігін көрсетеді. Оның ойынша, табиғатқа қатынасы нашар адам басқа адамдарға да қатынасы нашар болады.

Қазіргі заманның сыны.

Поэма қазіргі заманның консьюмеризм мен материалдық байлыққа деген шақыруын кешірмейтін сынға алады:

«Кейбіреулер сұмдықты кәсіп көріп.

Жүр бүгінде базарға тасып тері.

Біздер үшін бұғылар

Сырқыратып

Мүйіздерін келеді кесіп беріп.»

Ақын адамдардың табиғат байлығын тек материалдық пайда көзі ретінде қарастыратынын ашытады. Бұл ой бүгінгі күннің қоғамына өте өзекті сын болып табылады.

Ұлттық сана мен табиғат байланысы.

Поэмада қазақтың дәстүрлі табиғатпен үндескен тіршілік әдісі ерекше атап өтіледі:

«Мына қыры қазақтың,

Ана қыры

Қызыл қырман бүгінде,

Қала бірі.

Қайда кетті,

Кім маған айтады енді

Атыраудың құланы —

Онагры?!»

Қадыр Мырза Әлі қазақтың табиғатпен тығыз байланысын, оны қадірлегенін еске алады. Оның ойынша, заманауи адамның табиғаттан алшақтауы оның рухани дүниесінің кедейленуіне әкеп соғады.

Поэманың көркемдік ерекшеліктері.

«Қызыл кітап» поэмасы көркемдік тұрғыдан да ерекшеленеді. Онда әртүрлі стильдік тәсілдер қолданылады:

- Метафоралардың молығы: "Қызыл кітап" бүкіл поэма бойы дамидын күрделі метафора

- Бейнелердің тереңдігі: Әрбір жануар тек өзі ғана емес, белгілі бір рухани құндылықты білдіреді

- Риторикалық сұрақтар: Оқырманды белсенді ойлануға итермелейтін сұрақтар

- Лирикалық монолог: Ақынның ішкі әлемін ашатын монологтар

Заманауи экологиялық қозғалыспен байланысы.

«Қызыл кітап» поэмасы қазіргі экологиялық қозғалыстардың негізгі идеяларын алдын ала айтқан деп айтуға болады. Ақын бүгінгі күннің экологиялық активистері сияқты табиғатты қорғаудың маңыздылығын атап өтеді:

«Отыратын кез емес түңіліп құр.

Төзім тауы бор болып үгіліп тұр.

Айналаңа қарашы,

Адамдарға,

Өзіңе-өзің қарашы үңіліп бір!»

Бұл жолдар әрбір адамның табиғатты қорғауға белсенді қатысуы керектігін білдіреді.

Педагогикалық мәні

Жас ұрпақты экологиялық тәрбиелеуге бағытталған

Табиғатты қорғауға үйрететін тәрбиелік құрал

Мәдениеттанулық аспекті

Қазақтың дәстүрлі табиғат сүйгіштігі мен заманауи экологиялық сананың үйлесімі

Халықтық даналық пен ғылыми көзқарастың синтезі

Қадыр Мырза Әлінің «Қызыл кітап» поэмасы - бұл тек әдеби туынды ғана емес, сонымен қатар адамзатты оятуға бағытталған философиялық трактат. Ақын бұл шығармасы арқылы бізге табиғатпен үндесудің маңыздылығын, рухани құндылықтарды сақтаудың қажеттігін және келешек буындарға жауапкершілігімізді түсіндіреді.

«Жоғалтқанды жоқтаған жөн болғанмен,

Жоғалтпаған жақсырақ одан гөрі!»

Бұл өсиет әрбір адамның табиғатқа деген көзқарасын қайта қарауға, өз іс-әрекеттерін талдауға мәжбүр етеді. «Қызыл кітап» поэмасы бүгінгі күнге дейін өз өзектілігін жоймаған туынды ретінде адамзатты табиғатпен үндесудің жолдарын іздеуге шақырады.

Бұл туынды тек әдеби мұра ғана емес, сонымен қатар экологиялық сауаттылықты арттыратын, адамдарды табиғатты қорғауға шақыратын маңызды құрал ретінде қызмет етеді.

Зерттеу барысында Қадыр Мырза Әлі шығармашылығының әдебиет пен экологияны үйлестірудегі рөлі анықталды. Оның «Қызыл кітап» поэмасы қазақ әдебиетіндегі экологиялық тақырыптағы ірі шығармалардың бірі ретінде

қазақ халқының табиғатпен тығыз байланысын, оны сүю мен қорғау дәстүрін жалғастыруда.

Пайдаланылған әдебиеттер:

Қадыр Мырза Әлі «Қызыл кітап»

Қадыр поэзиясын мектеп бағдарламасына интеграциялау: әдіс пен мазмұны

Манабаева Гаухар Аскарровна, Астана қаласы, Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп –лицей, бастауыш сынып мұғалімі,

Білім мазмұнын жаңарту жағдайында мектептің басты мақсаты – оқушының танымдық, коммуникативтік және рухани әлеуетін дамыту. Бұл үдерісте ұлттық әдебиет пен көркем сөздің тәрбиелік күші айрықша маңызға ие.

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Қадыр Мырза Әлі – поэзияны халықтың рухымен ұштастырған тұлға. Оның шығармаларын мектеп бағдарламасына жүйелі түрде енгізу — ұлттың мәдени кодын сақтаудың және оқушылардың рухани-адамгершілік дамуын қамтамасыз етудің тиімді жолы [1, 15 б.].

Қадыр поэзиясы терең философиялық мазмұнымен, тілі мен бейнелілігі арқылы оқушының дүниетанымын кеңейтеді. Сондықтан оны мектеп бағдарламасына интеграциялау кезінде әдіс пен мазмұн бірлігі негізгі ұстаным болуы тиіс.

1. Қадыр поэзиясын оқу бағдарламасына енгізудің маңызы

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы – ұлттық руханияттың алтын қазығы. Ақынның өлеңдері арқылы бала жақсы мен жаманды, адалдық пен әділетті, еңбек пен намысты ажырата білуге үйренеді.

Мысалы, оның:

«Жақсылық қыл, жақсылық өзіңе оралар,

Жамандық қыл, өзіңді табар жаралар» деген жолдары – өмірлік сабақ, адамгершілік өлшем.

Бастауыш сынып оқушылары үшін мұндай өлеңдер моральдық бағдар қалыптастырады, тілдік және эмоционалды сауаттылықты дамытады.

Қадыр шығармаларын оқу бағдарламасына енгізу арқылы:

- оқушылар ұлттық мәдениетпен танысады;
- сөздің мәнін түсінуді, ойын жүйелеуді үйренеді;
- әдебиетке және ана тіліне деген сүйіспеншілік қалыптасады [2, 21 б.].

2. Интеграция әдістері мен мазмұндық бағыттары

Қадыр поэзиясын мектеп бағдарламасына енгізу екі деңгейде жүзеге аса алады:

1) мазмұндық интеграция;

2) әдістемелік интеграция.

1) Мазмұндық интеграция

Қадыр өлеңдері бастауыштағы «Әдебиеттік оқу», «Қазақ тілі», «Адам және қоғам» пәндерінің мазмұнымен табиғи байланыста. Мысалы:

- «Адам бол!» өлеңі – адамгершілік пен өзін-өзі тану тақырыбымен;
- «Туған жер», «Отан» өлеңдері – елжандылық пен тарихпен;
- «Ана», «Еңбек» тақырыбындағы өлеңдері – еңбек тәрбиесі мен отбасы құндылықтарымен үндес.

Осы өлеңдерді пәнаралық байланыста қолдану – баланың оқу тәжірибесін байытып, алған білімін өмірлік жағдаяттарда қолдануға мүмкіндік береді [3, 29 б.].

2) Әдістемелік интеграция

Қадыр поэзиясын тиімді оқыту үшін келесі әдістер ұсынылады:

- Талдау мен ой түйе әдісі: өлең мазмұнына талдау жасап, негізгі идеяны өмірмен байланыстыру.
- Көркем оқу мен инсценировка: өлеңді рөлге бөліп оқу немесе шағын сахналық көрініс жасау.
- Padlet және Canva платформалары: оқушылар өлең мазмұнын иллюстрация немесе бейнежоба түрінде бейнелейді.
- Kahoot және Wordwall ойындары: «Қадыр өлеңінен алынған мағыналы сөз тіркесін тап!» секілді тапсырмалар арқылы сөздік қор мен есте сақтау қабілеті дамиды.
- Салыстыру әдісі: Қадыр өлеңдерін басқа авторлардың туындыларымен салыстырып, ерекшелігін анықтау.

Бұл тәсілдер оқушыны тек өлеңді есте сақтауға емес, оны түсініп, қолдануға баулиды.

3. Қадыр поэзиясының мазмұнын бастауыш деңгейде қолданудың нәтижесі

Қадыр шығармаларының мазмұны жас ерекшелігіне сай іріктелсе, оқушылардың тілдік және құндылықтық дағдылары айқын дамиды. Оқыту процесінде келесі нәтижелерге жетуге болады:

Бағыт	Қалыптасатын нәтиже
Танымдық	Ақын шығармашылығы арқылы ұлттық тарих пен мәдениетке қызығушылық артады
Тілдік	Сөздік қоры, сөйлеу мәдениеті, түсініп оқу қабілеті дамиды
Эмоциялық	Әдемілік сезімі, поэзияға сүйіспеншілік қалыптасады
Құндылықтық	Адамгершілік, еңбексүйгіштік, отансүйгіштік қасиеттер дамиды

Қадыр өлеңдері бала жүрегіне жақын, бейнелі және қысқа формада жазылғандықтан, оны қабылдау оңай әрі әсерлі.

Мұғалімнің шеберлігі осы өлеңдерді өмірмен байланыстыра білуінде, яғни баланың жеке тәжірибесіне енгізуінде.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясын мектеп бағдарламасына интеграциялау – ұлттық тәрбиенің заманауи көрінісі.

Бұл тек әдеби мұраны дәріптеу емес, құндылыққа негізделген білім берудің өзегі.

Ақынның сөзі – ұлттың жүрегінен шыққан рухани бағдар. Оны оқыту арқылы бала тек мәтінді емес, өмірдің мәнін ұғынады.

Қадыр поэзиясы — бастауыштағы әр сабақтың мазмұнын тереңдететін, ұлттық болмысты сақтайтын тірек көз.

Осы интеграциялық бағыт жалғасын тапқанда ғана мектеп нағыз рухани білім беру орталығына айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазиұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Kozhakanova M. T. *National Poetics and Modern Education Integration*. – Almaty, 2023.
4. Тұрсынбаева А. *Интеграциялық оқыту әдістері*. – Астана: Білім, 2022.
5. Abai Center. *Value-based Literacy in Primary Schools*. – Astana, 2024

Қадыр поэзиясы – бала жүрегіне жол

*Саулегуль Мубаракқызы, Қадыр Мырза Әлі
атындағы №88 мектеп-лицейінің бастауыш сынып
мұғалімі*

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы — қазақ сөз өнерінің терең философиялық әрі көркем биігі. Оның әрбір өлеңі ұлттық болмысты, адамдық мінезді және рухани тазалықты суреттейді. Ақынның тіл байлығы, ой ұшқырлығы мен бейнелі сөз қолданысы — қазақ әдебиетінің көркемдік қазынасына айналған. Қадырдың өлеңдерінен халықтың дүниетанымы, салт-дәстүрі, мінез-құлқы айқын сезіледі. Ол поэзия арқылы өмірдің мәнін, адамдық қадір мен ізгілікті терең толғады.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын талдағанда оның көркемдік пен ғылыми ойды қатар ұштастырғанын байқаймыз. Әрбір шумақ – адам жанының айнасы. Ақын тілі ғылыми тұрғыда да маңызды, себебі ол қазақ тілінің табиғи заңдылықтарын сақтап, ұлттық тілдің көркемдік әлеуетін ашты. Бастауыш сынып мұғалімдері үшін Қадырдың шығармалары тіл мәдениетін үйретудің, сөз байлығын арттырудың таптырмас құралы бола алады. Өлеңді талдау арқылы балалар сөздің мағынасына терең үңіліп, сөйлеу мәдениетін дамытады.

Қадыр Мырза Әлінің өлеңдерінде адамгершілік, мейірім мен ар-намыс тақырыптары кеңінен қозғалған. Ақын әрбір адамды ізгілікке, әділдікке, еңбекқорлыққа шақырады. Оның поэзиясы – өмірдің өзін көркем тілмен

суреттеу ғана емес, оқырманға бағытталған рухани тәлім. Сондықтан бұл шығармаларды оқыту барысында мұғалім оқушыларға тек өлең мазмұнын түсіндіріп қана қоймай, оның астарындағы адамдық құндылықтарды ашып көрсетуі қажет. Мысалы, «Адам болу – қиын іс» деген ақын жолы арқылы балаларды кішіпейілділікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелеуге болады.

Қазіргі білім беру жүйесінде заманауи технологиялардың рөлі зор. Дегенмен, технология қаншалық дамыса да, рухани тәрбие мен адамгершілік құндылықтар өз маңызын жоймайды. Қадыр Мырза Әлидің шығармалары осы екі бағытты — дәстүрлі руханият пен заманауи білімді — үйлестіре оқытуға мүмкіндік береді. Бастауыш сынып мұғалімі оның өлеңдерін мультимедиялық сабақтар арқылы таныстырып, балаларға бейнежыр, аудиоөлең немесе анимациялық көріністер көрсету арқылы қызығушылық тудыра алады. Бұл тәсіл оқушылардың қабылдау қабілетін арттырып қана қоймай, поэзияны заманауи тұрғыдан ұғынуға жағдай жасайды.

Ақынның туындыларының басты ерекшелігі — өмірлік кеңес пен парасаттылық идеялары. Ол өз жырларында қарапайым өмір шындығы арқылы терең философияны жеткізеді. Қадыр үшін адам өмірі – сынақ, ал нағыз құндылық – әділдік пен ар. Оның өлеңдері балаларға өмірдің мәнін, адамгершіліктің бағасын түсінуге жол ашады. Мұғалім осындай туындыларды сабақта қолдана отырып, оқушылардың мінез-құлық мәдениетін қалыптастыруға, өзіне және өзгеге құрметпен қарауға үйретеді.

Қадыр Мырза Әли шығармашылығында теңдік пен әділдік тақырыбы да ерекше орын алады. Ол қоғамдағы әр адамның қадірі тең болу керек екенін жиі жырлаған. Ақын өлеңдеріндегі теңдік ұғымы тек әлеуметтік мәселе емес, адам баласының ішкі рухани үйлесімділігіне қатысты. Бұл идея бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының өзегіне айнала алады. Мұғалімдер Қадырдың нақыл сөздерін мысалға алып, балаларды достыққа, өзара сыйластыққа, бір-бірін түсіне білуге баулиды.

Қадыр поэзиясының тағы бір маңызды қыры – өмірді сүю, оны қадірлеу, уақытты бағалау идеялары. Ол адамды өз өмірінің иесі болуға, қоғамға пайда әкелуге шақырады. Мұндай ойлар оқушыларға болашаққа сеніммен қарауға, өз мүмкіндігін дамытуға бағыт береді. Мұғалім осындай туындылар арқылы оқушыға өмірдің әр сәтін бағалауды үйретеді.

Қадыр Мырза Әлидің көркемдігі мен адамгершілік ұстанымдары заманауи педагогикамен үндеседі. Ақын шығармашылығындағы рухани биіктік, теңдік, әділдік, достық секілді құндылықтар бүгінгі білім беру жүйесінде басты рөл атқара алады. Бастауыш сынып мұғалімі Қадыр мұрасын тек әдеби мәтін ретінде емес, тәрбиенің құралы ретінде пайдалана алады. Оның поэзиясы арқылы бала жүрегіне жақсылық ұялап, рухани дүниесі қалыптасады.

Осылайша, Қадыр Мырза Әлидің шығармашылық әлемі – бастауыш мектептегі оқу-тәрбие процесін байытатын сарқылмас қазына. Оның өлеңдері мен ойлары қазіргі заманның да, болашақ ұрпақтың да рухани негізі бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Қазақтарым, бір мені тыңдаңдаршы*. — Алматы: Жазушы, 2001.
2. Қадыр Мырза Әлі. *Иірім*. — Алматы: Раритет, 2005.
3. Әбішев, Ә. *Қадыр Мырза Әлі поэзиясының көркемдік ерекшеліктері*. — Алматы: Қазақ университеті, 2010.
4. Тұрысбек, Р. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық рух*. — *Қазақ әдебиеті*, №7, 2016.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы арқылы оқушы бойында ұлттық болмыс пен рухани құндылықтарды қалыптастыру

Джумартова Данара Мейранбековна, Астана қаласы әкімдігінің «№111 орта мектебі» КММ

Бүгінгі білім беру жүйесінің басты мақсаты – ұлттық рухы жоғары, мәдениеті мен дүниетанымы кең, өз елінің тарихы мен әдебиетін құрметтейтін тұлға қалыптастыру. Ұлттық болмыс – бұл халықтың тарихи жады, дәстүрі мен рухани байлығының жиынтығы. Осы болмысты жас ұрпаққа жеткізудің ең тиімді жолы – көркем сөз өнері арқылы тәрбиелеу.

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі, Халық жазушысы Қадыр Мырза Әлі – ұлттың рухани әлемін айнадай бейнелеген ақын. Оның шығармалары тек поэзия емес, сонымен бірге ұлттық дүниетанымның энциклопедиясы деуге болады. Қадыр поэзиясын оқу арқылы оқушылар өз халқының тарихын, мәдениетін, салт-дәстүрін, тілін қадірлеуге үйренеді.

Ақынның әрбір өлеңі — ұлттың жаны мен рухының көрінісі. Сондықтан қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі үшін Қадыр Мырза Әлі мұрасы — оқушылардың рухани тәрбиесін қалыптастырудың қуатты құралы.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясы өз оқырманын терең ойға жетелеп, елін, жерін, тілін сүйге баулиды. Ақынның «Мен қазақпын» атты өлеңі — нағыз рухани манифест. Сабақ барысында бұл өлеңді талдағанда оқушылар өз ұлтымен мақтана отырып, «қазақ» болудың мәнін түсінеді.

Мен қазақпын, мың өліп, мың тірілген,
Жөргегімде таныстым мұң тілімен...

Бұл жолдар арқылы оқушылар қазақ халқының тарихындағы ауыр кезеңдерді, төзімділікті, ерлік пен рухты сезінеді. Мұғалім осы өлеңді талдауда топтық жұмыс ұйымдастырып, әр топқа өлең шумақтарындағы негізгі идеяны табу, символдық мағынасын ашу тапсырмасын береді. Нәтижесінде оқушылар ұлттық сана мен мақтаныш сезімін өздері үшін қайта жаңғыртады.

Тағы бір маңызды шығарма — «Ана тілі». Бұл өлең тілдің тек қарым-қатынас құралы емес, ұлттың жаны екенін көрсетеді. Сабақта бұл өлеңді интерактивті әдіспен оқыту тиімді: оқушылар тілге байланысты мақал-

мәтелдер жинап, өз ойларын эссе түрінде жеткізеді. Мысалы, «Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліңді құрметте!» жолдары оқушыларды тілдің қадірін ұғынуға жетелейді.

Қадыр поэзиясында рухани құндылықтармен қатар, адамгершілік, мейірім, еңбексүйгіштік, ізгілік сияқты қасиеттер кеңінен көрініс табады. Ақынның «Адам деген ардақты ат» өлеңінде адам болмысының асыл қасиеттері сипатталады. Бұл өлеңді талдау барысында оқушылар “нағыз адам” ұғымын өз көзқарасымен талқылайды. Мұндай тапсырма оқушылардың сыни ойлау қабілетін арттырады және рухани-адамгершілік тәрбиеге ықпал етеді.

Қазіргі білім беру үрдісінде инновациялық тәсілдерді пайдалану маңызды. Мен өз тәжірибемде Қадыр шығармашылығын оқытуда «Интеллектуалды карта», «Кластерлік талдау», «Ассоциация әдісі» сияқты тәсілдерді қолданамын. Мысалы, «Мен қазақпын» өлеңін талдау кезінде оқушыларға «қазақ» сөзімен байланысты ассоциациялар жасау тапсырмасы беріледі: «ерлік», «жер», «тіл», «дәстүр», «арих» және т.б. Бұл әдіс арқылы оқушылар өлең мазмұнын өз ой-өрісі арқылы ұғынуға мүмкіндік алады.

Сонымен қатар, Қадырдың табиғат туралы өлеңдері – туған жердің көркін, экологиялық сана мен патриотизмді қатар қалыптастыруға арналған ерекше туындылар. Мысалы, «Дала дидары» өлеңінде қазақ даласының кендігі мен сұлулығы көркем тілмен бейнеленген. Мұғалім бұл өлеңді оқытқанда оқушыларға өз туған жері туралы шығармашылық шағын эссе жаздыруға болады. Бұл әдіс ұлттық сана мен туған жерге сүйіспеншілікті арттырады.

Өлең атауы	Негізгі идея	Рухани құндылық	Қолданылатын әдіс
«Мен қазақпын»	Ұлт мақтанышы	Отансүйгіштік	Рөлдік оқу, талдау
«Ана тілі»	Тілді сақтау	Тілге құрмет	Эссе, пікірталас
«Дала дидары»	Табиғат пен адам үндестігі	Жерге сүйіспеншілік	Шығармашылық эссе

Бұл тәсілдер оқушыларды тек өлең мазмұнын түсінуге емес, рухани және азаматтық тұлға ретінде қалыптасуға бағыттайды.

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында пайдалану – оқушылардың ұлттық рухын, адамгершілік қасиеттерін және рухани мәдениетін дамытудың маңызды тетігі. Ақынның поэзиясы – ұлт жанының айнасы, ал сол поэзия арқылы оқушы жүрегіне рух дарыту – әр мұғалімнің абыройлы борышы.

Қадыр Мырза Әлі «Өз ұлтын сыйламаған адам — өзгені де сыйлай алмайды» деген қағиданы өмірімен де, шығармашылығымен де дәлелдеп кетті. Сондықтан біз, ұстаздар қауымы, оның рухани мұрасын жас ұрпақ тәрбиесінде тиімді пайдаланып, оқушылар бойында ұлттық болмыс пен рухани құндылықтарды қалыптастыруға үлес қосуымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. «Ой орманы» — Алматы: Жазушы, 1985.
2. Қадыр Мырза Әлі. «Иірім» — Алматы: Раритет, 2004.

3. Сайлаубек Б. «Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы ұлттық рух» — Қазақ әдебиеті, №5, 2019.
4. Мұқашев А. «Қадыр поэзиясының философиялық негіздері» — Фолиант, 2021.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. «Жалпы орта білім беру стандарты» — Астана, 2023.
6. Әбдірайымова Н. «Қазақ әдебиеті сабақтарында инновациялық әдістерді қолдану» — Алматы, 2022.

Қадыр Мырза Әлі мен Уильям Шекспирдің поэзиясының үндестігі.

*Нурлыбекова Ақшолпан Байтилеуовна, Астана қаласы 88 мектеп –
лицейі*

Әдебиет пен тіл – әр халықтың рухани айнасы. Қазақ тілі мен ағылшын тілі сабақтарында әдеби тұлғаларды салыстыра оқыту – тілдік әрі мәдени қабілеттерді дамытуға көмектеседі. Бұл мақалада қазақтың көрнекті ақыны Қадыр Мырза Әлі мен ағылшын әдебиетінің классигі William Shakespeare шығармаларындағы тақырыптық, көркемдік және философиялық үндестік қарастырылады.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясында туған жер, ұлттық рух табиғат, ана тілі, адам мен уақыт мәселесі кеңінен жырланады. Оның «Домбыра», «Алақан», «Ой орманы» атты өлеңдерінде ұлттық болмыс көрініс табады. William Shakespeare өзінің сонеттерінде махаббат, уақыт, өлім мен өнердің құндылығын көтереді. Мысалы: Sonnet 18 («Shall I compare thee to a summer's day?») – сұлулық пен сезімнің мәңгілік бейнесін жасап көрсетеді.

Кіріктірілген сабақ идеясы: Қадыр Мырза Әлі мен Уильям Шекспир – әр дәуірдің, әр ұлттың тұлғалары. Бірақ олардың шығармаларында мәңгілік ортақ тақырыптар – адам, уақыт, тіл мен сезім жырланады. Қазақ және ағылшын тілі сабақтарында осындай әдебиеттерді қатар оқыту – оқушылардың танымдық, мәдениетаралық және тілдік құзіреттілігін дамытуға үлкен мүмкіндік береді. Әдебиет - адам болмысының, сезімінің, ойының көркем бейнесі. Өртүрлі кезең мен мәдениеттерде өмір сүрген ақын-жазушылар осы адамзаттық ұғымдарды өртүрлі тілмен, бейнелі тәсілмен жеткізген. Қазақ әдебиетінің ұлы тұлғаларының бірі – Қадыр Мырза Әлі, ал әлемдік әдебиеттің асыл мұраларының бірі - Уильям Шекспир. Екуінің шығармалары өртүрлі тілде, өртүрлі мәдени ортада туғанымен, адам болмысы, тіл мен жан дүниесі мәңгілік мәселе мұқтаждық жайлы ортақ үнге ие. Бұл мақалада Қадыр Мырза Әлі мен Уильям Шекспирдің өлең - жинақтары мәңгілік мәселе-мұқтаждық жайлы ортақ үнге ие. Бұл мақалада Қадыр Мырза Әлі мен Шекспирдің өлең-жинақтары мен сонеттері негізінде олардың басты тақырыптары, көркемдік ерекшеліктері мен әдеби қызметінің мәні салыстырылып қарастырылады.

Тақырыптар мен мазмұндық бағыттар

Қадыр Мырза Әлі ақынның тілі қазақ фольклорымен, ауыз әдебиетімен, ұлттық ою-өрнекпен астасып жатады. Оның өлеңдерінде қарапайым халықтың тілімен сөйлейтін, ритмі, мәнері түсінікті әрі терең мағыналы бейнелер бар. Табиғатпен теңестірілген адам бейнелері, дала-жыр мотивтері жиі кездеседі.

Уильям Шекспир. У.Шекспирдің поэзиясындағы соннет формасы 14 жолдан тұрады. Соннеттің де жазылу ерекшелігі осында, әдебиет тарихындағы жоғары құрылымдық үлгіге жатады. Ол метафора, аллегория, тілдік қуат арқылы сезім мен ойды жоғары эстетикамен жеткізеді. Соннет 18-де сұлулықтың уақытқа бағынбайтындығы көрсетілген. [3]

Салыстыру

Қадыр Мырза Әлі мен Шекспирдің стилі әртүрлі мәдени және бейнелі жүйелерге негізделген. Қазақ ақыны өзінің сөзін халықтың тілімен жеткізсе, Шекспир классикалық құрылым мен символизмге сүйенеді. Алайда екеуінің де тілінде эстетика мен философиялық ой, сезімнің қатпарлары бар. Екі ақынның да мұрасы — әдебиеттің, поэзияның өліп кетпейтін, өмір сүруге қабілетті екенін дәлелдейтін жадына айналды. Қадыр Мырза Әлі — ұлттық деңгейде, Шекспир — жаһандық деңгейде осындай әсерге ие болды. Екі ақын да адамзат өмірінің, сезімнің, уақыт пен рухтың мәселелеріне назар аударады. Қадыр Мырза Әлі ұлттық болмыс пен дала кеңдігін билікке, табиғатқа, ұрпаққа бағыттап суреттесе, Шекспир жеке адамның сезім әлемі мен уақыт алдындағы азды-көптігін бейнелейді. Осылайша, тақырыптар жағынан екеуі де «адам және әлем», «адам және уақыт» деген ірі категорияларды қозғайды.

Маңызы мен әдеби мұрасы

Қадыр Мырза Әлі қазақтың ұлттық рухын, тілді, дәстүрді өлеңмен дәріптеу арқылы ақын ұлт жадында айрықша орын алды. Оның шығармашылығы ұрпақтарды табиғатпен, халықтық құндылықпен, тілмен байланыстырады. [4]

Уильям Шекспир, Шекспирдің поэзиясы мен драма туындылары әлем әдебиетіне үлкен әсер етті. Оның поэзиясы уақыт пен махаббат, өнер мен адам болмысы жайлы мәңгілік сұрақтар қояды және бүгінгі күні де оқу материалы болып табылады. [5]

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырза Әлі мен Уильям Шекспир шығармалары әртүрлі дәуір мен мәдениеттен туғанымен, адамзаттың басты сұрақтары — махаббат, уақыт, тіл, табиғат, рух — жайлы үндеседі. Әдебиет арқылы адам болмысы көрінеді, сезімдері тіл табады. Қазақ ақыны мен ағылшын классигінің поэзиясы бізге рухани тереңдік пен эстетикалық ләззат береді, әдебиеттің мәңгілік екенін еске салады. Қадыр Мырза Әлінің поэзиясында туған жер, ана тілі, дала табиғаты, уақыт пен ұрпақ мәселесі, ұлттық сана мен мәдени рух басты орын алады. Мысалы, оның «Ой орманы» жыр жинағы кезінде әдеби ортада кең танылып, әдебиетке жаңа леп бергені айтылады. [1] Ол өлеңдерінде қазақ даласының кеңдігі, елдің тағдыры, табиғаттың үні және адам-жүректің үні шымылдығын ашады.

Уильям Шекспирдің соннеттері мен басқа поэзиялық туындылары барысында махаббат, уақыттың өтімі, өнер арқылы мәңгілікке ұмтылу, өлім

мен өткіншілік тақырыбы әзіл, тағзым және философиялық толғаныс арқылы ашылады. Мысалы, соннет 60-та уақыт өтімділігі және поэзияның өнер арқылы қалуына бағытталған идея көрінеді. [2]

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Құрылымдық-көркемдік тәсілдер мен тілдік стиль
Қадыр Мырза Әлі
Дәйексөздер:
 1. anatili.kazgazeta.kz/news/ 40855?utm_source
 2. Wikipedia: en.wikipedia.org/wiki/Sonnet_60?utm_source
 3. Nevermore Poem: www.nevermorepoem.com/archives/9067?utm_source
 4. zharar.kz/id/50997?utm_source
 5. Электрондық ресурсы: The Poetry Foundation:
www.poetryfoundation.org/poets/william-shakespeare/
 6. Shakespeare's Sonnets London 1609

Қадыр Мырза Әлі – адам мен ардың жыршысы

Исмаилова Айжан Бектасовна, Астана қаласы әкімдігінің «Қадыр Мырза Әлі» атындағы №88 мектеп-лицейінің», директорының тәрбие ісі-жөніндегі орынбасары

Қазақ поэзиясының кең аспанында жұлдыз болып жанған, ұлт руханиятының асыл перзенті — Қадыр Ғинаятұлы Мырза Әлі. Ол — терең ойлы, парасатты, өткір тілді ақын ғана емес, қазақтың мінезі мен рухын өлеңмен өрнектеген ұлт суреткері. Қадыр поэзиясы — қазақ сөзінің көркемдік қуатын, философиялық салмағын айқындаған бірегей әлем.

Ақынның шығармашылығы адам мен қоғам, өмір мен уақыт, ар мен намыс арасындағы күрделі байланысты бейнелеумен ерекшеленеді. Оның әрбір өлеңі — өмірдің айнасы, адам жанын терең түсінудің көрінісі. Сол себепті Қадыр Мырза Әлі — «адамның жыршысы» атанған ақын.

Ақынның өмірлік жолы мен рухани қалыптасуы

Қадыр Мырза Әлі 1935 жылы Батыс Қазақстан облысының Жымпиты ауылында дүниеге келген. Балалық шағы ауыр соғыс жылдарына тап келіп, ерте есейген буынның өкілі болды. Қиындық көрсе де, оның бойындағы өлеңге, сөзге деген сүйіспеншілігі өшкен жоқ. Сол жылдары туған жердің табиғаты, ауылдың өмірі, ананың мейірімі мен халықтың қайсарлығы — болашақ ақынның жыр дүниесінің іргетасы болды.

Қадыр әдебиетке ерте араласты. Университет қабырғасында жүргенде-ақ оның өлеңдері мерзімді басылымдарда жарық көріп, оқырманның назарын аударды. Ал 1960 жылдары қазақ әдебиетінің жаңа толқыны ішінде Қадыр

Мырза Әлі өз үнімен, өз болмысымен ерекшеленіп, ұлттық поэзияның биік шыңына көтерілді.

Ол тек лирик қана емес, философ, ойшыл, қоғамның жанын сезетін зерделі қаламгер еді. Қадырдың поэзиясы — адамның өзімен-өзі сұхбаты, уақытпен сырласуы, шындықпен беттесуі.

«Адам» өлеңіндегі өмір философиясы

Қадыр Мырза Әлі шығармашылығындағы ең күрделі әрі мәнді туындылардың бірі — «Адам» өлеңі. Бұл өлең ақынның өмірлік ұстанымын, философиялық ой-өрісін айқын көрсетеді.

Адам боп өмір кешіру – оңай деймісің, қарағым?

Адам боп өмір кешіру – ұлы күрес, ұлы арман!

Жеңіл деп жүріп, жеңіліп қалма өмірден,

Күрес те соның, күйініш, сүйініш те соның.

Бұл өлеңнің әрбір жолында терең мағына бар. Ақын адам болудың оңай емес екенін, өмірдің күресі мен сабағын шынайы жеткізеді. «Адам» — тек биологиялық тіршілік иесі емес, рухани биік ұғым. Ол ар-ождан, намыс, иман, жауапкершілік сияқты ұғымдармен өлшенеді.

Қадыр үшін адам болу — ұлы сынақ. Өмірде жеңіл жол іздеу емес, өзіңмен күресіп, адамдық қасиетті сақтау — нағыз ерлік. Ақын осындай ой арқылы оқырманды терең ойға жетелейді.

Қадыр поэзиясындағы адам және қоғам

Қадыр Мырза Әлі адам мен қоғамның байланысын ерекше суреттеді. Оның поэзиясында заман тынысы, әлеуметтік шындық, рухани күйзеліс көрініс табады. Ақын қоғамдағы әділетсіздікке, жалғандыққа, рухани дағдарысқа бей-жай қараған емес.

Ол адамды қоғамнан бөлмей, керісінше, сол қоғамның бір бөлшегі ретінде қарастырды. «Адам» ұғымы арқылы ол халықтың мінезін, ұлттың тағдырын бейнеледі. Қадыр үшін қоғамның тазалығы — әр адамның ар тазалығынан басталады.

Оның поэзиясында жиі кездесетін «ар», «намыс», «шындық» сөздері кездейсоқ емес. Өйткені ақынның өз өмірлік философиясы да сол ұғымдарға негізделген. Ол адамды ұлттың рухани өлшемі ретінде қарады

«Адамның биіктігі – оның ұяты мен ұстанымында», – деген ой ақынның бар шығармасында сезіледі.

Қадырдың тіл шеберлігі мен поэтикалық қуаты

Қадыр Мырза Әлі — қазақ тілінің байлығын терең меңгерген шебер суреткер. Оның тілі қарапайым көрінгенімен, астарында үлкен философия жатыр. Ол бір шумаққа өмірдің мәнін, бір жолға адам тағдырын сыйғыза алды.

Ақынның сөзі өткір, образды әрі қазақы. Ол ұлттың мінезін тіл арқылы бейнеледі. Мысалы, оның:

«Өлең деген туады көңілден, өледі жүректе жылу болмаса»,

— деген жолдары өлеңнің табиғаты мен ақындық миссияны тамаша сипаттайды.

Қадыр поэзиясы – көркем ойдың шеберханасы. Онда ұлттың болмысы, адамдық қасиет, рухани тазалық үндесіп жатады.

Ақын мұрасы және мәңгілік рух

Қадыр Мырза Әлі – тек өз дәуірінің ақыны емес, уақыттан озған тұлға. Оның жырлары бүгін де өзекті. Себебі ол жырлаған тақырыптар – мәңгілік: адам, ар, әділет, туған жер, ұлт.

Ақын өз өмірін халқының рухани кемелденуіне арнады. Ол поэзияны тәрбиелік күш, рухани сәуле деп білді. Сондықтан оның шығармалары тек әдемі сөз емес, адамгершілік сабағы.

Қадырдың өлеңдері мен нақыл сөздері қазақ әдебиетінің алтын қорына енді. Бүгінгі және ертеңгі ұрпақ оның жырларынан өмірдің мәнін, адалдықтың қадірін үйренеді.

Ақынның өзі айтқандай:

Мен өлмеймін, менің жырым өлмейді,

Өлеңіммен бірге өмір сүремін мен.

Бұл жолдар — Қадыр рухының мәңгілік кепілі.

Қорытынды

Қадыр Мырза Әлі — қазақ сөз өнерінің киесін сезінген, адамдық пен ардың биігін жырлаған ұлы ақын. Оның шығармашылығы — адам болмысының энциклопедиясы. Ол поэзияны өмірдің мәнін түсінудің, рухани кемелденудің құралына айналдырды.

«Адам» өлеңі арқылы ақын оқырманға үлкен ой қалдырды: адам болу — ең ауыр, бірақ ең қасиетті жол. Қадырдың жырлары — сол жолда адаспауға бағыт беретін рухани шамшырақ.

Сондықтан Қадыр Мырза Әлі есімі — қазақ поэзиясының мәңгілік нышаны, ал оның сөзі — ұлт жүрегінің үні.

Халқы сүйген, елі бағалаған ақынның өлеңдері мен ойлары ұрпақ санасында мәңгі жаңғырып тұрады.

Қадыр жыры — қазақтың ар-намысының айғағы.

Қадыр шығармашылығындағы адами асыл қасиеттер және оларды технологиялық ғасырда сақтау мәселесі

Сәрсенбаева Зоя Сәбуқызы, Астана қаласы «Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп-лицейінің» қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі, филология магистрі, аспирант

XXI ғасыр — цифрландыру мен жасанды интеллект дәуірі. Қоғамдық қатынастардың автоматтануы, әлеуметтік желілердің үстемдігі адам санасына әсер етпей қоймайды. Осындай кезеңде рухани-адамгершілік құндылықтардың сақталуы — ел болашағының негізгі кепілі.

Қазақ әдебиетінде бұл мәселені терең қозғаған тұлғалардың бірі — Қадыр Ғиаятұлы Мырзалиев. Оның поэзиясы адам бойындағы адалдық, ар-ождан, мейірім, сабыр, намыс, еңбекқорлық секілді асыл қасиеттерді дәріптейді.

Ақын:

«Адам болам десең, алдымен,

Ар-ұятты жаныңнан арда қыл!»

– деп («Ар» өлеңінен) жырлай отырып, рухани тазалықты өмірдің ең биік өлшемі ретінде ұсынады [1, 45-б.].

1. Қадыр Мырзалиев поэзиясындағы адами асыл қасиеттер

Қадыр поэзиясының өзегі — адам. Ақынның әрбір өлеңі адам табиғатын, мінезін, өмірлік ұстанымын бейнелеуге бағытталған.

Ол адамды ең әуелі рухани биіктікпен өлшейді. Мысалы, «Адам» атты өлеңінде ақын:

«Адам деген ардақты ат,

Ар қадірін білмесе,

Адам болып не керек?» [2, 112-б.]

– деп, адам болмысының мәнін ар қадірімен байланыстырады. Бұл жолдарда адамдық пен руханияттың бөлінбес тұтастығы көрсетілген.

Ақын шығармашылығындағы еңбекқорлық пен шындыққа адалдық та ерекше көрініс табады. «Еңбек» өлеңінде:

«Еңбек етсең ерінбей,

Тояды қарның тіленбей» [3, 67-б.]

деп, халықтық нақыл сөздер арқылы еңбек пен табандылықты өмір қағидасына айналдырады.

Мырзалиев өлеңдерінде мейірімділік пен ізгілік те негізгі тақырыптардың бірі. Ол:

«Мейірімсіз адам — мүгедек,

Қайырымсыз жүрек — қу дала» [4, 23-б.]

деп, адамзат табиғатындағы ең асыл қасиет — мейірімділікті айқындайды.

2. Адамгершілік құндылықтарды технологиялық ғасырда сақтау мәселесі

Технологияның дамуы адамзат өмірін жеңілдетіп қана қоймай, адамдық қатынастардың табиғатын өзгертті. Қадырдың поэзиясы бізге осы өзгерістердің рухани салдарын ойлануға шақырады.

Бүгінде цифрлық мәдениет адамды жалғыздыққа, шынайы қатынастардың әлсіреуіне итермелейді. Осындай жағдайда Қадыр жыры — рухани бағдаршам.

Қадырдың:

«Жақсылық қыл — жасырын,

Жамандық қыл — ашық!» [5, 54-б.]

деген ирониялық жолдары қазіргі әлеуметтік желілердің табиғатын дәл бейнелейді: адамдар жақсылықты жарияламай, жамандықты жарнамалайтын үрдіске түсті.

Сондықтан технологиялық ғасырда адамгершілік қасиеттерді сақтау үшін:

- әдебиет пен поэзияны цифрлы форматта насихаттау;

- жастарды рухани сауатты тұлға ретінде тәрбиелеу;
- оқу процесінде Қадыр шығармаларын адамгершілік тәрбиенің үлгісі ретінде пайдалану қажет.

3. Қадыр поэзиясының тәрбиелік және рухани мәні

Қадыр шығармашылығы — ұлттық рух пен адамдық қасиеттің көркем шежіресі. Оның:

«Туған жер – тұғырым,

Туған ел – ғұмырым!» [6, 98-б.] деген жолдары отаншылдық пен елге адалдықтың символына айналды.

Ақынның «Қызыл кітап» жинағындағы табиғат пен адам арасындағы үйлесім мәселесі де бүгінгі экологиялық сана мен рухани жауапкершілік ұғымдарын ұштастырады.

Зерттеуші Қ.Тілеубердиев өз еңбегінде былай дейді:

«Қадыр Мырзалиев поэзиясында табиғат пен адам — біртұтас тіршілік жүйесі. Ақын адамгершілік қасиетті экологиялық жауапкершілікпен сабақтастырады» [7, 102-б.].

Қадыр Мырзалиевтің шығармалары — технологиялық дәуірде де өзекті рухани бағдар. Оның поэзиясындағы ар-намыс, адалдық, мейірім, еңбексүйгіштік сияқты қасиеттер — адамды адам ететін негізгі өлшемдер. Сондықтан қазіргі цифрлық заманда Қадыр шығармаларын жастар тәрбиесінде кеңінен қолдану — ұлттық және адамзаттық құндылықтарды сақтаудың тиімді жолы.

Ақынның өз сөзімен айтқанда:

«Адам боп қалу қиын-ақ,

Адам боп кету оңай-ақ!» [8, 35-б.]

Бұл жолдар — технологиялық ғасырдың рухани ұраны болуға лайық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырзалиев Қ. Ар. – Алматы: Жазушы, 1980. – 45 б.
2. Мырзалиев Қ. Ой орманы. – Алматы: Жалын, 1976. – 112 б.
3. Мырзалиев Қ. Домбыра. – Алматы: Жазушы, 1978. – 67 б.
4. Мырзалиев Қ. Қайырымдылық туралы өлеңдер. – Алматы: Рауан, 1985. – 23 б.
5. Мырзалиев Қ. Парасат парызы. – Алматы: Жалын, 1988. – 54 б.
6. Мырзалиев Қ. Қызыл кітап. – Алматы: Жалын, 1983. – 98 б.
7. Тілеубердиев Қ. «Қадыр Мырзалиев шығармашылығындағы табиғат және экология мәселелерінің көркемдік шешімі». Керуен журналы, №1, 2025. – 102 б.
8. Мырзалиев Қ. Адам туралы жырлар. – Алматы: Өнер, 1984. – 35 б.
9. «Адамның асыл қасиеттері». Ust.kz, 2025.
10. Әуезова Д. «Қадыр поэзиясындағы адам болмысы». ҚазҰПУ хабаршысы, №2, 2022.

ҚАДЫР МЫРЗАЛИЕВ ПЕН ГЕНРИ ЛОНГФЕЛЛО ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ

Сагадиева Айгул, Астана қаласы, Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп-лицейі,

Қазақ әдебиетінің көрнекті өкілі Қадыр Мырзалиев пен американ поэзиясының әйгілі ақыны Генри Уодсворт Лонгфелло — ұлттық рух пен адамгершілік құндылықтарды дәріптеген қаламгерлер. Екеуінің шығармашылығы әртүрлі мәдени ортада қалыптасқанымен, оларды біріктіретін ортақ қасиет — адам жанының сұлулығына, ізгілікке және рухани тазалыққа деген сенім. Уақыт пен кеңістіктің алшақтығына қарамастан, олардың туындылары адамзаттық биік мұраттарды жырлайды.

1. Қадыр Мырзалиевтің шығармашылық әлемі

Қадыр Мырзалиев — қазақ поэзиясының XX ғасырдағы ең қуатты тұлғаларының бірі. Оның поэзиясы — терең философиялық ой мен ұлттық сана тоғысқан көркемдік әлем. Ақынның «Ана тілі», «Дала дидары», «Отан», «Адам», «Домбыра», «Қызыл кітап» сияқты өлеңдері мен поэмалары туған жерге, ана тіліне, рухани мұраға деген сүйіспеншіліктің символы болып саналады.

Қадыр поэзиясының басты ерекшелігі — қарапайым өмір құбылыстарынан терең мән таба білу. Ол табиғатты, адамды және қоғамды біртұтас жүйе ретінде көріп, әр детальға философиялық сипат береді. Мысалы, «Домбыра» өлеңінде ұлттық аспап арқылы бүкіл қазақ халқының тарихын, қуанышы мен мұңын бейнелейді. Ақынның тілі айқын, бейнелі, ал ойы терең.

Оның өлеңдерінде жиі кездесетін ұғымдар — адамгершілік, имандылық, рух тазалығы және еңбекқорлық. Қадыр үшін адам болу — ең жоғары мәртебе. Сондықтан ол поэзиясын «адамдықты сақтау» идеясымен өрнектейді.

2. Генри Лонгфелло поэзиясының ерекшелігі

Генри Уодсворт Лонгфелло — XIX ғасырдағы американ әдебиетінің классигі. Ол романтикалық бағыттың көрнекті өкілі ретінде танылды. Лонгфелло шығармаларының өзегінде адам жанының тазаруы, өмірдің мәнін іздеу және еңбектің қадірі жатыр. Оның «A Psalm of Life», «The Rainy Day», «The Arrow and the Song», «The Song of Hiawatha» шығармалары бүкіл әлем әдебиетінде ерекше орын алады.

«A Psalm of Life» өлеңінде ақын адам өмірінің өткіншілігіне қарсы тұрып, өмірді мақсат пен іс арқылы мәнді етуге үндейді. Ал «The Song of Hiawatha» поэмасы — америкалық үндістердің аңыздарына сүйене отырып жазылған эпикалық туынды. Мұнда табиғат пен адам арасындағы үйлесім, рухани бірлік идеясы айқын көрінеді.

Лонгфеллоның тілі жеңіл, ырғақты және музыкалық. Ол поэзияны әуенмен, табиғатпен, адамдық сезіммен байланыстырған.

3. Екі ақын шығармашылығындағы рухани үндестік

Қадыр Мырзалиев пен Генри Лонгфелло шығармаларын салыстырғанда, олардың рухани және эстетикалық ұқсастықтары ерекше байқалады. Екеуі де өмірдің мәнін адамдық қасиеттен іздейді. Қадыр «Адам» атты өлеңінде:

Адам деген — ардың ісі,

Адалдыقتан басталады,

– деп, адам болмысының басты тірегі – ар мен адалдық екенін айтады.

Ал Лонгфелло «A Psalm of Life» туындысында:

Lives of great men all remind us

We can make our lives sublime,

– деп, адам өмірін ізгі істермен көркейтуге шақырады.

Осылайша, екі ақын да адамның өмірдегі мақсаты – өз рухын жетілдіру, ізгілік пен ар-намысты сақтау деп біледі.

4. Табиғат пен адам үндестігі

Қадырдың «Дала дидары» өлеңінде кең дала тек географиялық кеңістік емес, ол – қазақ халқының рухы мен мінезінің көрінісі. Ақын дала арқылы еркіндік пен биіктік ұғымын береді.

Лонгфелло да табиғатты адам жанының айнасы ретінде суреттейді. «The Rainy Day» өлеңінде жаңбырлы күнді адамның өмірлік күйімен салыстырып, өмірдің жарығы мен қараңғылығы қатар жүретінін философиялық тұрғыда бейнелейді.

Екі ақын үшін де табиғат – адам өмірінің бөлінбес бөлігі, рухани үндестік символы.

5. Көркемдік тәсілдер мен поэтикалық тіл

Қадыр мен Лонгфелло поэзиясында бейнелілік пен музыкалық ырғақ ерекше орын алады. Қадыр ұлттық поэзияның ырғағын, мақал-мәтелдерді, дыбыстық үйлесімді шебер қолданған. Қадырдың тілі ұлттық бояуға бай болса, Лонгфелло тілі — романтикалық, көркем және символдық мағынаға толы. Бірақ екеуінде де сөздің күші мен рухани әсері бірінші орында тұрады.

6. Философиялық және этикалық үндестік

Екі ақын да өмір мен өлім, ізгілік пен зұлымдық, рух пен тән арасындағы мәңгілік қарама-қайшылықтарды қозғайды. Қадыр үшін рух – адамның шынайы мәні, ал Лонгфелло үшін рухани биіктік — өмірдің басты мақсаты. Олар адамның қоғам алдындағы жауапкершілігін де жырлайды. Қадыр «Туады ерлер ел үшін» деген жолдарымен ұлт алдындағы борышты еске салса, Лонгфелло «Be not like dumb, driven cattle!» деп, адамды өз жолын табуға, саналы өмір сүруге шақырады.

Қорыта айтқанда, Қадыр Мырзалиев пен Генри Лонгфелло шығармашылығы — екі түрлі мәдениеттің тоғысқан тұсында туған рухани үндестік мысалы. Олар поэзия арқылы адамзаттың ең ұлы құндылықтарын – еңбек, адалдық, рух, ар, және махаббат ұғымдарын мәңгілік етіп қалдырған.

Қадыр Мырзалиев қазақ халқының рухани әлемін, ұлттық мінезін, тілінің байлығын паш етсе, Лонгфелло америкалық мәдениеттің адамгершілік негіздерін көрсетті. Екеуін біріктіретін нәрсе – поэзияны адам рухын тәрбиелеудің құралы деп тануы.

Бүгінгі күн тұрғысынан қарағанда, Қадыр мен Лонгфелло шығармалары – әлем әдебиетінің ортақ рухани байлығы. Олардың өлеңдері оқырманды өмірдің мәні туралы ойлануға, жақсылық пен ізгілікке ұмтылуға жетелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мырзалиев, Қ. Ой орманы. – Алматы: Жазушы, 1985.
2. Мырзалиев, Қ. Қызыл кітап. – Алматы: Жалын, 1990.
3. Longfellow, H. W. The Song of Hiawatha. – Boston: Ticknor and Fields, 1855.
4. Longfellow, H. W. Poems on Slavery. – Boston: William D. Ticknor, 1842.
5. Әдебиеттану терминдер сөздігі. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998.
6. Ахметов, З. Өлең сөздің теориясы. – Алматы: Мектеп, 1973

Жизненные советы и учения о равенстве: Наследие Кадыра

*Попова Юлия Сергеевна, КГУ на
ПХВ школа-лицей №88,
учитель начальных классов*

Имя Кадыр Мырза Али навсегда вписано золотыми буквами в историю казахской литературы. Он был не просто поэтом — он был совестью своего времени, человеком, чьи слова до сих пор находят отклик в сердцах тех, кто ищет справедливость, доброту и равенство между людьми. Его произведения — это не просто стихи, а целая философия жизни, отражающая мудрость степи и духовную силу народа.

Поэт, говорящий от имени народа

Кадыр Мырза Али родился в трудное для страны время, когда Казахстан восстанавливался после войны и переживал социальные перемены. С детства он видел, как трудно простым людям оставаться честными, справедливыми и добрыми в мире, где всё измеряется властью и деньгами. Эти наблюдения нашли отражение в его стихах, где звучит глубокая вера в человека, его внутреннюю силу и достоинство.

Поэт не боялся говорить о равенстве, о том, что каждый человек, независимо от происхождения, пола или положения в обществе, заслуживает уважения. Его лирика призывала не к внешней, а к внутренней свободе — свободе духа, совести и мысли.

«Адам бол, бауырым, адам бола біл,

Теңдік пен достық — тірліктің дәні», — писал он.

Эти строки стали своеобразным нравственным заветом, призывом жить по совести и помнить, что сила человека не в богатстве, а в человечности.

Учение о равенстве — не лозунг, а образ жизни

Кадыр Мырза Али понимал равенство не как политический лозунг, а как духовное состояние общества. Он утверждал, что равенство начинается с уважения к самому себе и к другим. Если человек считает себя выше или ниже других — он уже теряет гармонию.

В его стихах часто звучала мысль: каждый человек — это уникальный мир, и только уважая чужую судьбу, можно сохранить человечность. Поэт писал, что настоящее богатство — это доброта, честность и трудолюбие.

Он неустанно напоминал: нельзя делить людей по языку, религии или положению. Все люди созданы для того, чтобы дополнять друг друга, как струны одной кобызы, создающие гармонию мира.

«Бай болсын, кедей болсын — бәрі адам,
Тендіксіз өмір — шын өмір емес», — говорил он.

Жизненные советы поэта

Кадыр Мырза Али оставил не только поэтическое, но и духовное наследие. Его советы просты и мудры, как сама жизнь.

Будь верен своим корням.

Поэт считал, что человек, забывший свои истоки, не сможет понять ни себя, ни других. Память о родной земле, о предках делает нас сильнее.

Не завидуй и не суди.

Он писал, что зависть — это яд, который разрушает душу. Вместо того чтобы сравнивать себя с другими, нужно стремиться быть лучше самого себя.

Труд — главная ценность человека.

В его стихах труд предстает как священное дело, способ самореализации и источник уважения.

Будь добр и справедлив.

Кадыр Мырза Али верил: добро всегда возвращается. Он учил быть честным даже тогда, когда это трудно.

Любовь и уважение — путь к равенству.

Поэт видел в любви не только личное чувство, но и основу человеческих отношений. Он утверждал: только через любовь к людям можно прийти к подлинному равенству.

Наследие, которое живет

Сегодня, когда мир сталкивается с новыми формами неравенства — социального, культурного, цифрового, — учение Кадыр Мырза Али звучит особенно актуально. Его слова напоминают: равенство — не данность, а ежедневный труд души.

Поэт верил, что каждый человек способен изменить мир, если начнет с себя. В этом его философия перекликается с универсальными истинами человечества — быть человеком, нести свет, защищать добро.

Его творчество вдохновляет молодежь на поиски смысла жизни, на осознание своей роли в обществе. Сегодня стихи Кадыр Мырза Али звучат в школах, на культурных мероприятиях, в социальных сетях. И каждое новое поколение открывает для себя в них что-то личное — поддержку, веру, надежду.

Заклучение

Наследие Кадыр Мырза Али — это не просто поэзия, это нравственный компас для всех, кто ищет истину. Его слова учат нас быть добрее, терпимее и справедливее. Он напомнил всему народу, что равенство начинается с сердца, а человек становится великим только тогда, когда умеет уважать других.

«Адам болу — ең биік арман,

Ал теңдік — соның шыңы».

Эти строки как будто обращены к каждому из нас — напоминание, что равенство, человечность и любовь всегда будут важнее власти, богатства и славы. Таково бессмертное наследие великого поэта — Кадыра Мырза Али.

Список используемой литературы

1. Кадыр Мырза Әлі. Күндер мен түндер. — Алматы: Рауан, 1989.
 2. Кадыр Мырза Әлі. Ой орманы. — Алматы: Атамұра, 1995.
 3. Абдрахманова Г. «Кадыр Мырза Али — ақындық әлемнің айнасы» // Қазақ әдебиеті, №12, 2012.
 4. Сейдахметова Л. Қазақ поэзиясындағы гуманистік дәстүрлер. — Астана: Фолиант, 2015.
 5. Нұрғалиев Р. Теңдік пен адамгершілік ұстанымдары қазақ поэзиясында. — Алматы: Қазақ университеті, 2018.
- Материалы официального сайта Союза писателей Казахстана (www.qazaqadebieti.kz)

Қадыр поэзиясын функционалдық сауаттылық тұрғысынан оқыту әдістері

Сапарова Мақпал Қанатқызы, Астана қаласы, Қадыр Мырза Әлі атындағы №88 мектеп –лицей, бастауыш сынып мұғалімі,

Қазіргі заманның білім беру жүйесінде басты мақсат – оқушының функционалдық сауаттылығын дамыту. Яғни, алған білімін өмірлік жағдайларда қолдана білу, ойлау, талдау, шешім қабылдау және өзіндік пікір білдіру қабілетін қалыптастыру.

Бұл тұрғыда ұлттық әдебиетті, соның ішінде Қадыр Мырза Әлі поэзиясын пайдалану – оқушылардың тілдік және рухани дамуына ерекше ықпал етеді. Ақынның өлеңдері баланың ұлттық сана-сезімін оятып қана қоймай, сөз мағынасына үңілуге, ой түюге, өз көзқарасын айтуға жетелейді [1, 23 б.].

1. Қадыр поэзиясы – баланың ойлау және тілдік қабілетін дамыту құралы
Қадыр Мырза Әлі поэзиясы бастауыш буын оқушыларының жас ерекшелігіне сай, тілі жеңіл, мазмұны терең шығармаларымен ерекшеленеді.

Мысалы, ақынның:

«Жақсы сөз – жанға шипа,

Жаман сөз – ойға тұман»

деген өлең жолдары тілдің мәнін, сөз мәдениетін түсіндіру үшін таптырмас материал. Мұғалім бұл өлеңді қолдана отырып, оқушыға:

- жақсы сөздің адам көңіліне қалай әсер ететінін талдату;
- жағдаят бойынша мысал келтіру;
- өз тәжірибесінен өмірлік оқиға айту сияқты тапсырмалар бере алады.

Осы арқылы оқушы мәтінді түсініп қана қоймай, оны өмірмен байланыстыруға үйренеді. Бұл – функционалдық сауаттылықтың негізгі белгісі [2, 14 б.].

2. Оқыту әдістері мен формалары

Қадыр поэзиясын сабақта қолданудың тиімді әдістері төмендегідей бағыттарда жүзеге асады:

1) Проблемалық жағдаят туғызу әдісі

Мұғалім өлең жолдарын беріп, оқушыларға сұрақ қояды:

«Неліктен ақын жақсы сөзді шипа деп атаған?»

Бұл тәсіл оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамытады және әдеби мәтінді өмірлік мағынада түсінуге үйретеді.

2) Рөлдік оқу (интонациямен жеткізу)

Бастауыш сыныптағы балалар Қадыр өлеңдерін мәнерлеп оқу арқылы сөздің саздылығын, ырғақ пен эмоцияны сезінеді. Мысалы, «Адам бол!» өлеңін әр оқушы өз дауыс ырғағымен оқып, өлеңнің мазмұнын түсіндіреді.

Мұндай тәсіл эмоциялық сауаттылықты дамытады және мәтінмен байланыс орнатуға мүмкіндік береді [3, 37 б.].

3) Цифрлық технологияларды пайдалану

Қазіргі бастауыш сынып оқушылары үшін визуалдық және интерактивті формат өте маңызды. Сондықтан мұғалім Padlet, Kahoot, Wordwall, Canva сияқты онлайн құралдарды қолдана алады.

Мысалы:

- «Қадыр сөзі – менің күнделікті өмірімде» тақырыбында Padlet кабырғасында оқушылар өз ойларын жазады;
- Kahoot арқылы «Қадыр өлеңінен алынған мағыналы сөз тіркесін тап!» атты ойын ұйымдастырылады;
- Canva-да оқушылар өлең мазмұнын суретпен бейнелеп, мини-постер жасайды.

Бұл әдістер оқу процесін ойын арқылы ұйымдастыруға, ал баланы белсенді қатысушыға айналдыруға көмектеседі.

3. Функционалдық сауаттылық дағдыларын қалыптастыру нәтижесі

Қадыр поэзиясын оқыту барысында оқушыларда төмендегідей негізгі дағдылар дамиды:

Дағды түрі	Мазмұны
Оқу сауаттылығы	Өлең мазмұнын түсіну, негізгі ойды табу, автор көзқарасын анықтау
Жазу сауаттылығы	Ақын сөзіне сүйене отырып өз ойын жазбаша жеткізу, шағын эссе, пікір жазу
Коммуникативтік дағды	Топта жұмыс істеу, пікір алмасу, өз ойын дәлелдеу

Әлеуметтік сауаттылық	Өлең мазмұнын өмірмен байланыстыру, жағдаяттық шешім қабылдау
Цифрлық сауаттылық	Өлеңге қатысты интерактивті материал әзірлеу, Padlet, Kahoot қолдану

Осы тәсілдер арқылы оқушыда тек әдеби білім емес, өмірлік дағдылар жүйесі қалыптасады. Бұл — функционалдық сауаттылықтың түпкі мақсаты.

Қадыр Мырза Әлі поэзиясын бастауыш сыныпта оқыту – баланың адамдық болмысын, рухани мәдениетін және функционалдық сауаттылығын дамытудағы маңызды құрал.

Өлең арқылы бала сөздің қуатын, ойдың дәлдігін, мінездің сұлулығын сезінеді.

Мұғалімнің міндеті – Қадырдың терең мазмұнын жас ерекшелігіне сай әдіспен жеткізу, оны өмірмен ұштастырып түсіндіру.

Функционалдық сауаттылық тек пәндік білім емес, адамдық қасиеттің өмірлік тәжірибеге айналуы екенін түсіну қажет. Сондықтан Қадыр поэзиясы – бүгінгі заманның да, болашақ ұрпақтың да рухани мектебі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қадыр Мырза Әлі. *Таңдамалы шығармалар жинағы*. – Алматы: Жазушы, 2005.
2. Әбдіғазизұлы Б. *Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс*. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
3. Тұрсынбаева А. *Функционалдық сауаттылық: әдістемелік негіздер*. – Астана: Білім, 2020.
4. Kozhakanova M. T. *National Heritage and Primary Education Pedagogy*. – Almaty: AEU Press, 2023.
5. Abai Center. *Interactive Literacy in Modern Kazakh Classrooms*. – Astana, 2024.

«Қадыр поэзиясының өзегі — адамдық қасиет пен рухани тазалық»

*Жарменова Гүлмира Сергазиевна, Астана қаласы
әкімдігінің "Ыбырай Алтынсарин атындағы №83 мектеп-
гимназия" ШЖҚК МКҚ, мектеп директоры*

Қазақ әдебиетінің тарихында өз қолтаңбасын қалдырған дара ақындардың бірі — Қадыр Мырза Әлі. Ол — сөз өнерінің көркемдік қуатын, халық даналығын, адамдық қасиетті жыр жолына айналдырған тұлға. Қадыр поэзиясы — өмір сабағы мен рухани тәрбие мектебі. Ақын жырларындағы терең ойлар, өмірге көзқарас пен адамдық қағидалар — ұрпаққа үлгі, қоғамға бағдар. Қадыр поэзиясының өзегі — адамдық қасиет пен рухани тазалық. Ол адамды қоғамның орнына, байлығына не дәрежесіне қарай емес, ісі мен мінезіне қарай бағалауды үйретеді. Ақынның жырларынан еңбекқорлық,

шынайылық, сабыр және ар-намыс секілді ұғымдар жиі кездеседі. Осы арқылы ол адам мен қоғамның арасындағы үйлесімділікті сақтаудың жолын көрсетеді. Қадыр ақын поэзиясы хақында зерттеу жүргізген сыншы-ғалым Б.Кәрібаева: «Қадыр өлеңдерінідегі драматизм табиғаты ерекше. Ондағы контраст ой мен ойдың, ұғым мен ұғымның арасында емес, жаратылыстың, өмірдің философиялық қойнауынан іріктеледі» - дейді [1]. Осы тұрғыдан қарасақ, болмыстың бәріне байыппен қарайтын ақын көзі қырағы. Еш нәрсе қалыс қалмайды. Бұл шын дарынға тән. Қадыр шығармалары өмірлік тәжірибеге, ұлттық тәрбиенің тамырына негізделген. Ол адам болмысының ең басты құндылығын – адалдық пен ізгілік деп таниды. Ақынның: «Адам бол, адам болсаң, адам болар ұрпағың» – деген өлең жолы онын бұқараға армандылығының философиялық өзекті идеяның айғағы. Қадырдың өмірлік кенесі – жалаң үгіт емес, өмірден туылған шындық. Ақын қоғамдағы құбылыстарды әділ бағалап, әр адамды өзін тануға, ішкі мәдениет пен рухани тазалыққа шақырды. Ол өлең арқылы «адам болудың» мәнін қарапайым сөзбен, бірақ терең мазмұнмен жеткізді. Қадыр Мырза Әлі өлеңдерінде өмір философиясы терең көрініс табады. Ол адамды өзін-өзі тануға, адалдыққа, намыс пен ұятты сақтауға шақырады. Ақынның мына сөздері соның айғағы: *«Адам бол, адам болсаң, адам болар ұрпағың».*

Бұл жолдар — ұрпақ тәрбиесіндегі басты ұстаным. Ақын өмірдің әр сәтінен сабақ ізлеп, оны жырға айналдырды. Оның «Өмір деген – өрнек, бірақ әркім өз суретін өзі салады» деген ойы — өмірлік жауапкершілікті сезінуге үндеу.

Тіл мен мәдениетті құрметтеу ақын ана тіліне деген сүйіспеншілігін ұлттық сана мен рухани тұтастықтың басты шарты ретінде көтерді. Бұл педагогикалық тұрғыдан-оқушының мәдени сәйкестігін, этникалық өзіндік санасын қалыптастырудың құралы.

Ақын поэзиясының тағы бір өзекті желісі – теңдік пен әділдік идеясы. Ол адам мен қоғамның үйлесімін, әділеттің орнауын биік мақсат ретінде көрсетті. Қадырдың: «Теңдік жоқ жерде – тектілік те жоқ» деген түйінді ойы оның азаматтық көзқарасын білдіреді. Ол теңдікті әлеуметтік мәселе ғана емес, адамдық сана мен ұят өлшемі деп бағалады. Әділдіксіз қоғамның дамуы мүмкін емес деген сенім ақын поэзиясында ерекше айқын. Қадыр әділдікті ұлт болашағымен, рухани тазалықпен ұштастырып жырлады. Қадыр поэзиясында теңдік ұғымы — әділет пен адамдықтың көрінісі. Ол қоғамда шынайы теңдік орнауы үшін ең алдымен адамның ішкі әлемі әділ болу керек екенін жырлады. Қадыр шығармаларында әділдік пен теңдік идеясы айқын көрініс табады. Ол «адам қадірі – теңдікпен өлшенеді» деген гуманистік қағиданы ұсынады. Бұл идеялар мектеп және жоғары оқу орындарында азаматтық-патриоттық тәрбие берудің негізі бола алады.

Бүгінгі заман жастары үшін Қадыр Мырза Әлі мұрасы – адамгершілік мектебі. Ақынның жырларында ар-намыс, адалдық, жауапкершілік, мейірім мен ізгілік сияқты қасиеттер кеңінен дәріптеледі. Қадырдың: «Өзгені түземесең – өзінді түзет» деген ұстанымы қазіргі қоғамдағы өзекті ойлардың

бірі. Бұл қағида жас ұрпақты өзіндік жауапкершілікке, ішкі мәдениет пен парасатқа тәрбиелейді.

Қадыр поэзиясының басты ерекшелігі — оның уақыттан озған даналығы. Ол өткеннің өнегесін бүгінгі күнмен сабақтастыра отырып, ұлттың рухани болашағына жол сілтейді.

Қазіргі жастар үшін Қадырдың өмірлік кеңесі – рухани компас іспетті. Ақын айтқандай, «Өзгені түземесең – өзінді түзет!» деген қағида – бүгінгі қоғамдағы өзіндік жауапкершілік пен ішкі мәдениеттің өлшемі рухани тазалық пен ұят жайлы.

Ана тілін білің қой,
Еркіндігің, теңдігің.
Ана тілін білің қой,
Мақтаңышың, елдігің.
Ана тілің — арың бұл,
Ұятың боп тұр бетте.
Өзге тілдің бәрін біл,
Өз тілінді құрметте!

Бұл өлең жолдары жаһандану дәуірінде өзектілігін жоймайтын өмірлік ұстанымға айналды. Қадыр поэзиясындағы тіл тақырыбы-ұлттық сана мен рухани бірліктің өзегі. Ақынның айтуынша, ана тілі – ұлттың жаны, тарихы мен мәдениетінің кілті[2]. Ақын рухани тазалықтың, ар-ұяттың мәнін поэтикалық дәлдікпен суреттейді.

Қадыр поэзиясы адамға тек ой салмайды, қоғамдық және жеке өмірдегі тәрбие бастауы бола алады. Оның мұрасы – уақыт өткен сайын құнын жоғалтпайтын өмір мектебі. Қадыр Мырза Әлі поэзиясы – өмірлік кеңес пен адамдықтың айнасы. Ақынның әрбір өлені оқырманды ойландырып, ізгілік пен әділдікке жетелейді. Оның өмірден туіген даналығы, қарапайымдылық пен парасатқа үндеген жырлары — ұлт рухының биік көрінісі.

«Қадыр Мырза Әлі ұлт тарихын, мінез-құлқын, ойлы көзбен өлшеп суреттейді. Онда терең идеялық мағына бар», – дейді Қадыр поэзиясы хақында сөз қозғаған академик С.Қирабаев [3.129-130 бб.].

Қадыр Мырза Әлі — поэзия арқылы өмірдің мәнін, адам болмысының терендігін түсіндірген ақын. Оның шығармалары – өмірлік кеңес пен теңдік тағылымының көрінісі. Ақынның әрбір өлені – ұлттың айнасы, адамдықтың үні.

Қадыр мұрасы — бүгінгі қоғам үшін де, ертеңгі ұрпақ үшін де рухани бағдар болып қала бермек. Ол бізге тек жыр ғана емес, өмірлік сабақ, әділдік пен ар-ұяттың мәңгі өлшемін қалдырды.

«Өмір – өтеді, бірақ өлең қалады...» – деген ақын сөзі оның мәңгілік рухани бейнесін айшықтайды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Кәрібаева Б. Қадыр поэзиясы хақында [1] // Жұлдыз – 1985 - №10
2. Сыздықов Т. Қадыр поэзиясындағы тіл мен ел бірдігі идеясы// Қазақ тілі мен әдебиеті журналы №4,2015 жыл-45-49-66.[2] /
3. Қирабаев, С. Кеңес дәуіріндегі қазақ әдебиеті [3] / Алматы, 1998 – 218 б.

Мазмұны

Алғы сөз	3
I БАҒЫТ. ҚАДЫР ПОЭЗИЯСЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ЖӘНЕ ҒЫЛЫМИ ҚЫРЛАРЫ	5
1. Сулейменова У.Д., Өлеңмен ойлату: Қадыр Мырза Әли шығармаларын бастауыш сыныпта оқытудың тиімді әдістері	5
2. Султаниязова С.Х., Қадыр поэзиясы арқылы ұлттық рух пен ой тереңдігін дамыту	7
3. Төлеубаева Қ.Ы., Қадыр поэзиясының көркемдік және ғылыми қырлары	10
4. Хайримхан Г., Қадыр өлеңдеріндегі метафоралық жүйе және ұлттық поэтикалық код	12
5. Шакиржанова Г.С., Қадыр Мырза-Әли – мәңгілік мұра иесі	15
6. Шукурова А.К., Қадыр Мырза Али и Иван Андреевич Крылов: перекличка басенного жанра в казахской и русской литературе	17
7. Эргешова Р.Ю., Қадыр Мырза Әли шығармалары арқылы ағылшын сабағында адамгершілік және мәдени құндылықтарды оқыту	19
8. Юсупшикова Н.Э., Сөздің киесі мен әсері: логопедиялық тәжірибеде қадыр поэзиясын қолдану	21
9. Калымова А.С., Қадыр Мырза Әлі өлеңдерінің көркемдік және ғылыми қырлары	24
10. Карабаева А.С., Мәңгілік жырдың жаңғырығы — Қадыр поэзиясы	26
11. Коптік А.А., Қазақ сөз мәдениеті мен сөйлеу этикасын қалыптастыруда Қадыр мұрасының рөлі	28
12. Көмекбаева Б.С., Қадыр Мырза Әли шығармалары арқылы оқушылардың сын тұрғысынан ойлау қабілетін дамыту	30
13. Макулбекова Б.Т., Математика сабағында ұлттық рух қалыптастыруда Қадыр Мырза Әли мұрасының рөлі	33
14. Маханбетова Б.К., Тіл мен рух үндестігі: Қадыр Мырза Әли шығармалары негізінде ұлттық сана қалыптастыру	35
15. Нургазиева М.Т., Тарихи жад пен ұлт концептісі Қадыр шығармаларында: ұлттық сана эволюциясы	38
16. Сайдинбаева Г.С., Қадыр поэзиясындағы ұлттық болмыс пен тілдік философия: рухани кодтың көркем моделі	40
17. Салтаева М.Б., Тіршілік пен поэзия үйлесімі: Қадыр Мырза Әли шығармалары арқылы табиғатты тану	42
18. Сарсенбай А.С., Қадыр поэзиясы және математикалық үйлесім заңдылығы	44
19. Абсаттарова Г.А., Қадыр Мырза Әлі еңбектерінің балалар әдебиетіне қосқан үлесі	46
20. Андакулова Г.Ш., Қадыр поэзиясы арқылы бастауыш сынып оқушыларында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру	48

21. Апенцова С.Т., Г.А.Дауетаева, «№15 мектеп- лицейі» ШЖҚ МКК. Қадыр Мырза Әлі поэзиясының жас ұрпақ тәрбиесіндегі маңызы	50
22. Атыкулова А.Б., Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы адамгершілік архетиптер: қазіргі жас ұрпаққа берер тағылымы	51
23. Байарыстанов С.С., Қадыр поэзиясындағы көркемдеуіш құралдарының кейбір ерекшеліктері	54
24. Ботбаева А.О., Қадыр поэзиясының көркемдік және ғылыми қырлары	56
25. Дадаметова Ю.А., Интерактивті логопедия: Қадыр Мырза Әлі поэзиясын цифрлық форматта қолдану әдістері	59
26. Әсіл Н.Д., Қадыр Мырза Әлі шығармаларындағы ел тарихы мен рухани мұраның сабақтастығы	61
27. Дүрен Б.А., Қадыр Мырза Әлі – балалардың жүрегіне жол тапқан ақын (Әдебиеттік оқу пәнімен байланыс)	64
28. Егембердиева А.А., Қадыр шығармаларындағы «адам» концепті: иман, ар, намыс ұғымдарының көркем моделі	65
II БАҒЫТ. ҚАДЫР ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ: АДАМГЕРШІЛІК ТАҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯ БОЙЫНША	68
29. Алмаганбетова Д.М., Қадыр Мырза Әлі шығармалары арқылы оқушылардың рухани және цифрлық мәдениетін дамыту	68
30. Ашенова Д.Т., Қадыр лирикасының сыңғыры бөлек	69
31. Амандыкова Н.Қ., Қадыр Мырза Әлі поэзиясы арқылы оқушылардың рухани құндылықтарын қалыптастыру	72
32. Әділбай Д.С., Ұлттық рух пен технологиялық жаңғыру тоғысында: Қадыр тағылымын Gen-Z ұрпағына жеткізу	74
33. Битемір А.Б., Жасанды интеллект және ойындар арқылы мәтінді менгертудің тиімді жолдары	76
34. Кабылбекова С.Ж., Қадыр шығармашылығы: адамгершілік тағылым және заманауи технология	79
35. Казбекова Н.Т., Қадыр шығармашылығы: адамгершілік тағылым және «адал азамат» құндылықтарын заманауи технологиялары арқылы оқыту	81
36. Мейманкулов А.Ж., Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын цифрлық білім беру процесіне интеграциялау жолдары	83
37. Мынбаева Г.С., Әдеби мұра және технология: Қадыр Мырза Әлі шығармашылығын оқытудың инновациялық тәсілдері	86
38. Сугралина Н.А., Қадыр шығармашылығын сабақ үрдісінде қолдану арқылы оқушылардың адамгершілік құндылықтарын дамыту және заманауи технологияны тиімді пайдалану	88
39. Тагаев А.А., Қадыр Мырза Әлі өлеңдеріндегі адамгершілік құндылықтар және ЖИ (жасанды интеллект) дәуіріндегі маңызы	90
40. Такауиева С.Т., Қадыр шығармашылығы: адамгершілік тағылым және заманауи технология	93

41. Тәжіқараева М.Д., Цифрлы ғасырдағы адами код. Қадырдың рухани бағдарламасы	95
42. Умелісқызы Н., Қадыр Мырза Әлі шығармашылығы мен функционалдық сауаттылық ұғымының байланысы	98
III БАҒЫТ. ӨМІРЛІК КЕҢЕС ПЕН ТЕҢДІК ТАҒЛЫМЫ	102
43. Абдиева З.Б., Қадыр Мырза Әлі шығармаларындағы экологиялық проблемалар көрінісі	102
44. Абдикаликова А.М., Қадыр Мырза Әлі поэзиясындағы тәрбиелік идеялар	105
45. Алсеитова А.У., Ұлттық рухани жаңғыру контекстінде Қадыр поэзиясын білім беру жүйесіне енгізу тиімділігі	106
46. Анарбаева Ф.С., Қадыр мырза әлі мұрасы және білім берудің инновациялық әдістердің интеграциясы	108
47. Ахамай Б., Қадыр Мырза Әлі өлеңдеріндегі көркемсөз қолданыстары	111
48. А.Байганс., Қадыр мырза әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық әдістердің интеграциясы	114
49. Жанахметова М.Е., Қадыр Мырза Әлі мұрасы және білім берудегі инновациялық әдістердің интеграциясы	116
50. Зекен І.С., Мырза Әлі және қазақ лирикасының жаңару дәуірі	117
51. Искакова Г., «Иірім» – Қадыр Мырзалиевтің көркем ой шыңы	119
52. Кеңес М.С., Өмірлік кеңес пен теңдік тағылымы – Қадыр мұрасының өзегі	122
53. Кориқбасова Г.К., Жалпы ұлттық құндылықтарды қалыптастырудағы Қадыр рөлі	125
54. Көшеров О.М., Қадыр Мырза Әлі шығармаларының жас ұрпаққа рухани бағдар беру мүмкіндіктері	128
55. Кыстаубаев А.Б., Қадыр Мырза Әлінің «Қызыл кітап» поэмасы: Адамзат пен табиғат диалогы.	129
56. Манабаева Г.А., Қадыр поэзиясын мектеп бағдарламасына интеграциялау: әдіс пен мазмұны	132
57. Мубаракқызы С., Қадыр поэзиясы – бала жүрегіне жол	135
58. Джумартова Д.М., Қадыр Мырза Әлі поэзиясы арқылы оқушы бойында ұлттық болмыс пен рухани құндылықтарды қалыптастыру	136
59. Нурлыбекова А.Б., Қадыр Мырза Әлі мен Уильям Шекспирдің поэзиясының үндестігі.	138
60. Исмаилова А.Б., Қадыр Мырза Әлі – адам мен ардың жыршысы	141
61. Сәрсенбаева З.С., Қадыр шығармашылығындағы адами асыл қасиеттер және оларды технологиялық ғасырда сақтау мәселесі	143
62. Сагадиева А., Қадыр мырзалиев пен генри лонгфелло шығармаларының салыстырмалы талдауы	145
63. Попова Ю.С., Жизненные советы и учения о равенстве: Наследие Кадыра	148

64. Сапарова М.Қ., Қадыр поэзиясын функционалдық сауаттылық тұрғысынан оқыту әдістері 150
65. Жарменова Г.С., Қадыр поэзиясының өзегі — адамдық қасиет пен рухани тазалық 152